

WORLD TRANSFORMATION SESSIONS

19.09 Food-Growers Make City
Fernando De Mello Franco
(City of Sao Paulo / Brazil),
Freek Persyn (STMAE / Brussels)

01.10 The Project of De-Fragmentation
Dirk Somers (Bovenbouw / Antwerp)

04.10 The Big Energy Transformation
Rick ten Doeschate (CIVIC /
Amsterdam), Paul Gerritsen
(Vereniging Delta metropool /
Rotterdam)

06.10 Mobility is an Urban Project
Eimie Revier (POSAD / Den Haag),
Barbara Roosen (WegenWerken /

an exhibition,

1. The building is the STAGE

2. The building is the TEST SITE

You Are U Bent Hier Vous Êtes Ici

This is about you. Look. You are here. In this place, in this city, on this planet.

This is the space you use. It provides housing, produces food and generates power; it supplies the raw materials for our economy. This space is a precondition for the prosperity you enjoy. You consider it the norm to have your own car parked outside the door, your food individually packaged in the supermarket, and for water and gas to be readily available when you turn on the tap. But it isn't. You have inherited a lifestyle that is not realistic. The raw materials have almost been exhausted. Just like the space. This planet is finite and its treasures have been distributed unequally. Things will have to change.

You know it as well as I do. We are rational beings. Yet, we do not adapt. The change that is coming is so drastic it is frightening. We simply cannot imagine the future. What qualities and prosperity will it offer us? It seems crazy to have to reinvent everything, to leave behind all the certainty and comfort. The future is not realistic. Not for you, not for the economy, not for the politicians.

Look. You're here. It is 2018.

Also your future will be radically different. This is something we established in solemn promises and agreements, in the smallest city and with the whole world. We are combating climate change and poverty, making the transition to renewable energy, and reducing CO2 emissions, on the road to a circular economy. The milestones and promises have been set for 2020, 2025, 2030 and even 2050. They are approaching at lightning speed.

You invest in solar panels, your next car will be electric, you buy your fruit and vegetables locally, and you take your own shopping bag with you. You sort your waste into an ever-increasing number of different coloured bags. But whether you are truly convinced or just want to appease your conscience, you also read the newspaper: these minor efforts are not enough.

There is a huge gap between the modest experiments and the ambitious goals. We know exactly what we have to do, but we do not know how. That is the missing link.

You've reached a deadlock, just like me.

I am the World Trade Center. I have been here a while now. I was erected in a district that did not always belong to me. An entire neighbourhood was razed to the ground to make room for me. I am a remnant of 20th century urban planning, the first milestone in the ambitious Manhattan project. I stand in a business district and car city in the centre of Brussels. I was the proud product of a new world that would bring prosperity to everyone.

The utopia is gone. Global issues that sometimes appear remote and abstract are becoming harsh reality here. At one of the most accessible parts of Brussels, near the North Station, two times three lanes lead lease cars to the underground car park. The natural watercourses and

Dit gaat over jou. Kijk. Hier sta je. Op deze plek, in deze stad, op deze planeet.

Dit is de ruimte die je gebruikt. Ze biedt je onderdak, ze produceert voedsel en energie, ze levert grondstoffen voor onze economie. Deze ruimte is een voorwaarde voor de welvaart die je kent. Je vindt het vanzelfsprekend dat je een eigen auto voor de deur hebt staan, dat jouw voedsel apart verpakt in de supermarkt ligt en dat water en gas als vanzelf uit de kraan komen. Maar dat is het niet. Je hebt een levensstijl geërfd die niet realistisch is. De grondstoffen zijn bijna op. De ruimte ook. Deze planeet is eindig en haar rijkdommen zijn ongelijk verdeeld. Het zal anders moeten.

Dat weten jij en ik. We zijn rationele wezens. Toch passen we ons niet aan. De verandering die op ons af komt is zo groot, dat ze angst inboezemt. We kunnen ons de toekomst echt niet voorstellen. Welke kwaliteiten en welvaart zal ze ons bieden? Het lijkt waanzin om alles opnieuw te moeten bedenken, om alle zekerheden en comfort achter te laten. De toekomst is niet realistisch. Niet voor jou, niet voor de economie, niet voor de politici.

Kijk. Hier sta je. Het is 2018.

Ook jouw toekomst wordt radicaal anders. Dat hebben we vastgelegd in plechtige beloften en akkoorden, in de kleinste stad en met de hele wereld. We strijden de klimaatverandering en de armoede, gaan over op hernieuwbare energie en reduceren de CO2-uitstoot, op weg naar een circulaire economie. De mijlpalen van die beloftes liggen in 2020, 2025, 2030 of zelfs 2050. Ze naderen verdomd snel.

Je investeert in zonnepanelen, je volgende wagen is elektrisch, groenten en fruit koop je lokaal, je neemt je eigen tas mee. Je sorteert je afval in steeds meer zakjes in verschillende kleuren. Maar of je nu echt overtuigd bent of slechts je geweten wil sussen, je leest ook de krant: de kleine beetjes volstaan niet.

Tussen de kleine experimenten en de ambitieuze doelen gaat een groot gat. We weten wel wat we moeten doen, maar we weten niet hoe. Dat is de missing link.

Je loopt vast, net als ik.

Ik ben het World Trade Center. Ik sta hier intussen al even. Ik ben ingeplant in een wijk die niet altijd van mij is geweest. Om mijn komst mogelijk te maken, werd een hele volkswijk met de grond gelijk gemaakt. Ik ben een restant van 20ste-eeuwse stadsplanning, de eerste mijlpaal van het ambitieuze Manhattan-project. Ik sta in een zakenwijk en oostaan in het hart van Brussel. Ik was het trotse product van een nieuwe wereld die welvaart zou brengen voor iedereen.

De utopie is weg. Wereldproblemen die soms ver en abstract lijken, worden hier herhaarde realiteit. Op een van de meest bereikbare plekken van Brussel, vlakbij het Noordstation, leiden twee keer drie rijvakken de salariswagens elke dag naar de ondergrondse parking. De natuurlijke waterlopen en het moeras zijn onder het asfalt verdwenen. Langs het kanaal, ooit de indus-

C'est de toi qu'il s'agit. Regarde, là c'est toi. À cet endroit, dans cette ville, sur cette planète.

Voilà l'espace que tu utilises. Celui qui t'abrite, qui produit des aliments et de l'énergie, qui fournit les matières premières pour notre économie. Cet espace est une condition pour la prospérité dont tu jouis. Pour toi, il va de soi de garer ta propre voiture devant ta porte, que tes aliments soient emballés individuellement au supermarché et que l'eau et le gaz coulent de source. Mais ça ne l'est pas. Tu as hérité d'un mode de vie qui n'est pas réaliste. Les matières premières sont pratiquement épuisées. Cette planète n'est pas infinie et ses ressources sont réparties de manière inégale. Il faudra s'y prendre autrement.

C'est ce que nous savons, toi et moi, car nous sommes des êtres rationnels. Cependant, nous ne nous adaptons pas. Le bouleversement qui nous attend est si énorme qu'il nous angoisse. Nous n'arrivons tout simplement pas à nous représenter l'avenir. Quelles qualités et quelle prospérité nous offrira-t-il? Il semble fou de devoir tout repenser, de devoir abandonner toutes nos certitudes et notre confort. Le futur ne semble pas réaliste. Ni pour toi, ni pour l'économie, ni pour les politiciens.

Regarde, te voilà, en 2018.

Ton avenir aussi sera bouleversé. C'est ce que nous avons établi dans des promesses et des accords solennels, dans la plus petite ville et avec le monde entier. Nous luttons contre le changement climatique et la pauvreté, nous passons à des énergies renouvelables et réduisons les émissions de CO2, bien engagés sur la voie d'une économie circulaire. Les jalons de ces promesses se situent en 2020, 2025, 2030, voire 2050, des dates qui se rapprochent à vue d'œil.

Tu investis dans des panneaux solaires, ta prochaine voiture sera électrique, tu achètes tes fruits et légumes de production locale, tu apportes ton propre sac de courses. Tu tries tes déchets dans des sachets de plus en plus nombreux et de couleurs variées. Mais que tu sois un fervent défenseur de la planète ou que tu veuilles seulement avoir la conscience tranquille, tu lis aussi le journal: ces petits gestes seuls ne suffisent pas.

Entre les petites initiatives et les objectifs ambitieux, un écart béant se creuse. Nous savons ce que nous devons faire, mais nous ne savons pas comment. Ici se trouve le missing link.

Tu es dans l'impasse, tout comme moi.

Je suis le World Trade Center. J'existe depuis pas mal de temps. Je suis implanté dans un quartier qui n'a pas toujours été le mien. Afin de me faire de la place, tout un quartier populaire a été rasé. Je suis un vestige de l'aménagement urbain du 20e siècle, la première pierre de l'ambitieux projet Manhattan. Je me situe dans un quartier d'affaires et de voitures au cœur de Bruxelles. J'étais le fier produit d'un monde nouveau qui promettait la prospérité à tout un chacun.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. À un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction tous les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous

WOW! Bent Hier / Vous Êtes Ici / أنت هنا / Buracasınınz

This is about you. Look. You are here. In this place, in this city, on this planet.

This is the space you use. It provides housing, produces food and generates power; it supplies the raw materials for our economy. This space is a precondition for the prosperity you enjoy. You consider it the norm to have your own car parked outside the door, your food individually packaged in the supermarket, and for water and gas to be readily available when you turn on the tap. But it isn't. You have inherited a lifestyle that is not realistic. The raw materials have almost been exhausted. Just like the space. This planet is finite and its treasures have been distributed unequally. Things will have to change.

You know it as well as I do. We are rational beings. Yet, we do not adapt. The change that is coming is so drastic it is frightening. We simply cannot imagine the future. What qualities and prosperity will it offer us? It seems crazy to have to reinvent everything, to leave behind all the certainty and comfort. The future is not realistic. Not for you, not for the economy, not for the politicians.

Look. You're here. It is 2018. Also your future will be radically different. This is something we established in solemn promises and agreements, in the smallest city and with the whole world. We are combating climate change and poverty, making the transition to renewable energy, and reducing CO2 emissions, on the road to a circular economy. The milestones and promises have been set for 2020, 2025, 2030 and even 2050. They are approaching at lightning speed.

Also your future will be radically different. This is something we established in solemn promises and agreements, in the smallest city and with the whole world. We are combating climate change and poverty, making the transition to renewable energy, and reducing CO2 emissions, on the road to a circular economy. The milestones and promises have been set for 2020, 2025, 2030 and even 2050. They are approaching at lightning speed.

There is a huge gap between the modest experiments and the ambitious goals. We know exactly what we have to do, but we do not know how. That is the missing link.

You've reached a deadlock, just like me. I am the World Trade Center. I have been here a while now. I was erected in a district that did not always belong to me. An entire neighbourhood was razed to the ground to make room for me. I am a remnant of 20th century urban planning, the first milestone in the ambitious Manhattan project. I stand in a business district of our city in the centre of Brussels. I was the proud product of a new world that would bring prosperity to everyone.

The utopia is gone. Global issues that sometimes appear remote and abstract are becoming harshly reality here. At one of the most accessible parts of Brussels, near the North Station, two times three lanes lead lease cars to the underground car park. The natural watercourses and marshland have disappeared beneath the asphalt. Along the canal, once the industrial artery of Belgium, ever-taller residential buildings take the place of business premises and workplaces. Today asylum seekers camp at my feet. It is hard to admit, but I know I am part of the problem.

Here I stand now. Empty. I have had a turbulent past. My future is still uncertain. However paradoxical it may sound: this is precisely the situation that offers opportunities. I am ready for new life. I know that now is the point in time. Change will happen in any case. This is the time to choose. How and in which direction.

I claimed space, and now I am giving it back. I am making future for forces to be bundled and the future to be shaped. I offer a moment and a place to momentarily cast off the fear. I lead you along a route that brings together diverse ideas, places and practices, which forged new links, which facilitates new coalitions. Along the canal, once the industrial artery of Belgium, ever-taller residential buildings take the place of business premises and workplaces. Today asylum seekers camp at my feet. It is hard to admit, but I know I am part of the problem.

Here I stand now. Empty. I have had a turbulent past. My future is still uncertain. However paradoxical it may sound: this is precisely the situation that offers opportunities. I am ready for new life. I know that now is the point in time. Change will happen in any case. This is the time to choose. How and in which direction.

I claimed space, and now I am giving it back. I am making future for forces to be bundled and the future to be shaped. I offer a moment and a place to momentarily cast off the fear. I lead you along a route that brings together diverse ideas, places and practices, which forged new links, which facilitates new coalitions. Along the canal, once the industrial artery of Belgium, ever-taller residential buildings take the place of business premises and workplaces. Today asylum seekers camp at my feet. It is hard to admit, but I know I am part of the problem.

You are a citizen, lawyer, cabinetmaker, civil servant, engineer, farmer, CEO or CFO, scientist, politician, student, philosopher, secretary general, entrepreneur, anthropologist, banker, volunteer, marketer, street worker, artist, IT professional, teacher or architect. We are thinkers, dreamers and doers. We are confronted with the greatest creative process of our generation. We desperately need each other.

This is an invitation. Come and join us to set up a project. We must face up to it. We cannot and will not achieve the goals if you and I do not have the courage to drastically alter the way we live, work and move around. Today, the growth of our cities and landscapes revolves around fossil fuels, raw materials and space, which will soon be depleted. Let's turn things around, and transform our streets, buildings and districts in such a way that shared mobility, healthy farming and renewable energy become the new norms. We have work to do. If we bundle the forces and insights of hundreds of actors, we can translate major goals into workable changes on the ground. Learning by doing. We will call for and actively include anyone that faces the same issues or harbours the same ambitions. We will share knowledge and replicate the changes in numerous places at the same time. Like a particle accelerator. You are here. I am the World Transformation Center. We are on our way.

Dit gaat over jou. Kijk. Hier sta je. Op deze plek, in deze stad, op deze planeet.

Dit is de ruimte die je gebruikt. Ze biedt je onderdak, ze produceert voedsel en energie, ze levert grondstoffen voor onze economie. Deze ruimte is een voorwaarde voor de welvaart die je kent. Je vindt het vanzelfsprekend dat je een eigen auto voor je deur hebt staan, dat jouw voedsel apart verpakt in de supermarkt ligt en dat water en gas als vanzelf uit de kraan komen. Maar dat is niet realistisch. De grondstoffen zijn bijna op. De ruimte ook. Deze planeet is eindig en haar rijkdommen zijn ongelijk verdeeld. Het zal anders moeten. Dat weten jij en ik. We zijn rationele wezens. Toch passen we ons niet aan. De verandering die op ons af komt is zo groot, dat ze angst inboezemt. We kunnen ons de toekomst echt niet voorstellen. Welke kwaliteiten en welvaart zal ze ons bieden? Het lijkt waanzin om alle opnieuw te moeten bedenken, om alle zekerheden en comfort achter te laten. De toekomst is niet realistisch. Niet voor jou, niet voor de economie, niet voor de politici.

Kijk. Hier sta je. Het is 2018. Ook uw toekomst wordt radicaal anders. Dat hebben we vastgelegd in plecthige beloften en akkoorden, in de kleinste stad en met de hele wereld. We bestrijden de klimaatverandering en de armoede, gaan over op hernieuwbaar energie en reduceren de CO2-uitstoot, op weg naar een circulaire economie. De mijlpalen van die beloftek zijn 2020, 2025, 2030 of zelfs 2050. Ze naderen verdomd snel.

Je investeert in zonnepanelen, je volgende wagen is elektrisch, groenten en fruit koop je lokaal, je neemt je eigen tas mee. Je sortiert je afval in steeds meer zakjes in verschillende kleuren. Maar je nu echt overtuigd bent of slechts je geweten wil sussen, je leest ook de kraak: de kleine beetjes volstaan niet. Tussen de kleine experimenten en de ambitieuze doelen gaapt een groot gat. We weten wel wat we moeten doen, maar we weten niet hoe. Dat is de missing link. Je loopt vast, net als ik. Ik ben het World Trade Center. Ik sta hier intussen al even. Ik ben ingeplant in een wijk die niet altijd van mij is geweest. Om mijn komst mogelijk te maken, werd een hele wijkwiel tot de grond gelijk gemaakt. Ik ben een restant van 20ste-eeuwse stadsplanning, de eerste mijlpaal van het ambitieuze Manhattan-project. Ik sta in een zakenwijk en autostraat in het hart van Brussel. Ik was het trotse product van een nieuw wereldwonder. Ik was de trotse product van een nieuwe wereld. De utopia is weg. Wereldproblemen die soms ver en abstract lijken, worden hier keihard realiteit. Op een van de meest bereikbare plekken van Brussel, vlakbij het Noordstation, leiden twee keer drie rijvakken de salarisswagens elk dag naar de ondergrondse parking. De natuurlijke waterlopen en het moeras zijn onder het asfalt verdwenen. Langs het kanaal, ooit de industriële slagader van België, nemen steeds hogere woontorens de plaats in van bedrijven en werkplaatsen. Aan mijn voet kamperen vandaag asielzoekers. Het is lastig om toe te geven, maar ik weet dat ik deel van het probleem ben. Hier sta ik nu. Leeg. Ik heb een bewogen geschiedenis achter de rug. Mijn toekomst is nog onzeker. Hoe paradoxaal het ook klinkt: net deze situatie biedt kansen. Ik ben klaar voor nieuw leven. Ik weet dat nu slechts een punt in de tijd is. Verandering zal komen er toort zo. Het moment om te kiezen. Hoe en waarheen.

Ik heb ruimte omgeëist en nu geef ik ze terug. Ik maak ruimte om de krachten te bundelen en de toekomst vorm te geven. Ik bied een moment en een plaats om de angst even achterwege te laten. Ik leid je door een parcours dat diverse ideeën, plekken en praktijken samenbrengt, dat nieuwe verbanden legt, dat nieuwe coalities mogelijk maakt. Hier worden radicale toekomstveranderingen methodes om die te bereiken bedacht en getest. Ik bied je een werkvoam aan. Met de mensen, de inzichten en de tools. Hier is de toekomst wel realistisch. Het is 2018. De teller tikt. In 2020 willen we samen iets veranderd hebben. Claim mij als een nieuw centrum, een werkplaats voor de wijk, voor de stad, voor de delta van de Lage Landen, en voor de wereld!

Wees mijn gast. Je bent burger, advocaat, schrijver, ambtenaar, ingenieur, boer, CEO of CFO, wetenschapper, politicus, student, filosoof, secretaris-generaal, ondernemer, antropoloog, bankier, vrijwilliger, marketer, straatwoeker, kunstenaar, IT'er, leraar of architect. We zijn denkers, dromers, doeners. We staan voor het grootste creatieve proces van onze generatie. We hebben elkaar hard nodig. Dit is een uitnodiging. Kom mee een project op te zetten. We moeten het onder ogen zien. We kunnen en zullen de doelstellingen niet halen als jij en ik onze manier van wonen, werken en bewegen niet drastisch durven te veranderen. De groei van onze steden en landschappen draait vandaag om fossiele energie, grondstoffen en ruimte, die we straks niet meer hebben. Laten we het omkeren, en onze straten, gebouwen en wijken zo transformeerden dat gedeelde mobiliteit, gezonde landbouw en hernieuwbare energie de nieuwe evidenties worden. We hebben werk te doen. Als we de krachten en inzichten van honderden actoren bundelen, kunnen we de grote doelen vertalen naar werkbare veranderingen op het terrein. A doen de leren we. We dezelfde problemen of ambities herleid, halen we erbij. We delen de kennis én vernemigvuldigen die veranderingen op vele plekken tegelijk. Als een deeltjesversneller. Je bent hier. Ik ben het World Transformation Center. Wij zijn onderweg.

C'est de toi qu'il s'agit. Regarde, là c'est toi. À cet endroit, dans cette ville, sur cette planète.

C'est de toi que nous savons, toi et moi, car nous sommes des êtres rationnels. Cependant, nous ne nous adaptons pas. Le bouleversement que nous attend est si énorme qu'il nous angoisse. Nous n'arrivons tout simplement pas à nous représenter l'avenir. Quelles qualités et quelle prospérité nous offrirait-il? Il semble fou de devoir tout repenser, de devoir abandonner toutes nos certitudes et notre confort. Le futur ne semble pas réaliste. Ni pour toi, ni pour l'économie, ni pour les politiciens.

C'est ce que nous savons, toi et moi, car nous sommes des êtres rationnels. Cependant, nous ne nous adaptons pas. Le bouleversement que nous attend est si énorme qu'il nous angoisse. Nous n'arrivons tout simplement pas à nous représenter l'avenir. Quelles qualités et quelle prospérité nous offrirait-il? Il semble fou de devoir tout repenser, de devoir abandonner toutes nos certitudes et notre confort. Le futur ne semble pas réaliste. Ni pour toi, ni pour l'économie, ni pour les politiciens.

Regarde, te voilà, en 2018. Tu avenirs aussi sera bouleversé. C'est ce que nous avons établi dans des promesses et des accords solennels, dans la plus petite ville et avec le monde entier. Nous lutons contre le changement climatique et la pauvreté, nous passons à des énergies renouvelables et réduisons les émissions de CO2, bien engagés sur la voie d'une économie circulaire. Les jalons de ces promesses se situent en 2020, 2025, 2030, voire 2050, des dates qui se rapprochent à vue d'œil.

Tu investis dans des panneaux solaires, ta prochaine voiture sera électrique, tu achètes tes fruits et légumes de production locale, tu apportes ton propre sac de courses. Tu tries tes déchets dans des sachets de plus en plus nombreux et de couleurs variées. Mais que tu sois un fervent défenseur de la planète ou que tu veuilles seulement avoir la conscience tranquille, tu lis aussi le journal: à ces petits gestes seuls ne suffisent pas.

Entre les petites initiatives et les objectifs ambitieux, un écart béant se creuse. Nous savons ce que nous devons faire, mais nous ne savons pas comment. Ici se trouve le missing link. Tu es dans l'imasse, tout comme moi.

Je suis le World Trade Center. J'existe depuis plus de 100 ans. Je suis implanté dans un quartier qui n'a pas toujours été le mien. Afin de me faire de la place, tout un quartier populaire a été rasé. Je suis un vestige de l'aménagement urbain du 20e siècle, la première pierre de l'ambitieux projet Manhattan. Je me situe dans un quartier d'affaires et de voitures au cœur de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. A un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction deux fois les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous l'asphalte. Le long du canal, jadis l'artère industrielle de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. A un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction deux fois les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous l'asphalte. Le long du canal, jadis l'artère industrielle de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. A un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction deux fois les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous l'asphalte. Le long du canal, jadis l'artère industrielle de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. A un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction deux fois les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous l'asphalte. Le long du canal, jadis l'artère industrielle de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. A un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction deux fois les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous l'asphalte. Le long du canal, jadis l'artère industrielle de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. A un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction deux fois les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous l'asphalte. Le long du canal, jadis l'artère industrielle de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

Mais l'utopie a fait long feu. Les problèmes mondiaux qui semblent parfois éloignés et abstraits se manifestent ici comme la dure réalité. A un des endroits les plus accessibles de Bruxelles, tout près de la gare du Nord, deux fois trois voies conduisent les voitures de fonction deux fois les jours au parking souterrain. Les cours d'eau naturels et le marais ont disparu sous l'asphalte. Le long du canal, jadis l'artère industrielle de la Belgique, des immeubles résidentiels de plus en plus hauts prennent la place des entreprises et des ateliers. A mes pieds, des demandeurs d'asile ont aujourd'hui dressé leurs tentes. J'ai du mal à l'accepter, mais je sais que je fais partie du problème.

هذا الأمر يتعلق بك. تأمل. أنت تقف هنا، في هذا المكان، في هذه المدينة، على هذا الكوكب. هذه هي المساحة التي تستخدمها، وهي توفر لك المأوى، وتنتج الغذاء والطاقة، وتزودك بالمواد الخام للاقتصاد. هذا المساحة هي شرط للرفاه التي تعيشه. ترى أنك من الذين أن كان تكون لديك سيارات خاصة أمام الباب، وأن يكون عمالكم مغطى بشكل منفصل في السوبر ماركت، وأن يأتي الماء والغذاء بشكل تلقائي في الصنوبر. لقد ورثت عطف حياة غير واقعي. فالواد الحام قد أوثقت على النفاذ، والمساحات أيضاً. هذا الكوكب محدود ورواقته موزعة بشكل غير متساو. لذا، ينبغي أن تستر الأمور على وجه مختلف.

أنت أو أي فرد ذلك، فمن أين كانت تجربتها العقل، كل ذلك، فمن أين كانت تفهمنا مع الواقع، والبيروت كلها، من حيث لهما ذلك التي تحدث، بنا بضخمتا جميعاً بدرجة تغير الخاروف. لا يمكننا حقاً تصور المستقبل. ما هي الصفات والرخاء الذي يملهه لنا المستقبل؟ قد يبدو الأمر وجوباً أنه واجب علينا أن نغفرك في كل شيء من جديد، وأن نبحث خلفنا كل الفين والآلات والأرحة. المستقبل غير واقعي، ليس بالنسبة لك، وليس بالنسبة لبقية الاقتصاد، وليس بالنسبة للسياسيين. تأمل. أنت تقف هنا. إنه عام 2018.

أنت أو أي فرد ذلك، فمن أين كانت تجربتها العقل، كل ذلك، فمن أين كانت تفهمنا مع الواقع، والبيروت كلها، من حيث لهما ذلك التي تحدث، بنا بضخمتا جميعاً بدرجة تغير الخاروف. لا يمكننا حقاً تصور المستقبل. ما هي الصفات والرخاء الذي يملهه لنا المستقبل؟ قد يبدو الأمر وجوباً أنه واجب علينا أن نغفرك في كل شيء من جديد، وأن نبحث خلفنا كل الفين والآلات والأرحة. المستقبل غير واقعي، ليس بالنسبة لك، وليس بالنسبة لبقية الاقتصاد، وليس بالنسبة للسياسيين. تأمل. أنت تقف هنا. إنه عام 2018.

أنت أو أي فرد ذلك، فمن أين كانت تجربتها العقل، كل ذلك، فمن أين كانت تفهمنا مع الواقع، والبيروت كلها، من حيث لهما ذلك التي تحدث، بنا بضخمتا جميعاً بدرجة تغير الخاروف. لا يمكننا حقاً تصور المستقبل. ما هي الصفات والرخاء الذي يملهه لنا المستقبل؟ قد يبدو الأمر وجوباً أنه واجب علينا أن نغفرك في كل شيء من جديد، وأن نبحث خلفنا كل الفين والآلات والأرحة. المستقبل غير واقعي، ليس بالنسبة لك، وليس بالنسبة لبقية الاقتصاد، وليس بالنسبة للسياسيين. تأمل. أنت تقف هنا. إنه عام 2018.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

هذا الآن نقطة تحول عالمي. نحن نعيش في عالم متغير، في عالم مليء بالتحديات والفرص. نحن بحاجة إلى التفكير في كيفية تلبية احتياجاتنا الحالية والمستقبلية مع الحفاظ على كوكبنا للأجيال القادمة. هذا هو التحدي العظيم الذي نواجهه اليوم.

Bu seninle ilgili. Bak. İşte buradasın. Bu yerde, bu şehirden, bu gezegendesin.

Bu küllandığın alan. Barınacak sağalır, yiyecek ve enerji üretir, ekonomimizi inşa hamammede sağlar. Bu alan bildiğimiz refah için bir koşuldur. Kapının önünde kendi arabanın bulundugunu, yemeğinin süpermarketde ayrı olarak paketlenildiğini ve vs gazım musluktan doğal olarak geldiğini kabul etmektesin. Ama öyle değil. Gerçekçi olmayan bir yaşam tarzını miras aldın. Hammaddeler neredeyse bitmiştir. Alan da neredeyse bitmiştir. Bu yüzden sorunlu ve zenginlikleri eksi dağılımıdır. Farklı olmal.

Sen ve ben bunu biliyoruz. Mantıklı varlıklarız. Yine de uyum sağlıyoruz. Bize gelen değişim o kadar büyük ki korku yaşıyoruz. Geleceği gerçekten hayal ediyoruz. Bize hangi kalitelileri ve refahi sunacak? Her şey tekeğir düşümeğ, tüm kesinlikleri ve rahatlığı geride bırakmak çikliklik gibi görünüyor. Gelecek gerçekten değil. Senin için değil, ekonomi için değil, politikaçlar için değil.

Bak. İşte buradasın. Yıl 2018. Benim geleceğün de radikal olarak farklı olacak. Buna, en küçük şehirden ve tüm dünyayla ilgili resim' vaatlerde ve anlaşmalarda belirlendi. Çevreye duyarlı bir ekonomiyi doğru iklim değişikliğili ve yoksulluğa mücadeleye ediyoruz, yenilenebilir enerjiye geçiyoruz ve CO2 emisyonlarını azaltıyoruz. Bu vaatlerin dönük noktaları 2020, 2025, 2030 veya hatta 2050 dir. Çok çabuk yaklaşıyorlar.

Geniş panellerine yatırım yapıyorsun, bir sonraki araban elektrikli, yerel olarak meyve ve sebze satın alyorsun, kendi çantamı getiriyorsun. Aklını farklı renklerde daha çok torbaya ayırıyorsun. Ama gerçekten ikna olduysan ya da sadece vicdaniyatı yatıştırarak istsyorsan, gazeteyi de okuyorsun: küçük miktarlar yeterli değildir.

Küçük deneyler ve iddialı hedefler arasında büyük bir boşluk var. Ne yapacağımızı biliyoruz ama nasıl yapacağımızı bilmiyoruz. Eksik başlım bu.

Şikistim, tepki benim gibi... Ben World Trade Center'im. Bir süredir buradayım. Her zaman benim olmayan bir mahalleye dikildim. Yapılmı mümkün kılma için tüm işçi sınıfı bir bölge yerdi. 20. yüzyılın şehir planlamasının bir parçasıym, iddialı Manhattan profesyonel iki önüm noktayıym. Brüksel'in kalbinde işli bölgesi ve araba kentidemyim. Bir herkesten çok gittecek yeni bir dünyamı gururlu ürünüydüm.

Utopya kayboldu. Bazen uzak ve soyut gibi görünen dünya sorunları burada katkı gereçleri haline alıyor. Brüksel'deki en erişilebilir yerlerden birinde, Noordstationa yakın, her gün iki kez üç sürük kutulara msaç arabalarını yeraltı otoparkına götürüyor. Doğal su yolları ve bataklıklar asfalt altında kayboldu. Kanal boyunca, bir zamanlar Belçika'nın sanayi arması, daha yüksek konut binaları, sirketler ve atölyelerin yanıyor. Bugün sınımaçlar dibimde kamp yapıyorlar. Kabul etmek zor, ama biliyoruz ki ben sorun bir parçasıym.

İşte şimdi buradayım. Boş. Çalkantılı bir tarihim var. Geleceğüm daha belirsiz. Ne kadar paradoksal gelse: tam bu durumda fırsatlar sunuyor. Yeni hayatı hazırım. Şimdinin sadece zamanın bir noktası olduğunu biliyorum. Değişim zaten olacaktı. Bu an seçme zamanıdır. Nasıl ve nereye.

Alanı talep ettim ve şimdii onu geri veriyorum. Kuvvetleri birleştirmeye ve geleceği şekillendirmeye yer açıyorum. Korkunum birazıçki bir birakılması için bir an ve bir yer sunuyorum. Çeşitli fikirleri, yerleri ve uygulamaları bir araya getiren, yeni bağlantıları yaratan, yeni koalisyonları mümkün kılman bir kursta sana eşik ediyoruz. Burada radikal gelecek tasavvur ediliyor ve bunları etme için yeni yöntemler tasarlanıp test edilmiştir. Sana bir işleki sunuyoruz. İnsanlarla, kavayışlarla ve araçlar ile. Burada geleceği gereççeriç.

Şimdi 2018 yılıdır. Zaman geçiyor. 2020'de birlikte bir şeylerin değiştiğini görmemiz istiyoruz. Yeni bir merkez olacak, mahalle için, şehir için, Aşağı Ülkelerin Deltası için ve dünya için bir işyeri olarak bina sahip çıkim!

Şimdi 2018 yılıdır. Zaman geçiyor. 2020'de birlikte bir şeylerin değiştiğini görmemiz istiyoruz. Yeni bir merkez olacak, mahalle için, şehir için, Aşağı Ülkelerin Deltası için ve dünya için bir işyeri olarak bina sahip çıkim!

Şimdi 2018 yılıdır. Zaman geçiyor. 2020'de birlikte bir şeylerin değiştiğini görmemiz istiyoruz. Yeni bir merkez olacak, mahalle için, şehir için, Aşağı Ülkelerin Deltası için ve dünya için bir işyeri olarak bina sahip çıkim!

Şimdi 2018 yılıdır. Zaman geçiyor. 2020'de birlikte bir şeylerin değiştiğini görmemiz istiyoruz. Yeni bir merkez olacak, mahalle için, şehir için, Aşağı Ülkelerin Deltası için ve dünya için bir işyeri olarak bina sahip çıkim!

1. The building is the STAGE
 2. The building is the TEST SITE
 3. The building is the EXHIBITION
-

We agreed to limit global warming below 2°C by 2100.

We established Sustainable Development Goals for 2030.

To succeed, fundamental change must have started before 2020.

This is 2018. The clock is ticking.

Our future will be radically different.

We are scared to lose the qualities we have now.

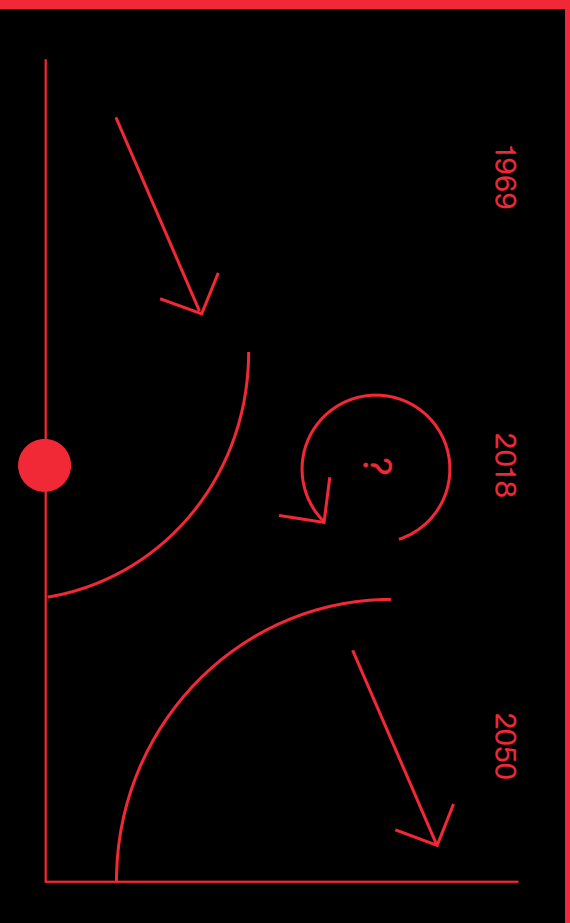
But paradoxically, not changing our way of living is causing dreaded losses.

For everything to remain the same, everything must change.

This is the biggest creative process of our generation.

You, me, we are here.

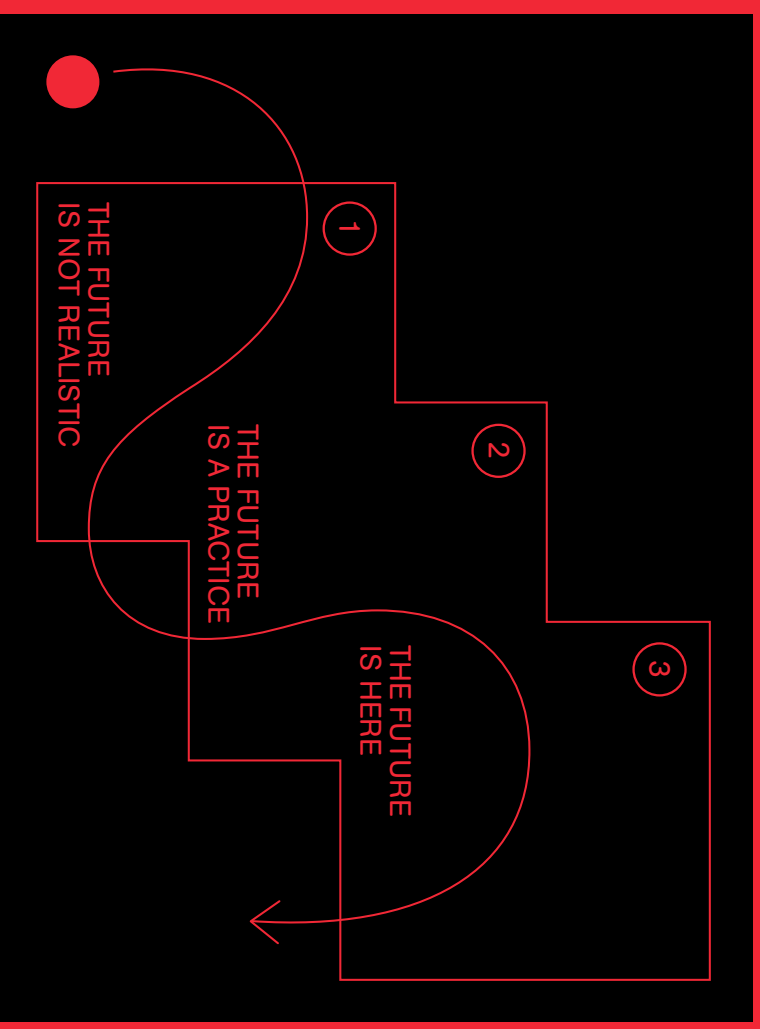
The purpose of our journey is ambitious and perplexing. To meet the goals we set, marginal experiments will not suffice. This is THE MISSING LINK

1. We agree that we have lived at the expense of our planet
2. We agree that fundamental change is urgent
3. We agree that we do not change
THE FUTURE IS NOT REALISTIC

1. Embrace the wicked problems
 2. Explore diverse capacities to act
 3. Constructing radical futures
THE FUTURE IS A PRACTICE
-

1. Enable appropriation
2. Establish new value chains
3. Create loops of use and materials
4. Build by nature
5. Multiply
THE FUTURE IS A PRACTICE

1. Create a fertile context for change
 2. Bundle forces of multiple actors
 3. Realise concrete breakthroughs
 4. Transform space to enable transition
- THE FUTURE IS HERE
-

1. Start from a tangible urgency
 2. Connect with those who harbour similar ambitions
 3. Support a multitude of strategic actions
 4. Trigger viral transformation
 5. Target the ambitious goals
 6. Hack the missing link
-

Here, the future becomes realistic.
This is the WTC*

*World Transformation Center

**You Are Here is een tentoonstelling,
stedelijk debatprogramma en gedeelde werkruimte
in Brussel.**

De Toekomst is niet Realistisch

Iedereen spreekt zichzelf tegen. We bepleiten de noodzaak van verandering, maar houden tegelijk nog harder vast aan wat we hebben. Zo gaat het in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties en in het café om de hoek. We pleiten voor brede en veilige fietspaden in onze straat, en voor meer groen. Tegelijk is de parkeerplaats voor de deur een verworven recht. Maar de breedte van de straat is beperkt: we kunnen niet tegelijk voor verandering én voor behoud zijn. We zullen keuzes moeten maken. Hetzelfde geldt voor de hele planeet. Dat leidt tot twijfel over de toekomst. Tegenstrijdige stemmen vullen de eerste ruimte van de tentoonstelling, in de voormalige lobby van de bank. De kluis presenteert een brief die een visionair architect net na de landing op de maan in 1969 aan zijn collega schreef. Hij beschrijft het beeld van de blauwe, eindige planeet. Die maakt duidelijk dat mens en architect de toekomst nog vele malen radicaler zullen moeten denken. In diezelfde periode ontstonden milieubewegingen en een breed gedragen milieubewustzijn. We zijn vijftig jaar verder. We sponsoren de milieubewegingen nog steeds. Het lijkt eerder een *aflaat*, want echt veranderen doen we niet.

1
De *missing link* komt in eerste instantie uit de mond van zij die denken dat ze de kant-en-klare oplossing gevonden hebben.

Als het over het klimaatprobleem gaat, valt vooral de meerstemmigheid op: versnellen, investeren, ons inhouden, innoveren of ontkennen; uitspraken over wat we moeten doen ten opzichte van het klimaatprobleem zijn er in overvloed. De waaiër van standpunten ten opzichte van de ecologische crisis heeft gemeen dat ze onze manier van leven in vraag stellen op verschillende, vaak tegenstrijdige manieren. Is het een kakatonie over "hoe het moet" of is het een wereldwijd relevant debat? Overdovende ruis of *palabre*?

De *missing link* leidt tot een onsamenhangende opstapeling van invalshoeken, die zich lijken tegen te werken naarmate ze in aantal groeien.

Geluidfragmenten uit het debat tussen Hillary Clinton en Donald Trump, kandidaten van de Amerikaanse presidentsverkiezingen, 2016; de toespraak van activiste Severn Cullis-Suzuki op de 3de editie van het Earth Summit in Rio de Janeiro; de toespraak van Amerikaanse Senator Jim Hofne op het congres van de Verenigde Staten in 2015; de encycloek van Paus Franciscus in 2015; de conferentie van de Sloveense filosoof Slavoj Žižek, 2014; de toespraak van Amerikaans president Barack Obama in 2015; een interview met filosoof, socioloog en antropoloog Bruno Latour, 2014.

PALABRE, geluidsinstallatie, LAUC, 2018.

2-4
Het werk van Alessandro Poli wordt door LAUC voorgesteld als het uitgelezen narratief van de grote doelen waar we voor staan: "de terugkeer naar de aarde". De ontmoeting tussen Aldrin en Zeno stelt de spanning vast tussen fragiele politieke uitspraken en bescheidener, achterliggende dagelijkse praktijken.

CEUVRE, scenografisch voorstel, LAUC, 2018.

2

Firenze, 1970
Beste Adolfo
we hebben de verovering van de ruimte op tv gezien, de grootste mediagebeurtenis van de twintigste eeuw. Na de maanlanding kan de architectuur niet langer zijn zoals we ze tot nu toe bedacht-verbeeldt-gestructureerd hebben: vanaf nu oversrijft het reële beeld de fantaisie, onze utopieën, die de leidraad vormen voor onze creaties; geen wolken, geen wind, geen zwaartekracht, geen conflicten, geen geluiden, en toch dat verpletterende besef hoe klein we wel zijn, want zelfs de grootste monumenten, massieve architecturale constructies, lijken zo ver weg dat ze verdwijnen. Wij hebben de ruimte niet verworven, het is de ruimte die ons heeft verworven, en ons achterlaat in een ravage van onafgewerkte projecten, herinneringen, ontwerpen die nooit werden uitgevoerd, mogelijke lijnreken, de moelzame terugkeer naar het aardse leven. De architectuur van het ruimteschip is gemaakt van niets, bedekt met zilverpapier, even broos als de inzittenden, maar toch eindeloos fascinerend in dat stoffige landschap, waar alles bewegingsloos lijkt.

Interplanetaire architectuur is landschapsarchitectuur: alles is architectuur de planeet de maan de sterren ons project zal het brengen van orde zijn, begrijpen, onszelf laten meeslepen, reizen met nieuwe middelen en nadenken over nieuwe leefomgevingen, niet met de drang om nieuwe architecturale vormen of monumenten te creëren, maar als hutten waarin we kunnen leven, omringd door de architectuur van de ruimte: Om dat alles te ontwerpen zullen we een beroep moeten doen op nieuwe media. Geen pen en inkt meer, geen potlood of fotomontage: voortaan hebben we de beweging van de filmcamera nodig.

Alessandro Poli, schets voor een brief aan Adolfo Natalini voor *Architettura Interplanetaria (Interplanetaire architectuur)*, opgesteld maar nooit versuurd, 1970. Reproductie: Inkt en kleurpotlood op doorschijnend papier, 25 cm x 22 cm, ARCH400139, Fonds Alessandro Poli, Canadian Centre for Architecture, schenking van Alessandro Poli.

3

Alessandro Poli, *Zeno incontra Aldrin a Riparbella (Zeno ontmoet Aldrin in Riparbella)*, 2008. Reproductie: grafiet en collage op karton, 70 cm x 100 cm, ARCH400282, Fonds Alessandro Poli, Canadian Centre for Architecture, schenking van Alessandro Poli.

4

Zeno en Aldrin ontmoeten elkaar vele jaren na de maanlanding. Het landschap van Riparbella wordt in de loop van het gesprek door hun woorden gereconstrueerd. De landelijke omgeving van Le Preselle – met de schuur, de bron en de wijfstronken – behoort nu tot het verleden. Door het steeds sneller voortrazende tempo van onze tijd is het getransformeerd tot een onbestemde voorstad.

Z
Ik herken niets, en toch is er nog veel dat mij toebehoort.

A
Zou je opnieuw kunnen beginnen en kunnen transformeren wat lijkt te zijn vernietigd, met technieken om dingen een nieuwe functie te geven?

Z
Misschien, maar enkel als jij erin slaagt je invasieve, dominante technologieën aan te passen en mij ruimte laat voor mijn werk. Je moet er gewoon in geloven!

Hun gesprek transformeert de anonieme voorstad tot een reële plek, wat geen terugkeer naar het verleden inhoudt, maar veelmeer het benutten van de huidige situatie volgens nieuwe regels, gegronnd op samenleven en begrip voor culturen en technologieën die afkomstig zijn uit andere werkeelijken en contexten.

A
Ik speelde een leidersrol bij de grootste technologische verwezenlijking van de twintigste eeuw. We hebben voet gezet op de maan.

Z
Dat herinner ik me maar al te goed! Ik dacht de hele tijd aan je toen ik opgestoten zat in de schuur in Le Preselle, en ik maakte me zorgen om jou, om je veilige terugkeer.

A Onze technologie was veilig. Ze had iedere mogelijke test doorstaan, alles werkte naar behoren.

Alessandro Poli
Firenze, 28 januari 2010

Z Er ontbrak één essentiële factor: 'noodzaak, het motief achter alles wat we doen. Mijn diepe begrip van de maan is, zoals alles wat ik doe, geworteld in noodzaak. Dat is het belangrijkste motief dat me tot handelen aanzet, dat me doet ervaren, me doet streven om mijn potentieel te vervullen.

Zeno en Aldrin ontmoeten elkaar in Riparbella in de zomer van 2008, een imaginair gesprek door Alessandro Poli, 2010, gepubliceerd in *Other Space Odysseys*: Greg Lynn, Michael Maltzan, Alessandro Poli, samengesteld door Giovanna Borasi, Mirko Zardini, Canadian Centre for Architecture, Lars Müller Publishers, 2010.

Z Zeno is de hoofdbedenker van het zich opnieuw toe-eigenen, de techniek die de streek zou kunnen terugbrengen tot een dimensie waar alles, ook de architectuur, voortkomt uit noodzaak, uit twijfel, uit respect voor eenvoudige technieken, ook al worden er steeds meer gesofisticeerde en onzichtbare technologieën gebruikt. De planeet is al veroverd door een medianetwerk dat alles wat reëel is virtueel maakt.

Z De grootste uitdaging is de terugkeer naar de aarde, en dat moeten we samen doen.

A Opnieuw beginnen uit noodzaak om de mogelijkheid tot verlossing te herstellen, de mogelijkheid tot transformatie, met technieken voor het hergebruiken van dingen, zowel de artefacten van de groezelige voorsteden als de superarchitectuur die de wildernis verovert.

Z Ik kan je langs de sluipwegen leiden die ik heb aangelegd om naar huis terug te keren in het landelijke Riparbella. Ze waren noodzakelijk, net als de maan die mijn pad verlichtte.

Het landschapsconcept dat uit hun gesprek is gegroeid, is een amalgaam van verschillende werelden dat de ruimte uitbreidt in plaats van ze te verdichten; het is de beginsituatie die voortkomt uit een conversatie, uit een uitwisseling van ervaringen, vóór ze werkelijkheid wordt.

In onze fotomontages was het *Avvicinamento del pianeta* (letterlijk: het nader tot elkaar brengen van de planeten) een idee om verschillende werelden met elkaar te doen versmelten, en zo veelmeer alternatieve mogelijkheden te creëren dan specifieke plaatsen.

5-52

De Toekomst is een Praktijk

Architectuur, stedenbouw en landschapsontwerp gaan over meer dan ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke problemen. Steeds meer praktijken zetten ruimtelijke transformatie in als hefboom voor het bereiken van grotere maatschappelijke doelen. Ze verbreden het eigen vak en omarmen andere disciplines. Ze vertrekken vanuit antropologisch veldwerk of natuurlijke dynamieken, of maken van verloren materialen nieuwe grondstoffen. Er ontstaan radicale toekomstbeelden die niet van hogerop worden opgelegd, maar waar we naar kunnen verlangen.

Deze tentoonstelling brengt de diverse methodieken en inzichten van 22 praktijken in beeld, elk met hun eigen fragiliteit en relevantie. Bekijk we elke praktijk afzonderlijk, dan domineert de broosheid in het licht van de grote opgaven van deze tijd. Bekijk we ze samen, als *praktijk van praktijken*, dan ontstaat de mogelijkheid van een groeiende capaciteit om de toekomst waar te maken.

4. Solidarity
People's aspirations inspire a more inclusive city.

5-8
Mathieu Berger (Brussel/BE)
Socioloog Mathieu Berger was adviseur rond stadsvernieuwing voor de regering en is momenteel docent aan de universiteit, coördinator van het interdisciplinaire onderzoeksinstituut Metrolab en medewerker van het adviesbureau CityTools. Berger focust op empirisch onderzoek en veldonderzoek in een wat hij noemt 'discipline in openlucht'. Als een 'outsider from within' werkt hij in het hart van de stad met een wasler aan actoren en observatoren aan stedelijke kwesties, om zo beter diagnoses te kunnen stellen en voorstellen te doen voor acties.

5
Mathieu Berger werkt aan stedelijke projecten in een interdisciplinair team. Als socioloog vormt hij een aanvulling op architecturaal en stedebouwkundig onderzoek naar de stad. Hij doet dit in samenwerking met het adviesbureau CityTools, samen met Nicolas Hemeleers (een jurist gespecialiseerd in stadsplanning) en Antoine Crahay (een geograaf gespecialiseerd in milieu). De grootste uitdaging daarbij is om constructieve bijdragen te leveren die leiden tot actiegerichte voorstellen in de ontwikkeling van een stadswijk. In het participatieve proces dat uitgevoerd werd onder het Duurzzaam Wijkcontract 'De Marolien' van 2017, vormde deze maquette de kern van discussies met de bewoners.

Workshopmaquette van de Marolien, maquette 1:500, 110 cm x 92 cm, Antcraft i.o.v. CityTools, 2017.

6
Dit is een transcriptie van de brief die het kabinet van de minister verantwoordelijk voor stadsvernieuwing stuurde naar het College van burgemeester en schepenen van een Brusselse gemeente. In de brief werd een afspraak aangekondigd over een te ontvangen subsidie voor de ontwikkeling van een wijkcontract. De aangeduide delen in de brief illustreren Mathieu Bergrers "inside outsider"-houding van zijn voormalige positie als adviseur voor de minister. Door de lens

van sociologie stelt hij het logische en praktische framework, waarbinnen een stad wordt ontwikkeld in vraag.

Brief van de minister, print, 92 cm x 34 cm, Mathieu Berger en Sarah Levy, « Programme », eerst gepubliceerd in S. Levy, La planification sans le plan. Règles et régulation de l'aménagement du territoire bruxellois, VUB Press, 2016.

7
De Duits-Amerikaanse psycholoog Kurt Lewin onderzocht in zijn belangrijkste theoretische werk Principles of Topological Psychology mogelijkheden om de psychologische levensruimte van individuen en groepen in kaart te brengen. De theorie benadrukt het belang van omgevingsfactoren op menselijk gedrag. Hij doet dit via een reeks topologische concepten die in sterke verbinding staan met menselijk gedrag, zoals regio's, paden, grenzen, barrières en muren. Lewins theorie inspireerde Mathieu Berger en andere sociologen, architecten en geografen van Metrolab voor hun studie rond manieren voor stedelijk samenleven in Brussel.

Principles of Topological Psychology, boek, 23,4 cm x 15,6 cm, Kurt Lewin, 1936, ed. 2015.

8
Deze kaart is het resultaat van etnografisch werk, interviews en cartografische workshops, die door Louise Carlier, Sarah Van Hollebeke, Marine Declève, Simon Debersaques en Marco Ranzato van Metrolab uitgevoerd werden in Vorst. De kaart wil de levensruimtes of 'life-spaces' presenteren van acht groepen die in Laag-Vorst wonen of werken. Dit werk, waar een 200 bladzijden tellende studie bijhoort, illustreert een van de uitdagingen van Metrolab: het interdisciplinaire in dienst stellen van de interpretatie van de sociaal-ruimtelijke complexiteit.

Ethnografie van Laag-Vorst, synthesekaart en analysekaarten per groep, 84,1 cm x 59,4 cm, Metrolab Brussels, 2018.

9
Simply Community (Antwerpen/BE)
Hoe wordt een ruimte gebruikt en hoe kunnen gebruikers de toekomst ervan

mee ontwerpen? Via observaties en interviews bestudeert en analyseert antropologe Ruth Soenen het gebruik van ruimtes. De antropoloog wordt steeds vaker als expert uitgenodigd aan de ontwerftafel. Waar het bestuderen van gebruik traditioneel als voorstudie beschouwd wordt dat leidt tot het formuleren van een ontwerpverdragstuk, worden ontwerpers nu ook betrokken bij het verderpende onderzoek om inzichten ruimtelijk en visueel te vertalen. Simply Community observeert het dagelijks leven, gaat in gesprek met bewoners en begeleidt en organiseert participatieve ontwerpprocessen tussen bewoners en ontwerpers.

9
Grootschalige ontwikkelingen zijn pas inclusief als ze ook beantwoorden aan de dagelijkse noden van de leefgemeenschap die ze transformeren. Maar bewoners hebben vaak weinig inzicht in grondplannen en technische tekeningen; zo ook toen het ontwerpleaan Architecture Workshop Brussels, 51N4E en Tractebel de revalideringsstudie van Zeebrugge moest communiceren. Daarom werd in samenspraak met teamlid Simply Community gekozen voor een toegankelijke maquette. Op een luchtfoto zijn alle mogelijke transformaties op een diverse manier verbeeld: van gele stickers die de woonplaatsen van participerende bewoners aanduiden tot collages die de toekomst van Zeebrugge bevatte.

Revalidering Zeebrugge, maquette, 400 cm x 200 cm, Architecture Workshop Brussels, 51N4E, Tractebel en Simply Community in opdracht van Stad Brugge, 2018.

10
MAMA (Brussel/BE)
Koen Berghmans en Bernardo Robles Hidalgo evolueren onder de naam MAMA naar een alternatieve ruimtelijke praktijk die géén is op onderzoek en artistieke en educatieve projecten. Hun onderzoek ontwikkelden ze tijdens participatieve in-situ workshops met studenten van ENSASE uit St-Etienne, waarvan de resultaten gepresenteerd werden op de tiende editie van de Biennale Internationale Design in diezelfde stad. Momenteel zijn ze op zoek naar manieren om hun onderzoek uit te breiden in samenwerking met privé-aanemers die betrokken zijn bij renovaties.

10

Berghmans en Robles Hidalgo zien het onderhoud van de ruimte als een praktijk, als ontwerp en als een daad van bestuur, die de architectuur van de gebouwde omgeving beïnvloedt. De organisatie van onderhoudswerk belicht de structuur van werkstelling, het mechnisme waarmee het bouwen en de publieke ruimte gecoordeerd worden, en de effecten van standaardisering op ruimte en arbeid. Via systematische tekeningen en interviews creëren Berghmans and Robles Hidalgo een archief van onderhoud, waarin ze focussen op zowel het toezicht van een gebouw als op de perceptie van dat beroep in de populaire cultuur.

Maintenance as Architecture, notieboek, 21 cm x 14,8 cm, Koen Berghmans en Bernardo Robles Hidalgo, 2017.

11-12

Studio LA (Amsterdam/NL)
Studio LA is een architectuurstudio die werd opgericht door architecten Loren Beijers en Ana Madrid. Zij onderzoeken sociale kwesties, fenomenen en narratieven om een nieuw perspectief te kunnen bieden op collectieve identiteit en gedeelde publieke ruimtes. Ze ontwikkelen experimentele modellen voor ruimtelijk ontwerp waarbij ze contexten voor tracie, hun doel is de huidige platen voor de weg gaan en in ruimte laten voor tracie. Hun doel is de huidige sociale fragmentatie te overstijgen. Daaronder creëren ze een inclusieve architectuur die het generatieve proces voor de stad en haar inwoners wil stimuleren en promoten.

De voormalige gevangenis 'De Bijlmerbajes' in Amsterdam huisvest sinds 2016 zo'n 600 vluchtelingen. In de jaren negentig werd de gevangenis bevestigd met muren, hekken en spijlen voor de ramen, maar nu blokkeren die laatste het zicht van de nieuwkomers op de stad. De film *Blinds* start met de eenvoudige vraag waarom de spijlen niet verwijderd kunnen worden, en onderzoekt de spanning tussen tijdelijk gebruik en de effecten van architectuur. De film zorgde ervoor dat verschillende politieke partijen de kwestie ter sprake brachten in de kamer, maar het voorstel om de spijlen te verwijderen werd niet aanvaard.

Blinds, video, 12 min, Studio LA en beeldend kunstenaar Robert Glas, 2016.

12

Arma Mackić's Mortal Cities & Forgotten Monuments is een onderzoekproject over de architectuur-futuristische monumenten die in de jaren zestig en zeventig gebouwd werden om de slachtoffers van fascistische tijden de Tweede Wereldoorlog in het voormalige Joegoslavië te herdenken. Mackić explooreert een nieuwe, open taal om het culturele geheugen vorm te geven in een architectuur die verder gaat dan politieke, religieuze of culturele interpretaties – en dus ook verder dan spanningen en zogenaamde waarheden – zonder het verleden te negeren of te ontkenen.

Mortal Cities & Forgotten Monuments, boek, 24 cm x 18 cm, Studio LA, 2016.

FAST (Amsterdam/NL, New York/US)
The Foundation for Achieving Seamless Territory (FAST) – in 2005 opgericht door Maik Shoshan – bestudeert via onderzoek, benaming en ontwerp de relatie tussen architectuur, standplaats en mensenschichten in conflict- en post-conflictgebieden. Voor FAST begon het allemaal met de oprichting van een internationale ontwerpwedstrijd die een nieuw masterplan voor Ein Hand elise. Ein Hand is een Palestijns dorple dat door Israël werd overgenomen, na lange tijd door Israël werd erkend, maar waarvan het Israëlische masterplan vervolgens volledig de Palestijnse identiteit negende. Na dit project ging FAST samenwerken met interdisciplinaire experts en internationale organisaties, zoals UN agencieschapen, NGO's en het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse zaken en van Defensie.

13

Het onderzoeksproject BLUE focust op de ruimtelijke impact van VN vredesmissies in conflictzones via onderzoek en ontwerpanalyse. De maquettes presenteren de ruimtelijke configuratie van de militaire basis van de vredesmissie: van de bouw tot stabilisatie en herstel naad de missie voltooid is. Tot slot onderzoekt het project ook hoe deze tijdelijke militaire bezetting een gunstig architecturaal

natienerschap kan hebben, zoals duurzame infrastructuur die na het vertrek van de missie hergebruikt kunnen worden.

BLUE: Architectuur van VN Vredesmissies – Design for Legacy, maquette, 25 cm x 60 cm x 32 cm, Foundation for Achieving Seamless Territory, 2016.

14

Open Promotor Platform (Antwerpen/BE)
Kan de burger optreden als projectontwikkelaar? Het Open Promotor Platform brengt uiteenlopende professionals samen om de mogelijkheden te verkennen voor het ontwikkelen van vastgoed op basis van gedeelde waarden. Een laagdrempelig platform moet burgers, bedrijven en overheden concrete instrumenten aanreiken voor een co-productieve manier van herprogrammeren en ontwikkelen van bestaand patrimonium. Het doel is helder: Den Oudaan uit handen van winstgegende projectontwikkelaars houden en in plaats daarvan een decentraal model van projectontwikkeling introduceren ter profijt van de stad en haar bewoners.

14

Wat als we genoeg mensen bij elkaar krijgen om een icoon van modernistische architectuur in de stad aan te koppen? Van een vluchtig idee in 2015 groeide 'We kopen samen den Oudaan' uit tot een case study voor collectieve ontwikkelingsmogelijkheden voor de politiering van architecte Renaat Braem in Antwerpen. Het proces stimuleerde het maatschappelijk debat over nieuwe vormen van publieke vastgoedontwikkeling, cofinanciering en gedeeld ruimtegebruik. Onderzoeksbureau ndvr en gēnēga geerde Antwerpenaren verenigden zich om samen vorm te geven aan een nieuw vastgoedmodel en een nieuwe dynamiek van samenleven.

Businessplan van opbrengsten, kosten en organisatie, krant, 60 cm x 42 cm, We kopen samen den Oudaan, publicatie in het kader van tentoonstelling 'De burger als ontwikkelaar' in De Singel, 19 oktober 2016–15 januari 2017.

De mooiste toren van Antwerpen, wie doet mee?, facebookpost, Mathias Bastiaensen (één van de oprichters van We kopen samen den Oudaan), 18 juni 2015.

't Stad is van iedereen en de politieforen ook, krantenartikel, 40 cm x 29 cm, De Morgen, 26 juni 2015.

15

Stad in de Maak (Rotterdam/NL)
Het ontwerp's, makers- en bewonerscollectief Stad in de Maak denkt, bouwt en experimenteert aan een toekomstbestendige stedelijke context: vooruit het kergerijn, de utopie van de vaste baan, de neoliberaale economie en de geïndividualiseerde samenleving. Stad in de Maak haalt vastgoed uit de speculatieve markt, brengt het in eigen beheer en maakt het geschikt voor nieuwe vormen van wonen en werken. Betalbaarheid, duurzaamheid en collectief gebruik staan daarbij centraal. Sinds enkele jaren heeft Stad in de Maak een netwerk van zeven leegstaande panden in tijdelijk beheer. Het collectief is momenteel bezig een handboek op te stellen met grondstapen waarop zo'n netwerk van panden uitgebouwd kan worden.

15

De Stokerij in Rotterdam is het uitgangspunt van Stad in de Maak. Een ruimte met een historiek van productie en stedelijke communiteit: ooit was het een fabriek voor zeepoeder en nadien deennia lang een waterstokerij die de buurt van warm water voorzag. Onder Stad in de Maak is het een plek geworden voor discussie en reflectie op hoe stedelingen de productie van de stad op zich kunnen nemen, maar ook een plek voor workshops, lezingen en filmvertoningen.

Pieter de Raadtstraat 35-37 en De experimentele micro meent, tekeningen, 84,1 cm x 59,4 cm, Stad in de Maak, 2016.

De Stoker nr. 01-03, tijdschrift, 42 cm x 29,7 cm, Stad in de Maak, oktober 2016.

16

TimeLab (Gent/BE)
TimeLab is een statisho voor nieuwe samenwerkingsmodellen. Een open en toegankelijke plek als hybride voor tussen sociale hub, incubator, hobbyzolder en leerplatform. Ze werken met klassieke werktuons en computergestuurde prototyping machines en zijn onderdeel van het internationaal netwerk rond commoning P2P Foundation. Hun focus ligt op het herscholen van gemeenschappen door oude en nieuwe ambachten, de creatie van werkgelegenheid

en nieuwe modellen van zelforganisatie. Ze bieden toegang tot machines aan startups en burgers waar je als individu moeilijk toegang toe krijgt.

16

NEST was een experiment voor de tijdelijke invulling van de oude stadsbibliotheek in Gent en groeide uit tot een bruiseende ontmoetingsplek in de stad. Het gebouw nam de status aan van publiek domein: open en toegankelijk voor iedereen. Je kon eenvoudig met je eigen activiteiten innaken op een netwerk van diensten en ruimtes. NEST werd zo een huis voor nieuwe samenwerkingsmodellen in de stad.

NEST staat voor 'A new established state of temporality en werd in het leven geroepen door Stadsbobo cba, een coöperatieve bestaande uit TimeLab, KERK, Totum, Democrazy en Nucleo.

NEST openingsweekend, afbeeldingen, 13 cm x 18 cm, foto's door Jef Geldof, Storm Calle en Wouter Maeckelbergh, juni 2017.

Plan van de typologieën, print, 29,7 cm x 42 cm, NEST I, jun 2017.

Organisatie van de activiteiten, schema, 59,4 cm x 42 cm, NEST, 2017.

17

City Mine (d) (Brussel/BE)
Stedelijke ontwikkeling is van belang voor iedereen. Vanuit die overtuiging ontwikkelt City Mine (d) projecten die mensen betrekken bij de toekonstr van de stad. De organisatie bouwt prototypes die een antwoord bieden op vragen rond stedelijke thema's als water, energije, publieke ruimte en toekomst van werk. De prototypes worden bedacht en gerealiseerd in samenwerking met een diverse coalitie van burgers, onderzoekers, beleidsmakers, bedrijven en makers, hacters en kunstenaars. Zij wisselen kennis uit en ontwikkelen gaandeweg een gemeenschappelijke taal.

17

De Pacco-test wil iedereen in staat stellen om de kwaliteit van wateroppervlaktes in de stad te controleren en te interveniëren in geval van verontreinigende veranderingen. Het bouwen van een slimme waterkwalletsmeter groeide uit tot een sociaal stadsexperiment die mensen uit het

middenveld, de politiek, de bedrijfs-wereld, de maker community en de wetenschappen samenbracht en een vernieuwende visie op (water)politiek formuleerde: die van collectief milieubeheer. Prototype #3 is onderdeel van een trial and error proces dat nog steeds streeft naar optimalisatie.

Pacco-test, twee prototypes, City Mine (d), 2013–2016.

Bouwhandleiding Pacco-test, publicatie, 29,4 cm x 21 cm, City Mine (d), 2016.

5. Materials The city is a mine of construction materials.

18-19

FABRICATIONS (Amsterdam/NL)
In 2007 richtten Eric Friters en Olv Klijn FABRICATIONS op. Ze ontwikkelen tools voor het detecteren, kaderen en ontwerpen van gezonde stedelijke ecosystemen. Dit doen ze onder meer door data in kaart te brengen en masterplannen op te stellen. Hun doel is het vitaliseren van de economie, het verhogen van de levensverwachting, het verbinden van mensen, het verbeteren van de weerbaarheid, het toepassen van duurzame energiestromen en circulaire materiaalstromen voor overheidsinstellingen, projectontwikkelaars en investeerders.

18

In het IABR-Project Atelier Rotterdam, Stedelijk Metabolisme, bestudeerde FABRICATIONS de complexiteit van Rotterdam. Hoe functioneren de stromen van goederen, mensen, atval, biota, energie, voedsel, zoet water, zand en lucht in Rotterdam? Hoe beïnvloeden deze stromen de kwaliteit van leven in de stad en welke relatie bestaat er met de ruimtelijke ontwikkelingen in de stad? Kan inzicht in het metabolisme van Rotterdam ons helpen bij de ontwikkeling naar een duurzame stad? Stedelijk Metabolisme toont de analyses, operationele strategieën en concrete ontwerpvoorstellen. De resultaten bieden niet alleen de gemeente maar ook andere partijen in de stad concrete handvaten om aan het metabolisme te (bij)leven) sleutelen.

Metabolisme van Rotterdam, kaart, 200 cm x 300 cm, FABRICATIONS, James Corner, Field Operators, Environmental Assessment Agency, Havenbedrijf Rotterdam, IABR,

gemeente Rotterdam, 2013.
Prenten gesponsord door Lyon Architecture Biennale.

19

Elke maand verspillen industrieën en energiecentrales enorm veel warmte. Als al deze restwarmte bijgehouden en herverdeeld wordt, zou het ruim voldoende zijn om alle huishoudens en kantoren in Nederland te verwarmen. Als onderdeel van dit 'heat recovery' systeem, ontwierp FABRIcations de Rotterdam Heat Hub: een opslagruimte en distributieaailteit om het lokale warmtenetwerk te bedienen. De Heat Hub is een architecturale strategie voor een betere en meer dynamische opslag en herverdeling van warm water.

Rotterdam Heat Hub, maquette, 125 cm x 100 cm x 50 cm.
FABRIcations, James Corner Field Operations, Environmental Assessment Agency, Havenbedrijf Rotterdam, IABR, gemeente Rotterdam, 2013.

20-22

Rotor Deconstruction (Brussel/BE)
Rotor Deconstruction is een bedrijf dat het hergebruik van bouwmaterialen en het reddten van bouwlementen bij grootschalige afbraakwerken mogelijk maakt. Ze werken samen met bouw- en sloopaannemers, architecten, gemeenten en vastgoedbeheerders om hen te helpen bij het demonteren van gebouwen, het vinden van ruw bouwmaterialen, en die te hergebruiken in nuttige toepassingen voor nieuwe projecten. Ontlants hebben ze een atelier en een winkel opgezet om de circulatie van materialen voor een groter publiek mogelijk te maken.

20

Om de toegang tot grootschalige slooiplocaties van openbare gebouwen te verbeteren, en om de aandacht van de overheden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te trekken, heeft Rotor juridische en praktische richtlijnen opgesteld. Het vade-mecum biedt een gestandaardiseerde methode die stap voor stap aangeeft hoe je de identificatie, teruggingwinning en overdracht van herbruikbare materialen kan organiseren in overeenstemming met de wet. Hierbij wordt onder meer gebruik gemaakt van de leegstand die gewoonlijk

23

voorafgaat aan de renovatie van een gebouw.

Vade-mecum voor hergebruik buiten de bouwsite, publicatie, 42 cm x 29,4 cm, Rotor Deconstruction, 2015.

21

In 2010 maakte Rotor op eigen initiatief een scenario dat een antwoord probeerde te bieden op de vraag:

Als we in 2030 een economie van hergebruik willen voor minstens een deel van de bouwmaterialen, wat dient er dan de volgende jaren te gebeuren en in welke volgorde? Sindsdien vormt de agenda op verschillende kabinetten een leidraad, en bovendien wordt het scenario in grote lijnen ook effectief gevolgd. Momenteel vindt Rotor de tijd rijp om een gelijkwaardig scenario op te stellen voor een breder ontwerp dan hergebruik, een scenario :2040: circulaire materiaal economie in Brussel.

Feuse agenda, print, 29,4 cm x 42 cm, Rotor Deconstruction, 2010.

22

Onder de merknaam 'Dito' verzamelt Rotor hoogwaardig gerecupereerd ijzerwaar – zoals deurklinken, metalen platen of kapstokken – dat afzonderlijk verpakt wordt zodat het gemakkelijk in winkels gedistribueerd kan worden. Het label of de merknaam werd gehintieerd als een experiment om de herverdeling van kwalitatieve goederen tegen de beste prijs te versnellen. In overeenstemming met de vraag:

Dito productlijn, mock up materiaalrek, Rotor Deconstruction, opgericht in 2016.

23-25

BC Materials (Brussel/BE)
Vanuit BC Architects en BC Studies ontstond in 2018 een derde player: BC Materials. Dat is een coöperatieve die aan 'urban mining' doet: grond(stof) van grote stadserven wordt omgevoerd tot bouwmaterialen zoals leemplasters, leemsterven en stamplieën. Na gebruik kan de grondstof terug aan de bodem gegeven worden of opnieuw omgevoerd worden tot bouwmetaal in een onmiddelijk circulair proces. Via een 'sure measure' dienst (aigestend op vraag van de klant) kan BC Materials in situ werken op werpen in heel België.

23

De Brusselaar is een kant en Klare basisplaster voor binnenruimtes op basis van Brussellaanzand en Yperiaanklei. Hij reguleert de luchtvochtigheid van het binnenklimaat, is volledig dampopen en is goed voor de akoestiek van een ruimte. De bakkerij van het Openlucht Museum Bokrijk in Limburg kreeg een toog van twaalf meter lang, vervaardigd uit stamplieën en leemplaster.

Werffoto uitgraving brussellaanzand, afbeelding, 20cm x 30cm, De Meuter, 2013

Bakkerij, Openlucht Museum Bokrijk, afbeelding, 20cm x 30cm, BC Architects & Studies, foto door Luc Daelmans, 2016.

24

De Brickette is een geperste leemsteen op basis van Brussellaanzand, en Yperiaanklei, geschikt voor het metselen van binnenmuren. De Brickette kan vergeleken worden met een baksteen of cementsteen, maar heeft een betere thermische inertie, helpt bij het reguleren van de luchtvochtigheid en is goed voor de akoestiek van een ruimte. Voor het regiohuis in Fort V in Edegem werden leemstenen geproduceerd voor de dragende boogstructuren.

Werffoto uitgraving yperiaanklei, afbeelding, 30cm x 20cm, De Meuter, 2010.

Regiohuis in fort V, Edegem, afbeelding, 30cm x 20cm, BC Architects & Studies, foto door Thomas Noceot, 2017.

25

Den Kastar is een mengeling van aarde die veel grind bevat om stamplieën van te kunnen maken. Hij wordt gebruikt voor het vervaardigen van monolithische muren en vloeren. Den Kastar kan vergeleken worden met een zachtbeton, maar reguleert de luchtvochtigheid, is volledig dampopen en verbergt de akoestiek van een ruimte. In Tienen werd een 15 meter hoge muur uit stamplieën vervaardigd.

Werffoto sloop van betonnen lifftoren om te vernemen tot grind, afbeelding, 30cm x 20cm, Interbild, foto door De Meuter, 2007.

The Wall, Tienen, afbeelding, 39,8cm x 20cm, AST 77 architect, foto door Steven Massat, 2017.

26-27

Robbrecht en Daem architecten (Gent/BE)

Hilde Daem een eigen bureau op, waarna ze uitroepen tot een internationaal gevestigde waarde. Hun ontwerpen tonen een sterke autonomie van de architectonische vorm, wat zich daar is in de detaillering van de uitvoering, en in het rigoureuze materiaalgebruik. Robbrecht en Daem architecten bouwen voor de eenzijdigheid. Dat uit zich niet alleen in de uitvoering, maar ook in de manier waarop ze ontwerpen vanuit de eindgebruiker en in dialoog gaan met de omgeving.

26

In een achtergesteld stadsdeel van Gent verbouwden Robbrecht en Daem een bestaande houtopslagplaats tot nieuwe architectuurstudio's. Het dak van de loods, die in de vroege jaren zeventig gebouwd werd door de houtconstructiefirma De Coene, is deels ontharnd. De oude werkloze van de houtfirma werd een buitenruimte waar onder andere een arboretum, een zwembad en een grote vrije ruimte voor performances en tentoonstellingen kwamen. De bureau ruimtes zitten aan de rand onder de spanten genesteld en kijken uit op het binnengebied.

Robbrecht en Daem architectuurstudio, Robbrecht en Daem architecten, BAS structureel ingenieur, Seghers Landscapsarchitecten, Gent, 2005-7.

Robbrecht en Daem architectuurstudio, maquette 1:100, 94cm x 45cm x 15cm, hout en karton e.a., Robbrecht en Daem architecten, 2005.

Robbrecht en Daem architectuurstudio, afbeelding, 30cm x 45cm, Filip Dujardin, 2016.

27

De VRT krijgt een nieuw gebouw dat zich openstelt voor de stad. Het hart van het gebouw is een polyvalent overdekt buitenplein dat zowel tot het park (en de stad) als de VRT behoort. Basismaterialen en uitvoeringsdetails worden zodanig

verzorgd dat ze het gebouw een solide karakter geven. De gegelazurde keramiek voor de facades verbreedden de aandacht die beide bureaus besteden aan het juiste materiaal. Het juryverslag roemde de architectenbureaus voor het duurzaam samengaan van vernieuwende concepten en betrouwbaarheid van de basisvoorzieningen.

Vlaamse Radio- en Televisieomroep, Robbrecht en Daem architecten en Dierendonckblancke architecten, ingenieursbureau en akoestiek door VK Engineering en Arup, i nterieurarchitectuur door Muller van Severen, landschapsarchitectuur door Bureau Bas Smets, Brussel, 2015-(...)

Overdekt kioskjelein en zg. 'lichaam' van het VRT-gebouw, deelmaquette 1:100, 87cm x 53cm x 46cm, karton e.a., Robbrecht en Daem architecten en Dierendonckblancke architecten, 2017.

Terrassen en wintertuin, detailmaquette 1:20, 60cm x 39cm x 62cm, karton en hout e.a., Robbrecht en Daem architecten en Dierendonckblancke architecten.

Gegelazurde geveltegels, keramiek, Robbrecht en Daem architecten en Dierendonckblancke architecten, 2017.

28-29

RE-ST (Antwerpen/BE)
RE-ST is een atelier voor architectuur en onderzoek dat in 2010 werd opgericht. Met hun ontwerpen bieden ze antwoorden op urgente ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken. De praktijk van het bouwen trachten ze te verruimen met die van het niet-bouwen. Hun stelling is dat niet elke ruimtelijke behoefte noodzakelijk hoeft te leiden tot een nieuw gebouw. Het portfolio van RE-ST bestaat voornamelijk uit huissvestings-, herbestemmings- en onderzoekspr opjecten voor zowel private als publieke opdrachtgevers.

28

Het vlugschrift Zwerfruimte vormt de aanzet voor een onderzoek van RE-ST naar (on)denutting van ruimte. Zwerfruimte is ruimte die niet ten volle wordt benut en die na verloop van tijd zelfs niet meer opgemerkt wordt. RE-ST maakt ons bewust van deze onderbenutting door haar te detecteren, in kaart te

brengen en te activeren. Zo werd in samenwerking met studenten van de Universiteit Hasselt de bezettinggraad van een universiteair gebouw in beeld gebracht. Uit die tabel blijkt dat de lokalen gemiddeld minder dan dertig procent van de tijd gebruikt worden.

Zwerfruimte: Over (on)denutting van ruimte, vlugschrift, 14,8 cm x 10,5 cm, RE-ST, 2017.

Overmaatkaart UHasselt, tabel, 118,8 cm x 84,1 cm, RE-ST, Jonas Bernaerts, Elien Boes, Yves Dupont, Nadmie Schuermans, Ella Smets, 2017.

29

De stad Hasselt had grootse plannen met zijn stadsparkomgeving. Een ondergrondse parking zou grotendeels beslag leggen op het park wat leidde tot heel wat protest. Het Virga Jesse ziekenhuis dat naast het park gevestigd was – en dat door de jaren veel zogenaamd tijdelijke uitbreidingen had gekregen – zou op een andere locatie buiten de stad worden herbouwd. RE-ST heeft hierbij, onafhankelijk en ongevraagd, een visie opge-maakt om deze tijdelijke constructies af te breken en een nieuw volume rondom het bestaande te bouwen, waarbij de nodige parkeerplaatsen werden voorzien en het park werd gefirijward. Dit advies heeft ervoor gezorgd dat het masterplan dat was opgenomen van de tafel werd gevergd.

Ongevraagd advies Virga Jesse Campus Hasselt, maquettes, 52,5 cm x 52,5 cm, RE-ST, 2014.

30-31

Miss Miyagi (Leuven/BE)
Miss Miyagi vindt dat de stad weer gebouwd moet worden voor haar gebruikers en specialiseert zich daarom in het initieren en coördineren van alternatieve vastgoedprojecten met een maatschappelijke meerwaarde. Dit doen ze op twee manieren: enerzijds begeleidt Miss Miyagi eigenaren van te herbestemmen panden bij de verkoop/verruur ervan (vastgoed-immo), anderzijds begeleiden ze innovatieve bouwheren/gebruikers van A tot Z bij de realisatie van hun project (projectregie). Zo ontstaan nieuwe vormen van wonen, werken en leven die zorgen voor meer dynamische steden, warmere buurten en betaalbaarere projecten.

30

In plaats van eindeloos te wachten op subsidies voor de definitieve renovatie van beschermde spoorweghallen, besloot Miss Miyagi en een groep lokale organisaties en bedrijven om het anders te doen. Ze startten samen de VZW HAL5 die de leegstaande historische spoorweghallen in Kessel-Lo voor minstens 5 laar omvormt tot een bruisende, stedelijke en duurzame broed- en ontmoetingsplek. HAL5 is een zelfbedrijvende tijdelijke invulling die werd ontwikkeld, gebouwd en gefinancierd door de betrokken gebruikers en buurtbewoners. Via de WIN-WIN lening werd het maximum van 200.000 euro opgehaald bij buurtbewoners en dit bedrag werd (als lening) verduubeld door Triodos bank tot 400.000 euro. Door de sterke betrokkenheid van de vele partners en de buurt kon Hal 5 op amper zes maanden tijd uit de grond worden gestampt.

HAL5 Kessel-Lo, isometrie, 42 cm x 59,4 cm, Miss Miyagi, 2017.

HAL5 Kessel-Lo, financieel plan, 42 cm x 59,4 cm, Miss Miyagi, 2017.

31

Miss Miyagi begeleidt eigenaren van te herbestemmen panden bij de verkoop/verhuur van hun dijzonder vastgoed en dit rechtstreeks aan de eindgebruikers (zonder projectontwikkelaar). Zo ontstaat een inhoudelijke en financiële win-win-situatie voor de verkoper, koper én maatschappij. Om dit mogelijk te maken werkt Miss Miyagi haalbaarheidstudies uit die geïnteresseerden in verschillende scenario's de ruimte kijkt. Juridische en financiële mogelijkheden van (delen van) het gebouw of terrein toont. Daarnaast krijgen geïnteresseerden genaog tijd om ook zelf een voorstel uit te werken. Via een webplatform wordt aan matchmaking gedaan tussen de verschillende ruimtevragen en het aanbod.

Het Papiermoleken is een voorbeeld waarin Miss Miyagi optreedt als alternatieve immo-makelaar. Verkoophandboek Het Papiermoleken, publicatie, 28 cm x 21,5 cm, Miss Miyagi, 2018.

32-33

BoerenBrussels Paysans (Brussel/BE)
BoerenBrussels Paysans is een pilot-project, gefinancierd door EFRO en uitgevoerd door zes partners (Leemilieu Brussel, de vzw 's Le Début des Haricots, Terre-er-uw, Groen en Blauw Huis, Credi en de gemeente Anderlecht) dat plaats vindt op de grens van het randstedelijke grondgebied, voornamelijk in Anterlecht (Theerpede en Vogelzang). Dit brede project, dat meerdere jaren zal bestrijken, is zowel gericht op de ontwikkeling van nieuwe productie-, verdeling- en verbruiksinitiatieven als op de evolutie van de reeds aanwezige boeren en de betrokkenheid van de Brusselse consumenten.
Het project legt handen met regionale en gemeentelijke strategieën die voeding centraal willen stellen in de stadsdynamiek, die open ruimte in de stadsrand vrijwaren, die de link tussen stad en landschap versterken en de potenties van de korte keten voedselmarkt benutten.

32

Het Charter van BoerenBrussel-Paysans bestaat uit richtlijnen om projecten te identificeren die afgestemd zijn op de principes en doelstellingen van het pilotproject. Het verbinden van projecten met gelijkaardige doelstellingen, stelt in staat een Brussels voedselnetwerk te creëren dat de veerkracht van de regio versterkt.

Charter BoerenBrusselPaysans, print, 29,7 cm x 21 cm, Leemilieu Brussel, 2017.

33

In het kader van BoerenBrussel-Paysans transformeert Leemilieu Brussel een verlaten hoeve in het hart van het landbouwgebied van Neerpede tot een plek waar tuinbouwers, wandelaars, en andere gebruikers van het gebied terecht kunnen. STINAE architecten en Plant&Houtgoed landschapsarchitecten werken een vernieuwende hoeverypologie uit. De identiteit van de typologie wordt gedefinieerd door de relatie tussen de nieuwe en gerenoveerde gebouwen, en de groene buitentruimtes. De grenzen tussen productieve, educatieve en recreatieve activiteiten zijn bewust vervaagd om kruisbestuiving en nieuwslerfrijheid tussen de activiteiten te stimuleren.

Pilotproject BoerenBrusselPaysans La ferme du Chaudron, plannen, variabele afmetingen, STINAE, Plant&Houtgoed, 2018.

6. Biodiversity
Healthy cities commit space to ecosystems.

34-35

Atelier Veldwerk (Den Haag/NL, Sint-Pieters-Leeuw/BE)
Atelier Veldwerk gaat op een onderzoekende manier te werk. Ze vertonen vanuit een ongestuurde blik de culturele betekenis van plekken. De kern van hun werk is het inventariseren, analyseren en tonen van bestaande situaties waarbij impliciete kwaliteiten expliciet worden gemaakt. Dit kan leiden tot een breed spectrum van resultaten of ingrepen: het planten van een boom, het maken van een monument, het uitgeven van publicaties.

34

De tweestijlige meidoorn is in Nederland en Vlaanderen een inheemse, autochtone plant. Hij is relatief zeldzaam. De soort is moeilijk te onderscheiden van de eenstijlige meidoorn, die voornamelijk in de jaren vijftig werd ingevoerd uit Zuid- en Oost-Europa. Het is deze tweede soort die de meidoorn een slechte reputatie gaf als verspreider van bacteriëvuur, een plantenziekte die ook perenruur genoemd wordt. Recent bleek echter dat de inheemse, autochtone tweestijlige meidoorn nauwelijks vatbaar blijkt voor deze ziekte. Als onderdeel van hun onderzoek naar het landschap in de kop van Drenthe (NL) kweekt Atelier Veldwerk zelf tweestijlige meidoorns op.

Recharge, installatie met drie tweestijlige meidoorns, ca. 80 cm x 25 cm x 25 cm, Atelier Veldwerk, 2018.

Maritanda, publicatie, 21 cm x 14,7 cm, Atelier Veldwerk in het kader van Jissebiënnale Deventer, 2017.

35

Lights Crossing is een lichtkunstwerk dat deel uitmaakt van de plek. De brug verbindt de oevers van de rivier bij Nijmegen op vrijwel exact dezelfde plek waar de heldhaftige oversteek door Amerikaanse soldaten plaatsvond op 20 september 1944, waarbij

48 militairen om het leven kwamen. Het kunstwerk voegt amper iets materiaal toe aan de brug, aangezien het is opgebouwd uit licht en tijd: na zonsopgang gaan de 48 paar lichtmasten op de brug één voor één aan op het tempo van een wandelaar, waardoor de brug zelf monument is geworden.

In samenwerking met bouwcombinatie BAM-Bögel, BAM Infratechniek Mobiliteit

Lights Crossing, schilderij, 70 cm x 200 cm, Atelier Veldwerk, 2013.

36-38

H+N+S (Amerstoor/NL)
H+N+S Landschapsarchitecten is een bureau voor landschapsontwerp waar ruimtelijk ontwerp, visievorming en onderzoek hand in hand gaan. Het is een ontwerpbüro/atorium dat zich richt op innovatie in onderzoek en ontwerp. Het bureau maakt vernieuwende plannen voor de inrichting en het gebruik van de (groene) buitenruimte op alle schaalniveaus: van tuin tot regionaal landschap en van boezemkade tot riviersystemen. Ingrijpen die de landschapsarchitect doet in het landschap worden niet gezien als eindbeeld maar als een - Zelfbewuste - aanzet, waarbij natuurlijke processen en dynamiek de toekomst van het landschap verder vorring even.

36

Bij de eerste editie van de *Eo. Wiers* spijvsraad in 1985-1986 ging het om het ontwerp van nieuwe structuren voor het rivierengebied van de Limburchse Maas, de Jussel en de Rijnmond. Het winnende Plan Oolewaer bracht een kentering teweeg in het denken over de samenhang tussen natuur en waterberging in de uiterwaarden. Het ontwerp zou niet alleen de basis leggen voor het latere Ruimte voor de Rivierprogramma, maar vormde ook het fundament voor talloze uitvoeringsprojecten langs de grote rivieren. In 1990 zouden de drie landschapsarchitecten uit het team van Plan Oolewaer H+N+S oprichten.

Plan Oolewaer, originele wedstrijdinzending, 42 cm x 52 cm, 65 cm x 124 cm, vier panelen, Dick de Bruijn, Dick Hamhuis, Lodewijk van Nieuwenhuijze, Willem Overmars, Dirk Sijmons, Frans Verza, 1985.

37

De inzending van H+N+S voor de 2e IABR in 2005 is een perspectief op wat we zouden moeten doen om duurzaam het hoofd te bieden aan de uitdagingen die het leven in een metropool onder de zeespiegel te wachten staan. Zeespiegelstijging, extremere neerslagpieken, bodendaling en verdergaande verzilting vragen collectieve maatregelen in het watersysteem. In Meesurten op de Zonwoed wordt de waterroplage in een pleidoi voor stapsgewijs voorsorteren en faciliteren: reserveren en ophouden met verstedelijken op sommige plaatsen, elders investeren in nieuwe watercomponenten en weer elders meesurten op de nieuwe mogelijkheden.

Meesurten op de Zonwoed, magrette, 251 cm x 251 cm, H+N+S Landschapsarchitecten in het kader van IABR 2005.

38

De rivier de Waal maakt bij Nijmegen een scherpe bocht en vernauwt zich hier in de vorm van een flessenhals, waardoor water minder gemakkelijk kan doorstromen en er kans is op overstromingen. Door de dijlk bij Nijmegen-Lent 350 meter landnuwaarts te verleggen is ruimte ontstaan voor een newengau voor de Waal die bij hoogwater extra capaciteit biedt voor de wateratvoer. Het ontwerp is gebaseerd op de dynamiek van het rivierwater en het proces van erosie en sedimentatie als gevolg van de stroming van het water en de golfslag van de rivier.

Ruimte voor de Waal, atbeelding, 32 cm x 48 cm, H+N+S Landschapsarchitecten, foto door Siebe Swart, 2016.

39-40

Vereniging Deltametropool (Gottendam/NL)
Vereniging Deltametropool initieert en coördineert onafhankelijk onderwerp onderzoek rond vraagstukken over de groeiende metropoolgebieden in Nederland en de Euro-Deltametropool (gevoerd door de Randstad, Vlaamse Ruit en het Ruhrgebied). Daarnaast is Vereniging Deltametropool een vrijplaats die ruimte schenkt om, buiten de gebruikelijke kaders, nieuwe ideeën te ontwikkelen en een scherpe discussie over de Deltametropool te voeren. In

de Vereniging komen het bedrijfsleven, publieke belangengroepen, onderzoeksinstituten, overheden en betrokken particulieren samen.

39

Hoe veel ruimte vraagt het duurzaam opwekken van onze energie? Past dat eigenlijk wel in Nederland? Wat betekent dat dan voor onze steden en ons landschap? Logische vragen die nog niet eerder in detail waren uitgewerkt en voor heel Nederland in kaart gebracht zijn. De publicatie *Energie & Ruimte – een nationaal perspectief* kwam tot stand onder regie van Vereniging Deltametropool en samen met de betrokken ontwerp bureaus.

Energie en Ruimte, publicatie, 30 cm x 23 cm, Vereniging Deltametropool, Dirk Sijmons, FABRICATIONS, H+N+S Landschapsarchitecten, POSAD spatiaal strategies, Studio Marco Vermulen en NRGlab/Wageningen Universiteit, 2017.

40

Energie en Ruimte toont aan dat het mogelijk is om, door middel van ontwerpend onderzoek waarbij ruimtelijke kansen en onderwegingen centraal staan, tot een coherent beeld voor heel Nederland te komen. Tegelijkertijd worden er regionale plannen uitgewerkt met bewoners en ondernemers. Het pleidoi 2050' verbindt deze 2 kaarten en eist een gedeegen aanpak om tot een coherent, toekomstbestendig en kwalitatief Nederland in 2050 te komen, waarbij de energietransitie wordt ingezet om ruimtelijke kwaliteit toe te voegen.

Energie en Ruimte: a national perspective, kaart, 84,1 cm x 59,4 cm, Vereniging Deltametropool, 2017.

Energie en Ruimte: the regional perspectives, kaart, 84,1 cm x 59,4 cm, Vereniging Deltametropool, 2017.

Pleidoi: 2050, print, 84 cm x 29,7 cm, Vereniging Deltametropool, Dirk Sijmons, 2018.

41-42

AB-TUR (Turnhout/BE)
AB-TUR is het centrum voor architectuur, stedelijkheid en landschap in de Kempen. Door goede voorbeelden te presenteren in publicaties, lezingen en

tentoonstellingen en via coöcreatieve projecten met bewoners en professionals nelen wil AR-TUR een reële invloed uitoefenen op de ruimtelijke kwaliteit van de gebouwd omgeving in de Kempen. De Kempen kan een experimenteelplek zijn voor de rest van Vlaanderen. Met hun mobiele Kempenlab trekt AR-TUR de volgende jaren door de regio als rondreizende werksetting die alerhande belanghebbenden samenbrengt rond de tafel.

41

De Kempenlabas brengt de Antwerpse Kempen voor het eerst grondig in kaart. Het boek heeft de ambitie om het referentiewerk en een inspiratiebron te zijn voor iedereen die mee de schouwers wil zettten onder een duurzame toekomst voor de regio. Twaalf thematische kaarten tonen de ruimtelijke ontwikkelng van de regio en geven inzicht in de huidige ontwikkelkansen. De atlas is een uitnodiging tot gesprek over de ruimtelijke uitdagingen in de Kempen tussen beleidsmakers, ontwerpers en bewoners.

Kempenlabas publicatie, 38 cm x 27,6 cm, AR-TUR, Universiteit Antwerpen, Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete en de Waande, 2017.

42

De Kempenlabas willen concrete stappen zetten in de richting van een duurzame ruimtelijke toekomst voor de Kempen. Het WoonLabo exploreerde in 2014 en 2015 alternatieve vormen van wonen voor de toekomst. Via workshops met studenten, professionals en plaatselijke bewoners werden scenario's uitgewerkt als alternatief voor de klassieke verkavelingswijik. Vervolgens werden deze in een maquette van bamboestokken op schaal 1:1 uitgewerkt in de wijk.

Cahier #6 WoonLabo, publicatie, 17 cm x 24 cm, AR-TUR i.s.m. stadregio Turnhout en Universiteit Hasselt in samenwerking met Universiteit Antwerpen, Kamp C, Provincie Antwerpen en Wonen Vlaanderen, 2015-2016.

43
Regionet Leuven (Leuven/BE)
Regionet Leuven ontstond als casestudy binnen het SB0 -project "Orde in F", een samenwerking tussen BUUR, KU

Leuven, UHasselt, VUB en Universiteit Paris –ES dat de relatie onderzoekt tussen hoogaar dig regionaal ophaar ver voor en ruimtelijke ordening. Onderstussen werd een interbestuurlijke samenwerking opgezet door het Provinciebestuur Vlaams-Brabant, de Stad Leuven, Interleuven, De Lijn Vlaams-Brabant, AWV Vlaams-Brabant en de NMBS waarin de voorgestelde oplossingsrichtingen op hun haalbaarheid worden onderzocht en waar gewerkt wordt aan het nodige draagvlak voor de effectieve implementatie ervan.

43

De Leuvense regio kampt met toenemende verkeersproblemen die de leefbaarheid, economische kracht en het milieu bedreigen. Deze problemen worden in grote mate veroorzaakt door onze ruimtelijke ordening. Regionet Leuven koppelt daarom een regionaal netwerk van hoogwaardig openbaar vervoer en fietsverbindingen met een voorstel voor ruimtelijke ordening. Nieuwe woningen worden geconcentreerd rond knooppunten van openbaar vervoer. Hierdoor zullen alle inwoners in de nabijheid van een opstapplaats wonen en kan kwalitatieve open ruimte worden gecreëerd tussen de verschillende verdichte kernen. Het regionaal netwerk rond Leuven verknoopt op verschillende punten met het stedelijk netwerk waardoor een vlotte verbinding ontstaat tussen stad en buitengebied. Het traject Regionet Leuven functioneerd als incubator voor het structureren van het Vlaamse mobiliteitsbeleid in vervoersregio's.

Synthesekaart, print, 84,1 cm x 59,4 cm, strategisch project Regionet Leuven.

Ontwikkelingszones, print, 40 cm x 28 cm, strategisch project Regionet Leuven.

Mobiliteitsnetwerk, print, 40 cm x 28 cm, strategisch project Regionet Leuven.

44-47

Henk Oivink (Den Haag/NL)
Henk Oivink is begin 2015 door het Nederlandse kabinet benoemd tot de eerste Watergezant. Als internatonaal waterambassadeur is hij verantwoordelijk voor het versterken van de mondiale bewustwording van de enorme wateropname. De focus ligt hierbij op institutionele capaciteitsopbouw en het

vormen van coalities van overheden, multilaterale organisaties, de private sector en NGO's die zich richten op de groeiende globale watercrises. Ook is Henk hoofd van Rebuild by Design, een wereldwijde ontwerpcompetitie die hij ontwikkelde en leidde voor de Presidentiële US Hurricane Sandy Rebuilding Task Force.

44

Rebuild by Design werd ontwikkeld nadat orkaan Sandy eind 2012 de noordoostkust van de Verenigde Staten had getroffen. Door middel van een innovatieve, ontwerpgestuurde methode op basis van het ontwerp-wedstrijdmodel stelt Rebuild by Design lokale gemeenschappen en maatschappelijke leiders centraal in een interdisciplinair creatief proces dat is gericht op het genereren van uitvoerbare oplossingen voor een veerkrachtige regio.

Rebuild by Design schema, print, 29,7 cm x 42 cm, Henk Oivink, Pentagram, gepubliceerd in Josh Bisker, Amy Chester, Tara Eisenberg (ed.), Rebuild by Design, 2015.

45

Deze publicatie wil niet alleen het werk van Rebuild by Design documenteren, maar er ook over nadenken, alle aspecten ervan afwegen en het in een bredere context plaatsen. Het wil oplossingen bieden voor politici, ontwerpers, veranderingmanagers, gemeenschapsleiders, onderzoekers, activisten en anderen voor door klimaatverandering onstane, watergerelateerde stedelijke problemen waar ook ter wereld.

TOO BIG. Rebuild by Design's Transformative Response to Climate Change, publicatie, 24 cm x 17 cm, Henk Oivink, Jette Boeljenga, 2018.

46

Het rapport van het Nederlands Planbureau voor de Leefomgeving geeft aan dat er dringend behoefte is aan een geïntegreerde aanpak om de klimaat- en watergerelateerde risico's te beperken. Met behulp van kaarten en infographics toont 'The geography of future water challenges' aan dat de watergerelateerde uitdagingen nog zullen stijgen vanwege een combinatie van bevolkingsgroei, economische ontwikkeling en klimaatverandering. De publicatie toont aan dat de

wereldwijde klimaatdoelstellingen niet bereikt kunnen worden zonder een beter waterbeheer.

The Geography Of Future Water Challenges, publicatie, 28 cm x 22 cm, Nederlands Planbureau voor de Leefomgeving, 2018.

47

Water as Leverage is een ontwerpwedstrijd uitgeschreven door Henk Oivink, Architecture Workroom Brussels, IABR en de Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) die een geïntegreerde aanpak van waterproblematiek en stedelijke, sociale en ecologische uitdagingen in Zuid- en Zuidoost-Azië wil aanmoedigen. Het is een pleidooi voor een proactieve benadering die niet wacht tot er zich een crisis voordoet om er dan op te reageren, maar in tegendeel veerkrachtige oplossingen formuleert die in staat zijn om crises te voorkomen en bij het handelen de complexiteit van de effecten ervan in overweging neemt.

Proactieve aanpak: van pre-crisis tot geïntegreerde oplossingen, schema, 29,7 cm x 42 cm, Architecture Workroom Brussels, 2018.

48

Portret: Mathieu Berger (ULB-CiDiS, Metrolab, Citytools), film, 4 min, een productie van Storyrunner i.o.v. Architecture Workroom Brussels, 2018.

49

Portret: Evi Swinnen (Timelab, P2P), film, 4 min, een productie van Storyrunner i.o.v. Architecture Workroom Brussels, 2018.

50

Portret: Maarten Gielen (Rotor Deconstruction), film, 4 min, een productie van Storyrunner i.o.v. Architecture Workroom Brussels, 2018.

51

Portret: Dirk Sijmons (H+N+S), film, 4 min, een productie van Storyrunner i.o.v. Architecture Workroom Brussels, 2018.

52

Portret: Henk Oivink (International Watergezant, NL), film, 4 min, een productie van Storyrunner i.o.v. Architecture Workroom Brussels, 2018.

5-13

Spaces of Solidarity
Waar veel mensen samen komen, komen ook de grootste sociale en economische dynamieken, uitdagingen en spanningen voor. Dat zien we op schaal van de werklid, die steeds verder verspreidlijkt, en op schaal van onze delta en haar steden. In de dagelijkse herichtgeving ontstaat een gemengd beeld: de stad als de plek waar de toenemende ongelijkheid pijnlijk leesbaar wordt, maar ook de stad als sociale ladder voor velen. Terwijl veel ontwerpers de stad in de eerste plaats als een fysieke ruimte behandelen, richten steeds meer praktijken zich op de stad als een sociale, doorleefde ruimte. Ze ontwerpen de toekomst van publieke ruimtes of van wijken op basis van antropologisch onderzoek naar het dagelijks gebruik of de toe-eigening van de ruimte door diverse bevolkingsgroepen. Anderen trachten de koppeling te maken tussen de analytische, teruggelichte capaciteit van disciplines zoals sociologie of economie, en de toekomstgerichte kracht van ontwerp en stadsprojecten. De instrumenten van het ontwerp, van het in kaart brengen tot het herkennen en verbeelden van dynamieken en ontwikkelingen, laten toe om de sociale kwestie praktiër te adresseren, van de schaal van de wijk tot die van de wereldwijde migratie.

14-17

Common Grounds
De stad is nooit af. Er wordt voortdurend in geïnvesteerd en gebouwd, om plaats te maken voor nieuwe economische activiteiten, voorzittingen of bewoners. Zeker in tijden van economische voorspoed en demografische groei gaan er in de stadsontwikkeling enorme investeringsbedragen om. De stad wordt in toenemende mate ook gezien en bestuurd als een vastgoed – en beleggingsproduct. Tegenover die reductie van de stad tot een excelschakel staat de stad als een bewoonde ruimte, als een gedeeld goed: een common. Net doordat er in de stad voldoende ruimtes zijn waarvan we het belang niet onmiddellijk in financiële waarde kunnen uitdrukken, kan ze de noden van de gemeenschap van haar bewoners beantwoorden. Ook innovatieve bedrijven en initiatieven die de stad, de economie en de samenleving naar de toekomst loodsen,huizen samen in betaalbare of leegstande gebouwen. Steeds meer praktijken zetten gedeelde kennisopbouw (over lucht- en waterkwaliteit), gedeeld eigenaarschap voor wonen of werkplaatsen, en nieuwe financieringsmodellen in om de toekomst van de stad mee te kunnen maken.

De steden en dorpen waarin we wonen lijken op het eerste gezicht enkel te bestaan uit vele fysieke bouwseis en plekken. Maar ze worden gemaakt en kunnen blijven bestaan dankzij heel diverse stromen: van handel en goederen, van bouwmaterialen en bouwafval, of van energie. Onze gebouwen consumeren zowel ruimte als materialen en energie. Als we die stromen kennen en er op slimme manieren mee omgaan, dan maken we van onze steden en gebouwen enorme hefboom om de wereld te verduurzamen. Ze helpen ons af van onze verslaving aan fossiele brandstoffen. Het zijn mijnen van afgebrakte of afgebroken materialen die we als nieuwe grondstoffen kunnen hergebruiken. We sluiten de kringlopen. We streven ook naar circulair ruimtegebruik: verlichting en hergebruik van ruimte maken de verdere innamte van het open landschap onnodig. En ook het materiaalgebruik op schaal van de architectuur is een wereldwijd. Architectuur staat er soms voor eeuwen, soms voor slechts enkele decennia. In het eerste geval is het gebruik van robuuste en duurzame materialen een evidentie. In het laatste geval bestaat de opgave erin om het ontwerp en bouwproces zo te herrekenen dat de attractie en het hergebruik van de materialen van bij aanvang is ingerekend.

32-38

Integrated Landscape

Het landschap van onze rivierendelta is een dynamische omgeving die al eeuwen voorziet in de noden van zijn bewoners: vruchtbare gronden voor voedselproductie, biodiversiteit en natuur, waterbuffering, transport, energieproductie, enzovoort. De verstedelijking en de klimaatverandering leiden samen tot een paradoxale situatie: terwijl de groeiende bevolving steeds minder ruimte overlaat voor het functioneren van het landschap, hebben we de landschapelijke diensten steeds harder nodig. Door de klimaatverandering hebben we meer ruimte nodig voor het bufferen van water, voor de koeling van onze steden, voor voedselproductie en voor de productie van herneembare energie. Maar ook los van wat ze voor de mens betekenen vragen natuur en biodiversiteit ruimte om te overleven. Deze spanningen zijn het werkveld van vele praktijken. Met nieuwe types landschappen, parken en gebouwen maken ze ruimte voor natuurlijke dynamieken en nieuwe voedselketens. De praktijken organiseren nieuwe synergieën tussen verstedelijking en open ruimte, en koppelen de cultuur en de geschiedenis van het landschap aan zijn toekomst.

39-52

Catalysing Platforms

We hebben nieuwe werkruimtes en werkvormen nodig om de grote opgaven van onze tijd aan te pakken en fundamentele veranderingen op vele plekken tegelijk tot stand te brengen. Steeds meer bestaande en nieuwe culturele, academische of overheidsorganisaties richten hun werking op de opgaven die zich in de buurt, stad of wereld rondom hen presenteren. Ze werken niet aanbod-gedreven, maar wel missie-gedreven: ze richten hun programma op vooraf gegeven en evolueren mee met het voortschrijdend inzicht in de samenleving. In plaats van hun institutionele missie eng te interpreteren, worden ze ondernemende praktijken of instellingen. Ze zijn een partner voor lokale en regionale overheden om de sociale, ecologische en economische opgaven aan te pakken. Ze zijn de incubator van ideeën en coalities waarmee het beleid en andere maatschappelijke actoren mee aan de slag kunnen, en maken een setting waarbinnen andere actoren, los van hun respectievelijke verantwoordelijkheden en belangen, samen de toekomst kunnen verkennen en zelfs realiseren. Samen vormen deze ruimtes en actoren een groeiend netwerk dat ideeën en methodieken uitwisselt, aanscherpt, verspreidt en steeds breder ingang doet vinden.

53-182

De Toekomst is Hier

De toekomst is geen leeg blad. De vele experimenten en onderzoeken stellen het beeld van de gewenste evoluties steeds scherper. Maar laat je niet misleiden: er valt nog steeds een enorm gat te dichten om de optimistische toekomstverhalen te bereiken die de animaties verbeelden. Enkele goede projecten of een centrale beleidsbesissing zullen niet volstaan. Als we de grote doelen willen halen, moeten we dringend alternatieve methodes uittesten. Het engagement dat velen tonen moeten we weten te mobiliseren, koppelen en vermenigvuldigen. Dat is het experiment waarvoor deze werkvloer is opgezet. Hier tellen honderden actoren hun inzichten en noden bij elkaar op: van landbouwers tot innovatieve industrieën en ecologen, van beleidsmakers tot ouders en schoolkinderen. Als een groeiend reservoir van kennis stelt de werkvloer hun acties en vorderingen tentoon. De ondersteuning van experts en ontwerpers stelt coalities met gelijkaardige ambities en uitdagingen in staat om collectief transformatieprojecten en programma's uit te rollen. Arbitreuze doelen worden vertaald naar een veelheid van haalbare projecten op de grond, van de schaal van de Noordwijk tot de Delta. Al doende leren we. Lessen die we trekken bepalen telkens opnieuw de agenda van de werkvloer. Dit is het Wereld Transformatie Centrum: een incubator voor virale transformatie.

53

Zes animaties worden in een lus geprojecteerd. Ze tonen het verhaal van een reeks beïloftvolle praktijken uit de Lage Landen die werken op zes fundamentele transities. Het zijn praktijken die enerzijde een prominente plaats geven in stad en landschap; praktijken die bodem en landbouw beter op elkaar afstemmen; praktijken die ruimte maken voor een sociaal programma om vorm te geven aan een zorgzame leefomgeving; en dus ontwerpen aan een stad die goed is voor iedereen; praktijken die water en biodiversiteit inzetten voor een delta in balans; praktijken die zoeken naar welke ruimte er te winnen valt als we de mobiliteitsomslag maken; en praktijken die al begonnen zijn aan de terugkeer van de industrie naar de stad. Deze animaties werden gemaakt in het kader van het Delta Atelier, een programma van kennisuitwisseling en -ontwikkeling in de delta van de Lage Landen. De 45 praktijken ontmoeten elkaar in Rotterdam in de zomer van 2018 en zullen dit najaar verder werken op de gedeelde inzichten in Brussel.

Animaties, Architecture Workshop Brussels & Het Peloton, 2018. Een initiatief van de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam en Architecture Workshop Brussels in het kader van het Delta Atelier en IABR—2018+2020—THE MISSING LINK.

54–60

Open Ruimte Beweging
Open ruimte is van levensbelang. Voor landbouw, natuur, recreatie, energie, water, klimaat en nog veel meer. In de Open Ruimte Beweging werkt iedereen samen die belang heeft bij de open ruimte. Door samen te werken aan concrete verbeteringen bereiken we méér dan door elkaar te concurreren. Landbouw, recreatie, natuur en verstedelijking hoeven elkaar niet uit te sluiten, ze kunnen elkaar ook versterken.

In april en mei van dit jaar brachten we lokale en regionale actoren en belangorganisaties samen rond 'provinciale werktafels'. We verzamelden lokale kennis en identificeerden de urgente opgaven in de verschillende regio's. Vandaag zetten we een volgende stap. We organiseren een reeks van werk-

ontwerpsessies met lokale actoren en Vlaamse beleidsmakers. We brengen de meest voorkomende opgaven voor de open ruimte in Vlaanderen in kaart en ontwikkelen hiervoor een geïntegreerde aanpak. We smeden nieuwe coalities tussen de belangrijkste gebruikers van de open ruimte en vertalen die in vijf kansrijke transformatieprogramma's. Hiervoor reserveren we de nodige financiële middelen.

Een programmawerking laat ons toe om de problemen van de open ruimte niet op één plek, maar op vele plekken tegelijk in Vlaanderen aan te pakken. We bundelen capaciteit, we delen expertise en bouwen kennis op. We winnen slagkracht en snelheid. Al doende leren we. De Vlaamse overheid roer ganiseert haar sectorale werking en her schikt haar middelen. Een eerste programma, Water + Land + Schap, is reeds gelanceerd en gaat dit jaar nog in realisatie.

De Open Ruimte Beweging is een initiatief van de Vlaamse Landmaatschappij, het Departement Omgeving, de Vereniging van de Vlaamse Provincies, de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten, de Regionale Landschappen en de Vereniging van Vlaamse Planners, en wordt ondersteund door Architecture Workshop Brussels, KU Leuven – Departement Architectuur, onderzoeksgroep PLEN, Voorland en 1010su.

54

De Ieporello bundelt het tot nu toe afgeleegde traject, de inzichten, en ambities van de Open Ruimte Beweging in een bondige geïllustreerde verhaallijn.

Open Ruimte Beweging, Ieporello, papier, 12 x 29,7cm x 42cm, Architecture Workshop Brussels 2018.

55–60

Zes relaties verbinden een mogelijke toekomst van de open ruimte in het verstedelijkte Vlaanderen. Ze inspireren tot samenwerking en het overstijgen van de sectorale benadering van de open ruimte. Elk van de relaties kaart een probleematiek aan die kan inspireren om tot nieuwe programma's te komen.

Open Ruimte Offensief, 6 Relaties, print op vezelplaat, multiplex, mdf, Vlaamse Landmaatschappij, Architecture Workshop Brussels, Bovenbouw Architectuur, 2013.

55

Door de sterke bevolkingsgroei dreigen vele, kleine stukken landbouwgrond in de rand van onze steden te verdwijnen. Veel huizen worden omgevormd tot woningen. Daarmee verdwijnt ook de landbouwactiviteit. Maar het kan ook anders. Landbouwers en stedelingen werken samen aan een nieuw model dat het behoud van de landbouwactiviteit koppelt aan de transformatie van de hoeve voor collectieve bewoning en publieke functies. De hoeve wordt het epicentrum van een multifunctioneel parklandschap: een voedselproducerende, recreatieve tuin voor de stedeling.

Stadsrandbouw, 90cm x 120cm.

56

De stedeling eet vandaag nog maar zelden het voedsel dat rond de stad wordt geteeld. Dat is weinig duurzaam. Om landbouwers nabij de stad te stimuleren om voor de lokale markt te produceren, moeten we een performant distributiesysteem en een netwerk van stedelijke markten uitbouwen. De landbouwers krijgen rechtszekerheid in een specifiek gebied voor kortetermijnlandbouw. De koppeling van consument en producent versterkt de relatie tussen de stad en haar voedsellandschap.

Voedsellandschap, 90cm x 120cm.

57

Het landschap is op vele plaatsen aan het oog onttrokken door de vele linten en verkeerslijnen die zich als een tapijt hebben uitgerold over het Vlaamse territorium. Het verborgen landschap laat echter van zich horen: woningen in overstromingsgebied staan steeds vaker met de voeten in het water.

Om die situatie te veranderen smeden ambiteuze lokale besturen coalities tussen publieke en private actoren. Nieuwe collectieve woonontwikkelingen aan de rand van het landschap – en niet in het landschap – vervangen geleidelijk aan de verspreide bebouwing. Het verborgen landschap wordt opnieuw naar boven gehaald en ingezet als een natuurlijk, publiek park voor de omgeving.

Landschapsbouw, 90cm x 100cm.

58

Het groeiende tekort aan water en de dalende grondwaterspiegel vormen een groot probleem voor de toekomst van de landbouw. Een coölitie van landbouwbedrijven bouwt aan een veerkrachtig en multifunctioneel landschap. Nieuwe landschappeilijke structuren zijn gericht op collectieve waterberging, hergebruik van water en natuurlijke waterzilvering. Er ontstaat een hedendaagse verblijfslandschap dat de schakel vormt tussen landbouwbedrijven en woonwijken.

Smarter Agro, 90cm x 180cm.

59

De vele natuurgebieden en erfgoed-landschappen zijn de longen van Vlaanderen. Een jaarlijkse oproep voor het ruimtelijk uitvoeringsprogramma 'Ambitieuze Landschappen' kan drie landschappen versterken. Natuurverenigingen, lokale overheden, landbouwers en andere actoren kunnen een plan indienen voor de ontwikkeling van een specifiek landschap. Jaarlijks selecteert het programmaat een of meerdere landschappen en ondersteunt de ontwikkeling.

Ambitieuze Landschappen, 90cm x 135cm.

60

De steden in de Eurodelta zijn ontstaan rond een flimmazig en druk bevaarbaar netwerk van rivieren. Door de klimaatverandering en pieken van droogte, stroomt er vandaag soms bijna geen water meer in het netwerk. Watergebonden bedrijvigheid, landbouw en scheepvaart komen in het gedrang. Tien jaar lang werkt een programmaat met verschillende overheidsbudgetten en met verschillende regionale coalities aan gebiedsgerichte projecten voor de uitbouw van een veerkrachtige en performante blauwe infrastructuur. Waterbouw worden bijvoorbeeld ondersteund om water te bergen die de landbouw kan vooeden in tijden van droogte. Via tientallen concrete projecten maken we van de open ruimte de basisinfrastructuur waar rond we de toekomst van de regio kunnen bouwen.

Open Ruimte Infrastructuur, 90cm x120cm.

8 Water Sponge cities sustain risin temperatures and waters.

61-67

Water As Leverage Overstromingen, droogte, vervuiling... Water is een van 's werelds meest conplex uitdagingen, zeker omdat we het niet los kunnen zien van klimaatverandering, migratie, verstedelijkingsdruk, herkolingsprooi en de stijgende vraag naar voedsel en energie. Water vormt een risico, maar we kunnen het ook omhingen tot een kans. Net omwille van zijn centrale positie kunnen we water inzetten om de grote mondiale transities in de juiste richting te sturen.

Nergens ter wereld zijn watergerelateerde rampen zo wijdverbreid en duur als in Azië, waar 83% van de bevolking mogelijk getroffen wordt door

de zeespiegelstijging of de verdroging van deltagebieden. Om die aan te pakken hebben we een partnerschap opgezet met een multi-donor investeringsbank en met drie exemplarische locaties: Chennai (India), Kuala (Bangladesh) en Semarang (Indonesië). In samenwerking met de drie steden hebben we specifieke lokale vraagstukken gedocumenteerd. Op basis hiervan lanceerden we op

22 april 2018 een oproep voor consortia van ontwerpers, ingenieurs en adviseurs. Na lokale werksessies in september organiseren we in Brussel een eerste collectieve ontwerpsessie met de zes geselecteerde consortia. Vervolgens werken ze verder aan concrete, geïntegreerde stedelijke waterprojecten. Deze zullen worden voorgeleid aan de investeringsbank om ze in 2019 tot uitvoering te brengen.

Het doel van het traject bestaat er niet enkel in om in de drie Aziatische steden tot projecten voor een duurzame en inclusieve transitieformatie te komen. De ambitie is om een aanpak en repliceerbare kennis te ontwikkelen, waarmee vergeïjhtbare oplossingen in meerdere steden voldoende spag tot kwalitatieve projecten, financiering en uitvoering kunnen worden gebracht.

Water as Leverage (Wal) is een initiatief van Internationaal Watergezant Henk Ovink, Asian Infrastructure Investment Bank, de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam en Architecture Workroom Brussels. Het eerste programma van Wal is de Call for Action 'Water as Leverage for Resilient Cities: Asia' dat namens het Ministerie van Buitenlandse Zaken op 28 april 2018 gelanceerd

werd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en ondersteund wordt door 100 Resilient Cities, Nederlands Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Global Centre of Excellence on Climate Adaptation en UN/World Bank High Level Panel on Water.

61

De Ieporello bundelt de inzichten en ambities van het Water As Leverage in een bondige gestilstreerde verhaallijn.

Water As Leverage, Ieporello, papier, 12 x 29,7cm x 42cm, geproduceerd in het kader van IABR-2018+2020- THE MISSING LINK, Architecture Workroom Brussels, 2018.

62

Al eeuwenlang zijn de vruchtbare sedimentatiegronden van de Aziatische kustgebieden ideaal voor voedselproductie en verstedelijking. De kaart 'World at Risk' toont aan dat het tegelijk ook de meest kwetsbare regio's ter wereld zijn, de sterk verscheidelijke deltas en kustvlakten van Azië maken duidelijk het meeste kans op dodelijke slachtoffers door water rampen.

The World at Risk, wereldkaart, 320cm x 180cm, textiel Architecture Workroom Brussels, 2018 (source: Global Risk Data Platform).

63

Het aardbolmodel staat voor het totale volume van onze planeet. Hoewel het aardoppervlak met 70% water is bedekt, is de verhouding in volume een andere zaak. De drie kleine volumes verbeelden de relatieve hoeveelheid water op de planeet. De linkse bol staat voor al het water dat zich in de oceanen, jiskampen, meren en rivieren bevindt, het grondwater, het water in de atmosfeer en in alle organismen. Het volume van de middelste bol staat voor al het vloeiabe zoete water. Daarvan is 99% grondwater en dat bevindt zich grotendeels buiten het bereik van de mens. De laatste bol staat voor het zoete water van alle meren, rivieren en andere bereikbare oppervlaktewaterbronnen op de planeet.

Water op aarde, aardbolmodellen, gebaseerd op het werk van Howard Perlman, USGS, http://water.usgs.gov/edu/gallery/global-water-volume.html, Architecture Workroom Brussels, 2018.

gov/edu/gallery/global-water-volume.html, Architecture Workroom Brussels, 2018.

64-66

De drie geselecteerde kust- en delta-steden hebben naast specifieke stedelijke dynamiek, Aan de hand van tekeningen die zowel het watersysteem als de geografie en de verstedelijkingstext vertten, wordt verteld hoe deze uitdagingen omgongen kunnen worden tot strategieën die van tal zijn voor Kuala, Chennai en Semarang, maar die ook toepasbaar zijn in steden over de hele wereld.

From Risk to Reward, drie kustlijnen, ca. 130cm x 130cm, print op mdf, Architecture Workroom Brussels, 2018.

64

De metropool Chennai aan de Indiase oostkust is erg gevoelig voor overstromingen en erosie. [1] De vele tempelviervers en meren in de stad getuigen nochtans van de diepgewortelde band tussen water en verstedelijking. Maar door de enorme bevolkingsgroei en dearaan gekoppeld te nomomenen zoals overmatig waterverbruik, informele huisvesting en vervuiling, staat het watersysteem meer dan ooit onder druk. [2] Ook de formele stads-uitbreidingsprojecten negeren de kwaliteiten van de vele meren in en rond Chennai. [3] Tot op vandaag tracht de overheid op een infra-structurele manier in te grijpen: dijken en zandsuppletie moeten de kustlijn veilig houden [4] en huis-houdelijk water wordt diep uit de grond onttrokken en aangevoerd via trucks en pijpleidingen. [5]

We kunnen het potentieel van de meren van Chennai beter benutten. Door ze met elkaar te verbinden. [6] Kunnen we een natuurlijk watersysteem tot stand brengen dat op een duurzame manier aan de groeiende waterbehoefte kan voldoen of – in tijden van overlast – water kan bergen. Een gezond watersysteem draagt bovendien ook bij aan een kwalitatievere stedelijke leefomgeving. [7] In Chennai is een cultuuromslag nodig die burgers en overheid ertoe beweegt het potentieel van water te respecteren en te valideren. Een potentieel dat niet alleen in de meren op het vasteland terug te vinden is, maar wellicht ook op zee. [8]

Chennai, een kustmetropool vol meren.

65

Khulna ligt te midden van de Ganges-Brahmaputra Delta, de grootste deltaregio ter wereld. Het is een labryrint van rivieren en meren, zeer vruchtbare gronden en tal van waardevolle natuurgebieden. De natuurlijke sponsfunctie van de delta komt echter meer en meer onder druk te staan. De stad blijft groeien. Veel rurale landbouwfamilies trekken naar de stad. [4] waar ze als klimaatuithuittelingen een onderkomen zoeken in informele huisvesting. Veel vijvers worden gedicht omwille van vastgoedontwikkelingen. Rond Khulna liggen kwetsbare agrarische gebieden, waar een ontegelde balans tussen zout- en zoetwater een van de grootste uitdagingen is. [1] Niet alleen door de oprukkende verzilting, [2] maar ook door de intensivering van de vele garraalkeverrijen, die produceren voor de internationale markt. [3] De vraag is welke rol Khulna in de toekomst kan spelen: op lokaal niveau, maar ook als onderdeel van het recent ontwikkelde Deltaplan van Bangladesh. [5] Een toekomst waarin stadsontwikkeling zelf kan instaan voor drinkwater en kwalitatieve publieke ruimte. [6] waarin er nagedacht is over de locatie van garraalkeverrijen [7] en de diversiteit van teelten op de verzilte gronden. [8]

Khulna, een deltastad vol vijvers. Semarang, aan de noordkust van het Indonesische eiland Java, speelt een belangrijke rol in de regionale handel. Haven en stad zijn de voorbije decennia sterk gegroeid dankzij de verovering van land op zee. [1] Die zeewaartse beweging ging – samen met de uitbouw van aquafarming – ten koste van de vele mangrovebossen die instonden voor een natuurlijke kustverdediging. [2] De gevoigen zijn aanzienlijk: erosie, overstromingen en verzilting, maar het meest complexe risico is wellicht bodemdaling – made verloorzaakt door een overmatig oppompen van grondwater. [3] Elk jaar zinkt de stad tussen 6 en 19 cm dieper weg. De overheid bouwt nu een enorme dijk die Semarang moet beschermen tegen het zeewater.

[4] Ook in de strijd tegen rivier-

overstromingen kiest de overheid voor 'harde' oplossingen, zoals het kanaliseren van waterlopen. [5] Dit leidt tot een heus polderstysteem, dat naar zo sterk is als zijn zwakste schakel: een dijkbreuk.

[6] De stad die zich terugtrekt is een alternatieve oplossing. [7] Vandaag vestigt een groot deel van de bevolking zich reeds op de heuvels rond de stad – met een kettingreactie van ongecontroleerde ontbossing, verregaande erosie en overstromingen tot gevolg. [8] De vraag is of we de verwachte bevolkingsexplosie op een meer duurzame manier kunnen organiseren door bijvoorbeeld wateropvang en waterrooziening collectief te organiseren. [9] En of deze zachtere aanpak ook doorgetrokken kan worden voor de rest van het watersysteem? [10] Zodat de nieuwe ontwikkelingen in de hogere gebieden van Semarang bijdragen tot de veiligheid en de kwaliteit van het laaggelegen stadscentrum.

Semarang, een zinkende stad tussen kust en heuvels.

67

Het 'Setting the Scene'-boek bundelt het uitgebreide vooronderzoek dat in functie van de Call for Action uitgevoerd werd. Het toont de globale urgenties, en illustreert en formuleert ook per stad de specifieke ontwerpvragen. Op basis hiervan zullen verschillende multidisciplinaire teams van over de hele wereld aan de slag gaan. Zo is het vooronderzoek de cruciale eerste stap van wat uiteindelijk concrete projecten moeten worden.

Setting the Scene for a Call for Action, boek, 21cm x 29,7cm, Internationaal Watergezant Henk Ovink, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Architecture Workroom Brussels, FABRICatons, 2018.

68

De ruimtelijke ontwikkeling van Genk wordt gekenmerkt door een meerpolige ontwikkelingslogica, de zogenaamde Rasterstad Genk. De Sliemrebeek (STBK) heeft het potentieel om een strategische verbinding te vormen in

dit urbane landschap. Enerzijds als blauwgroene as tussen een groot aantal strategische polen van Genk, anderzijds als (hernieuwde) verbinding tussen natuur, mens en economie. Tegelijkertijd wordt in de Stiemervallei met SUDS (sustainable urban drainage system) een nieuwe oplossing gevonden voor de waterhuishouding, met een duurzame invloed op de hele stad. De waterloop wordt gevoerd door grond-, kweI- en hemelwater en door duurzame drainagesystemen in de omringende wijken. Ingrepen in de bestaande Stiemer matigen de effecten van de overstort van rioolwater op de beek.

De Stiemerbeek, tekening, blueback, 140cm x 45cm, Stad Genk, Tracébeel, Vlaamse Landmaatschappij, Vlaamse Landmaatschappij, Agentschap voor Natuur en Bos, Aquafin, Inrax, Connecting Nature, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, OSMOS, provincie Limburg, Natuurpunt.

69

Het groeiende overstromingsgevaar en de impact ervan op de levenskwaliteit in onze contreien plaatsen de ontwikkeling van innovatieve waterbeheersystemen, ingebed in de stadsontwikkeling, hoog op de agenda. De technische oplossingen uit het verleden zijn ontoereikend. Om de biodiversiteit en het milieu te beschermen zijn op grote en kleine schaal innovatieve ruimtelijke interventies nodig in onze tuinen, op onze percelen, in onze straten, in onze woonblokken, in onze openbare ruimte en ook op de grote groene assen in onze steden. Dit vraagt om een proactieve samenwerking tussen verschillende actoren.

Illustratie van de kansen van een waterbeheersysteem in Brussel , ontworpen in het kader van de tentoonstelling Rising Waters – Shaping Our Streets, Gardens and Urban Valleys / Brussels Urban Landscape Biennial, print, Architecture Workroom Brussels, 2018.

70

De lagergelegen gebieden van Brussel kampen vaak met overstromingsproblemen. In het participatieve ontwerpproces floot d' Eau

(Waterland) in het kader van het Duurzame Wijkcontract. Abdij (Vorst) werd samen met burgers, ontwerpers en Brusselse universiteiten ontwerpend onderzoek verricht naar oplossingen voor watergevoelateerde risico's op verschillende schaalniveaus. Een van de doelstellingen was ruimte te maken voor water binnen het bouwblok, op privéterrains. Dankzij de gemotiveerde inwoners kwam het tot een eerste pilotoproject: twee stalen buren investeerden samen in een regenwater tank op de gemene mruur.

Door stormwater te bufferen wordt het rioleringsstelsysteem minder belast. Materiaal, plaatsing en grootte van de tank werden in samenspraak met de inwoners bepaald. Een kleine ingreep die op vele plekken in de buurt herhaald kan worden.

Collectie B : François et Perrilla, Eric et Anne, Place St Denis, Axiometrie, en maquette 90cm x 90cm, Latitude Platform in samenwerking met de Faculte d'Architecture la Cambre Horta, in het kader van het project floot d'Eau le Retour, Bruxelles, 2018.

71

Een onderzoek van de universiteit van Colorado wijst op een gemiddelde zeespiegelstijging van 3 mm per jaar tussen 1992 en 2014. Maar volgens experts neemt het tempo van de zeespiegelstijging elk jaar toe. Wat met de volgende 22 jaar? Welke Belgische steden komen onder water te liggen in 2040?

Kleur je mee? Het jaar 2040, Help jij betonboerke met het bezalen van de nieuwe Belgische kustlijn? , 29,7cm x 42cm, Pieter De Poortere voor Focus Knack, 15 augustus 2018.

↻ 9. Soil Farming relies on its own capacity to restore soils and biodiversity.

72-74

Geen Grond, Geen Toekomst
De ondergrond of de bodem is het deel van de ruimte dat onttrokken is aan ons zicht. Toch is deze kwalitatieve en multifunctionele bodem een belangrijke randvoorwaarde voor het functioneren van onze delta. Verschillende sectoren en bevoegdheden eisen er hun plaats op. Ze maken allemaal aanspraak op de capaciteit van de ondergrond voor

water- en energiewinning, voedselproductie, de aanleg van infrastructuur of de opslag van energie en afval. Al die spelers in de ondergrond hebben hun eigen agenda, belangen en methodes. De bevoegdheden voor verschillende aspecten van de bodem of ondergrond liggen verspreid bij diverse overheden.

In een reeks van drie workshops nodigen we de verschillende belanghebbende actoren uit om op zoek te gaan naar een complementaire en geïn tegreerde aanpak van de bodemimpraktatiek. We taken de kritijfen uit van een gedeelde agenda. Viazanderen kan hier veel leren van Nederland, waar de voorbije jaren reeds een gedeelde visie voor de ondergrond is opgenomen en geoperationaliseerd. Het traject eindigt met een aanzet van een gezamenlijk strategische agenda en actieplan, dat zijn weg moet vinden naar een toekomstig beleid en gebiedsgerichte werfing van diverse overheden. En wie weet, naar het volgende Vlaamse regeerakkoord. Met een samenhangende agenda en actieplan kunnen we ondanks de vele transformaties die onze bodem zal moeten ondergaan, toch de bodemkwaliteit in stand houden voor komende generaties.

Geen Grond, Geen Toekomst is een initiatief in het kader van het Delta Atelier en Open Ruimte Beweging.

72

Bodemkaarten geven een inblik in de samenstelling van de grond onder onze voeten. Ze bieden informatie over de eigenschappen van de bodem en delen deze in verschillende bodemtipes in. Op basis van deze kaarten kan de geschiktheid van de bodem ageleld worden voor verschillende toepassingen, zoals landbouw, bouwnijverheid, natuurbeheer en de milieusector. Ruimtelijke planning wordt vandaag echter nog veel te veel los gezien van de kwaliteit van de bodem.

De bodem van de Lage Landen, kaart, 210cm x210cm, textiel, H+N+S Landschapsarchitecten en Architecture Workroom Brussels, 2018.

73

De bodemdaling in de veengebieden – als gevolg van intensieve veeteelt – is de oorzaak van 5% van de totale CO₂-emissie van Nederland. De coflitie tussen H+N+S, CLM, Commonland en Stichting ARK gaat op zoek naar een duurzaam

toekomstperspectief voor deze gebieden. Daarbij testen ze nieuwe vormen van grondgebruik uit op basis van de locatiespecifieke kenmerken van veengebieden: van sink tot source. Ze onderzoeken samen met de betrokken landbouwers welke nieuwe economie zo op gang kan komen. Een transitie om bodemdaling te stoppen kan niet gebeuren zonder levensvatbaar alternatief voor de belanghebbenden. De atbeelding is een schematische sectie van een veengebied die de gevolgen laat zien van enerzijds intensieve melkveehouderij (boven) en anderzijds een natuurrijk landschap (onder) op biodiversiteit, bodem en landschap.

Snede Nederlandse Veengebieden, printen, 357 x 114cm, blueback , H+N+S Landschapsarchitecten.

74

Parallel aan het Toekomstperspectief Nederlandse Veengebieden werkt H+N+S aan een advies voor de Nederlandse Klimaatrafel Landbouw en Landgebruik. Daar werden de mogelijkheden bestudeerd om binnen landbouw en landgebruik een reductie van 3,5 Mton CO₂ te realiseren voor 2030. De grafiek toont de mondiale CO₂-uitstoot, waarin landbouw en landgebruik 22% voor hun rekening nemen. In vier systeemdoornedes van de vier typische Nederlandse landschappen (veen, zand, klei en stad) is te zien welke ruimtelijke expressie de maatregelen zullen krijgen en hoe het landschap verandert, maar ook omgekeerd: hoe het landschap als regisseur kan optreden en welke koppelingen er met andere maatschappelijke vraagstukken te leggen zijn.

Uitsnede uit de systeemdoorsnede van het veen met mogelijke maatregelen, print, 240 x 55cm, blueback, H+N+S Landschapsarchitecten.

75-78

Water+Land+Schap

Water, landbouw en landschap zijn op elkaar aangevzen. Het zijn wezenlijke onderdelen van één groot samenhangend ecosysteem. Een tekort of teveel aan water heeft een directe impact op landbouw en landschap. Daarom verengen we in het programma

Water+Land+Schap diverse actoren en belangen om waterproblemen in onderlinge samenhang aan te pakken en om op

die manier de vooropgestelde Vlaamse en Europese richtlijnen en ambities te realiseren.

In 2017 lanceerden we een oproep. Op de werfvoor in het WTC onderstuenen we de komende maanden de veertien geselecteerde projecten in vier ambities. We scherp en de initiele ambities aan en vormen de projectvoorstellen om tot realiseerbare landinrichtingspogingen. We reserveren hiervoor de nodige financiële middelen, zodat we voor het einde van het jaar de uitvoeringsfase kunnen starten.

Met het programma Water+Land+Schap werken we gebiedsgericht, op veertien plekken tegelijk in Vlaanderen. Het programma-team van initiatieftreners ondersteunt lokale coalities met kennis, instrumenten en investeringen, zodat ze effectieve transformaties op het terrein kunnen realiseren. De beoogde impact is veelzijdig: een sterker landbouw, een kwalitatief landschap, een kwalitatieve watervoorrad en een duurzaam bodemherstel. Tegelijk is dit ook een leerproces voor de deelnemende Vlaamse beleidsniveaus, beleidsmakers, kennispartners en lokale coalities. De opgetaalde kennis kunnen we gebruiken voor een volgende oproep.

Het programma Water+Land+Schap is een initiatief van de Vlaamse Landmaatschappij, de Vlaamse Milieumaatschappij, Departement Omgeving, Landbouw & Visserij, Agentschap van Natuur en Bos, Instituut voor Landbouw en Visserij Onderzoek, Vlaams Instituut voor Technologisch Onderzoek, Vlaams Kenniscentrum Water en Architecture Workroom Brussels.

75

In de Werkkلاس verzamelen de partners van het programmateam Water+Land+Schap hun doelstellingen rond bodem en waterkwaliteit, waterkwaliteit, productiviteit van de landbouw en versterking van het landschap. De atlas is een instrument om de samenhang van ecosystemen te onderzoeken en te koppelen aan maatregelen. De kaarten tonen bijvoorbeeld watersysteem overlapt met het voorzien van duurzame voedselproductie: of hoe het versterken van een kwaliteitsvol landschap overlapt met uitdagingen zoals bronbescherming, erosie, watergevoelige landbouw of verzilting.

Werkkلاس Water+Land+Schap, kaart, 42cm x 59,4cm, blueback, Architecture Workroom Brussels, 2017.

76

De oproep Water+Land+Schap leverde veertig inzendingen op verspreid over de vijf Vlaamse provincies. De veertien sterkste projectvoorstellen vormen het landinrichtingsproject Water+Land+Schap, maar alle beloftevolle initiatieven werden opgenomen in een overkoepelend leertraject waar we kennis, tools en instrumenten delen voor een sterkere landbouw. De veertien coalities krijgen begeleiding op maat. Gespecialiseerde ontwerpteam s stan in voor de ruimtelijke integratie van de verschillende expertises.

Eerste oproep terugkerendeopgave Water+Land+Schap, kaart, 42cm x 59,4cm, blueback, Architecture Workroom Brussels, 2018.

Wateroverlast en watertekort bij de Ingedlende projecten van de oproep Water+Land+Schap, foto's, 120 x 80cm, ecoboard, 2017.

77

Water+Land+Schap is het pioniersprogramma van de Open Ruimte Beweging, een programmamewerking waarbij gelijkaardige oftterkendende opgaven worden verzameld en aangepakt. Belangrijk hierbij is de focus op uitvoering (op vele plaatsen tegelijkertijd), het bundelen van middelen en expertise en het opzetten van een breed thematisch leertraject dat publiek wordt ontsloten. De animatie, gemaakt in het kader van de oproep voor Initiatieven, licht deze programmawerking toe.

Oproep Water+Land+Schap, animatie, 6', Architecture Workroom Brussels, 2017.

78

De Jury van het programmateam Water+Land+Schap selecteerde veertien lokale gebiedscoalities. Momenteel werken zij hun eerste voorstel verder uit tot een landinrichtingsproject. De opgavekaarten schetsen de belangrijkste elementen uit de projectvoorstellen: de

coalitievorming, de ruimtelijke uitdagingen en opgaven en het vlak van water, landbouw en het landschap. Tijdens het begeleidingstraject zullen de coalities verder focussen op hun verbanden van hun voorstel, het integreren van de verschillende doelstellingen, het verder betrekken van de juiste actoren en het uittekenen van een uitvoeringsplan met behulp van begeleidende ontwerpteams. Via veldwerk uitgevoerd door de ontwerpteams, worden de opgavekanten verfind. Volgend jaar gaat de schop al in de grond!

Geselecteerde initiatieven Water+Land+Schap, Opgavekanten, verschillende formaten, blueback, Architecture Workroom Brussels (eerste reeks), Bosch-Slabbers, Cluster and Lama (volgende reeks), 2018.

- 10. Food Agriculture is an integral part of the urban ecosystem.

79-80

Brussels as Food-enabling City

De regio rond Brussel is een van de meest dichtbevolkte gebieden in Europa, met in totaal vier miljoen mensen en een dichtheid van 820 inwoners/km2. Door de oprukkende verspreide verstedeelingspatroon in de agglomeratie rondom Brussel, is de landbouw rondom stert getragmenteerd en worden landbouwers steeds verder weg gedruwd. De lokale voedselproductie komt in het gedrang. En daarmee ook de biodiversiteit, de ruimte voor water, de ventilatie van de stad – kortom de gezondheid van dit stedelijke gebied.

Brussels as Food-enabling City gaat op zoek naar nieuwe manieren om gezonde voedselproductie voor de lokale markt af te stemmen op de verstedeelingsdynamiek. Samen met Brusselse actor en uit de voedingssector (landbouwers, veilingen, markten, voedselverwerkende bedrijven, enzovoort) brengen we de obstakels en de kansen in kaart om voedselproductie en-distributie in de hekken in de metropo-litane ruimte van de stad. Vervolgens formuleren we voorstellen voor de transformatie van zowel de voedsel-keken als de stedelijke organisatie. Het doel is een metropoollitane ontwikkeling te bedenken die niet ten koste van, maar wel in synergie met voedselproductie kan bestaan.

Het actie-onderzoek in Brussel maakt deel uit van een internationale

samenwerking rond agro-ecologie en staatsontwikkeling. We halen internationale kennis, expertise en praktijken uit Argentinië, Groot-Brittannië, Letland en Nederland naar Brussel. Omgekeerd kunnen de inzichten uit het Brusselse onderzoek ook de buitenlandse cases voeden.

Het uitwisselingsprogramma van drie jaar start in september met een internationaal symposium en een werkessie in Brussel.

De case-study Brussels as Food-enabling City is een deelproject van het internationale consortium Urbanising In Place, ondersteund door JPI Urban Europe en bestaande uit Architecture Workroom Brussels, Universiteit Gent, BoerenBrusselPaysans, Terrain-Vue en Abatorir. Het concept van de 'Food-Disabling City' werd voor het eerst ontwikkeld door Chiara Tornaghi in de onderzoeksrapport 'Urban Agriculture in the Food-Disabling City. (Re)defining Urban Food Justice, Reimagining a Politics of Empowerment', Antipode, Volume 49, Issue 3, 2016.

79

Boven op een heuvelrug in Zellik ligt de oude abdijhoeve Het Hoortop.

De eerste bezetting dateert uit de 12de eeuw. De huidige vierkantshoeve werd vlak na de Franse Revolutie gebouwd, nadat de oude boerderij was afgebrand. De nieuwe hoeve is een 18de-eeuwse, vierkante configuratie met het voororgebouw aan de noordzijde van het erf, de paardenstallen aan de zuidzijde, de wagenschuur op het westen en de stallingen op het oosten. Op de achtergrond van de heuvel wordt het landschap doorsneden door de Brusselse Ring en verder liggen de binnenstad en de Noordwijk. Het WTC-complex is centraal zichtbaar als twee zwarte torens. Op de foto contrasteert de grote, idyllische open ruimte met de opdoemende stad. Hoewel de abdijhoeve en de gronden errond als monument en stadszicht worden beschermd, dient het gebied al eeuwen niet meer voor voedselproductie. De hoeve, vroeger gebruikt als paardenkwekerij, richt zich nu op recreatie.

Daarmee volgt ze de trend van verpaarding : productieve grond wordt eigendom van niet-landbouwers en wordt uit productie gehaald. Aan de voet van de heuvel, net buiten beeld, komt de stad vervaarlijk

dichterbij met verkevelingen en woonuitbreidingsgebieden.

Abdijhoeve t Hooghof, foto, 35 cm x 27 cm, blueback, Wim Robberchts.

80

De cirkel vertegenwoordigt de oppervlakte landbouwgrond die nodig is om de hele bevolking van Brussel van lokaal voedsel te voorzien .In theorie wordt enkel de verstedeelijking van het gewest in rekening genomen, terwijl de perimeter in werkelijkheid ook de Vlaamse Rand en de stedelijke kernen van Mechelen, Leuven, Aalst en Charleroi omsluit. Vandaag is slechts 20% van wat de Brusselaars op hun bord krijgen lokaal geproduceerd. Tachtig procent van hun voedsel is afkomstig van de mondiale markt.

Brussels, a food-disabling environ-ment, kaart, 122cm, print op spaan-plaat, Architecture Workroom Brussels, 2018. Aanwezige een groot aantal geografische data in België onderhevig is aan andere gebruiks-rechten, ontbreekt bepaalde data in het Waalse Gewest.

81

De Ferrariskaart is de eerste groot-schalige kartering van België (toen deel van de Oostenrijkse Nederlanden). De uitsnede toont het stroomgebied van de Zenne, met Brussel langs de oostflank.

De relatie tussen de hogere heuvels en het drassige dal maakt van Brussel een uniek ecosysteem. Bovenstrooms werd het water zo lang mogelijk opgehouden, zo geluidgen de Maalbeek en de Woluwe. De vijvers van de Maalbeek werden lange tijd gebruikt als visopslag, voor energiewinning via watermolens of als hulpbron voor het brouwen van geuze en lambiek. Rond de stad

vestigden zich tuinbouwers, die een vaste atzachtmoedij vonden in de stad. Deze 'boerkozen' (broeckoys of maratchers, letterlijk 'moerasb-dwoners') deden aan waterinrtenstev groente- en fruitteelt. Hun percelen werden in de 19de eeuw uitbreidingsgronden voor de uitdienende stad Brussel. Het moerasgebied fungeerde als common, waarop Brusselaars hun vee helen grazen. Het geheel werd beheerd door een aantal abdijen en kloosters. Hun gebouwencomplexen vormden vaak

de spil tussen stad en landschap: ze richtten zich op natuuronderhoud, cultiveerden de bodem voor intensievere landbouw en organiseerden onderdags voor de boerenotruppen. Vandaag komen in en rond Brussel tal van praktijken op die de relatie tussen stad en landschap benutten om stedelijke voedselproductie weer mogelijk te maken.

Ferrariskaart, 590cm x 180cm, Graaf Ferraris, 1771-1778.

82

De landbouwgrond in de regio rond Brussel staat onder druk.

Open ruimte is instrumenteel voor verschillende maatschappelijke uitdagingen en die lijken steeds meer in strijd met traditionele landbouw. Ruimte voor waterberging, ecologisch-sche natuurverbindingen of demografische groei wordt vaak op onze vruchtbare gronden geprojecteerd.

We zijn steeds verder en verder van elkaar gaan wonen, wat heeft geleid tot een verspreide verstedeelijking. Door het afnemende aantal boeren komt er steeds meer landbouw-grond op de vastgoedmarkt terecht, wat prijzen de hoogte in doet schieten. Nieuwe actoren (landbouwers, voedselcoöperanten of compositeerders) krijgen zo moeilijk toegang tot grond. Maar onze verspreide verstedeelijking biedt ook kansen. Het raakvlak tussen verstedeelijking en open ruimte is bij Brussel tot 7 keer groter dan het compactere Parijs. Deze (ongeziene) nabijheid tussen onze woonomgeving en (kleine) pockets open ruimte is een grote opportuniteit.

Verstedeelijking van het Metropoollitane Brussel, 59,4cm x 42cm, blueback, Architecture Workroom Brussels, 2018.

83

Hoe ziet de boerderij van de 21ste eeuw eruit? Een verlaten hoeve in het hart van het landbouwgebied van Nleerpede, nabij Brussel, wordt getransformeerd tot een plek

waar tuinbouwers, wandelaars en andere gebruikers van het gebied terecht kunnen. De vernieuwende hoeveopologie vindt haar identiteit in de relatie tussen de nieuwe en gerenoveerde gebouwen en de groene buitenruimtes. Er zijn ruimtes en infrastructuur voor de

productie, distributie en bewerking van plaatselijk geeeide groenten en fruit. De oertypologie van de hoeve, oorspronkelijk afgestemd op privaat gebruik, wordt opengetrokken en maakt recreatieve en educatieve activiteiten mogelijk. De verscheidenheid aan gebruik brengt stedelingen opnieuw in contact met gezonde, lokale kwaliteitsvoeding in een multifunctioneel parklandschap nabij de stad.

Pilootproject BoerenBrusselPaysans 'La ferme du Chaudron', plannen en maquette, variabele afmetingen, 51N4E, Plant & Houtgoed, 2018.

84

Het 35 ha grote landbouwpark Tuinen van Stene in Oostende heeft de ambitie een 21ste-eeuws voedselpark te worden .Het concept van stedelijke landbouwparken bevat heel wat potentieel om open ruimte effectieel open te houden, toegang tot grond te verzekeren nabij de stad en een klimaatrobuuste transitie tot stand te brengen, zowel in de landbouw als in het stedelijke systeem. Voedsel in een stedelijke omgeving is niet enkel een bestemmingsvraagstuk, maar vergt een intensieve werking en de ontwikkeling van kritisch burgerschap.

Hier is plaats voor hoogproductieve activiteiten, zoals een Community Supported Agriculture-boerderij, waar de consument een deel van zijn oogst krijgt in ruil voor een jaarlijkse vergoeding rechtstreeks aan de boer. Maar er zijn ook testvelden voor nieuwe agrotechnieken of innovatieve teelten en het voedselplatform surft mee op het distributiesysteem van de nabije baanwinkels.

Collages Pilootproject Tuinen van Stene, print op blueback, 12cm x 12cm, Maat Ontwerpers, in opdracht van Team Vlaams Bouwmeester, het Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek en de Stad Oostende.

Plan deelgebied voor de Dorhoutsesteenweg en Stene Dorp in het kader van Atelier Groen Lini, Tractebel, print op blueback, 29,7cm x 42cm.

- 11. Slow

Slow mobility makes a city run faster and healthier.

85-87

Licht voor Scholen

In Vlaanderen en Brussel woedt een hevige debat rond luchtvervuiling nabij scholen. Een schrijfbaar abstract milieuprobleem wordt plots heel concreet wanneer het gaat over de gezondheid van onze kinderen. Overal in het land voeren lezovrdge ouders actie aan de schoolporren. De energie die hier vrijkomt vormt een hartboom om met het netwerk van scholen, kinderen, ouders en ontwerpers opnieuw na te denken over de schoolomgeving, en bij uitbreiding over het stedelijke mobiliteitsvraagstuk. De transformatie begint, maar beperkt zich niet tot de schaal van de school of de straat net ervoor. Door in de schoolomgeving plaats te maken voor voegangers, fietsverkeer en openbaar vervoer wordt het autoverkeer minder dominant. Wanneer we erin slagen vele schoolomgevingen tegelijk te transformeren, maken we meteen ook onze steden klaar voor een nieuwe mobiliteit.

We koppelen het netwerk van activeroende ouders (in nu al in bijna honderd scholen) aan ontwerp- en verbeeldingskracht. Via een call brengen we verschillende soorten schoolomgevingen, elk met hun kansen en opgaven, in kaart. Op basis daarvan selecteren we een twintigtal locaties, die dienen als testcases voor ontwerp onderzoek. Dat gebeurt in werksames met ouders en ontwerpers, waarop vervolgens in het najaar in verschillende architectuuropleidingen verder gewerkt wordt. We spreken het beeld rechtstreeks aan om de kansen tot verbetering van mobiliteit, publieke ruimte en lucht-kwaliteit daadwerkelijk vast te grijpen. We ontwikkelen en ontwerpen een aanpak voor een virale transformatie van vele schoolomgevingen tegelijk als voor-eindig om op Vlaams niveau een programma-riking te lanceren ter ondersteuning en financiering van die transformatie.

Lucht voor Scholen is een initiatief van Filter Café Filtré. Tetra architecten en Architecture Workroom Brussels.

85

Filter Café Filtré nodigt uit tot groot-schalige actie: iedere vrijdaggochtend wanneer de school start, sluiten ouders en kinderen samen de straat van de school af voor autoverkeer. Dat gebeurt op verschillende manieren, afhankelijk van de context. De kinderen spelen in de vrijgekomen autovrije ruimte, lokale beleidsmakers worden uitgenodigd op de koffie en dit tot aan de verkiezingen. Ondertussen komen rond meer dan honderd scholen in België ouders op straat. De media-aandacht en online

fora maken het mogelijk om een uitzonderlijk breed, organisch netwerk op te zetten. Filter Café Filtré maakt aan een razend tempo kritische massa.

Filter Café Filtré acties, foto'reaks blueback, Filter Café Filtré, 2018.

86

In 60% van de scholen in België is de luchtkwaliteit verontrustend tot ronduit slecht of zelfs illegaal. De Europese vastgelegde maximumniveaus voor het gehalte aan stikstoofdioxide (NO₂) in de lucht ligt vandaag op 40 µg/m³. Het inzicht groeit dat de medisch verantwoord drempel een stuk lager ligt, met name 20 µg/m³. Het onderzoek naar onze luchtkwaliteit is verrassend beperkt: de kaartgegevens van de luchtkwaliteit zijn niet gebaseerd op lokale metingen, maar op de extrapolatie van mobiliteitsgegevens.

Luchtkwaliteit rond deelnemende scholen, kaart, blueback, Filter Café Filtré, 2018. Gebaseerd op data van: IRCEL.

87

Samen met twaalf plootsocholen uit Vlaanderen en Brussel namen we tijdens een eerste workshop de pen ter hand om te bedenken welke schoolomgeving, welke staat, welke stad en welke mobiliteit nodig zijn om het verschil te maken. De ruimtelijke voorstellen die uit deze sessie naar voren kwamen, zullen getoetst worden aan die van de andere scholen uit het netwerk van Filter Café Filtré. Is het mogelijk om school per school, als in een virale transformatie, de stad te ontwerpen tot een leefbare, gezonde plek?

Werkmateriaal uit de eerste workshop 'Lucht voor scholen', blueback, Filter Café Filtré, Tetra architecten en Architecture Workroom Brussels, 2018.

88-89

Gedeelde Mobiliteit, Gedeelde Ruimte
Brussel draagt al ettelijke jaren op zijn de bekendelijke titel van 'fietshoofdstad van Europa'. Ondanks eerste pogingen om het centrum verkeerslaw te maken, blijft Brussel een stad die afgestemd is op het autoverkeer. Terwijl de stad groeit, blijft het centrum vastgeklemd

binnen de contouren van de Kleine Ring of de zingevande Vijfhoek. De overmaats ruimegheid isoleert de voegtangersonne van de omringende wijken. De infrastructuur die barriere willen we nu omvormen tot een verbindende sociale ruimte waar we plaats maken voor een nieuw soort mobiliteit. Want het echte centrum van Brussel heeft de Vijfhoek al lang overschreden.

Na academisch onderzoek over nieuwe vormen van mobiliteit en stedelijk leven, en participatieve gesprekken met burgers over de Ring-ruimte, is de tijd rijp voor concrete experimenten en ingrepen. We bundelen krachten en expertise. In een co-creatief proces selecteren we drie tot vijf plekken waar het meeste potentieel ligt voor het testen van een nieuwe, verbindende stedelijke ruimte. Dat doen we in werkmomenten met academici, ontwerpers, bewoners en andere stakeholders. En testen we live uit in de publieke ruimte aan de voet van de WTC-toren tijdens de Week van de Mobiliteit.

De bedoeling is om met concrete en breed gedragen transformaties in de Brusselse wijken te demonstreren welke mobiliteitsruimte en -beleid mogelijk en wenselijk zijn. Tegelijk laat het participatieve proces ook toe om voor de betrokken burgers en actoren leesbaar en tastbaar te maken wat de meerwaarde en kwaliteit kan zijn van een fundamentele gedragswijziging in de manier waarop we ons door de stad bewegen.

Gedeelde Mobiliteit, Gedeelde Ruimte brengt burgerinitiatief Bye Bye Kleine Ring (getreccenturie, be, Brussels Academy, Bral, ARAU, pyblk, Architecture Workroom Brussels, jr/b, bs/brussels) samen met de onderzoekers van de Masterclass Zoom In Zoom Out: van het Hypercentrum van Brussel: van pionier naar stadsproject, BCO-BSI en perspectieve.brussels. Met de steun van Brussel Mobiliteit.

88

De maquette vormt de synthese van het co-creatieve proces van burgerbegeging Bye Bye Kleine Ring. In rondetafelgesprekken met burgers, gebruikers, bedrijven en verenigingen ontstond een nieuw beeld voor de Kleine Ring van Brussel. De deelnemers pletten voor meer dwarse verbindingen over de Ringruimte, een sterker openbaar vervoer en meer kwalitatieve publieke ruimte voor fietsers en voetgangers.

Bye Bye Kleine Ring, Maquette, 240cm x 240cm, papier, Wim Menten, Rien Van der Wall, 2018.

89

Volgens de onderzoeksgroep Brussels Center Observatory is de huidige erfokening van het Brussels stadscentrum, de zogenaamde Vijfhoek, gedaateerd. Het eigenlijke hypercentrum is vandaag de facto veel groter. Daarom is het nodig het voegtangensgebied en het netwerk van publieke ruimtes uit te breiden en zachte doorsteken te maken naar het gebied buiten de Vijfhoek. Op die manier ontstaat een nieuwe figuur voor het Brusselse stadscentrum.

Masterclass Zoom In, Zoom Out – Brussels Hypercentre: from pedestrian area to urban project, Maquette, nrf en papier, 240 cm x 240 cm, film, BSI-BCO, perspectieve.brussels, 2018.

90-93

Kortrijk 2025
Kortrijk groeit vandaag minder sterk dan andere centrumsteden in Vlaanderen. Tegelijkertijd is er nog heel veel ontwikkelbaar en ruimte beschikbaar voor nieuwe woningen en bedrijven. Hoe gebruiken we die open ruimte? Waar beschermen we ze en waar laten we wel nog nieuwe ontwikkelingen toe? Met andere woorden: hoe kunnen we het vrtwan van open ruimte aanpakken als kans om Kortrijk nog leefbaarder te maken en op die manier van 'bevolstopt' een positief verhaal te maken? Om die vraag te beantwoorden zet de stad Kortrijk samen met Architecture Workroom Brussels een interdisciplinair en participatief project op. Er werden drie Stadsdebatten georganiseerd, waar aan een duizendtal inwoners actief deelnamen en hun stem lieten horen. Een stad kan immers niet enkel door experts worden gemaakt, er moet ook lokale kennis aangeboord worden, de specificatie en alledaagse noden aan het licht kan brengen.

De noden werden gevat in drie toekomstige stadsplannen die verder bouwen op kwaliteiten die in Kortrijk aanwezig zijn: de ondernemende stad, de verbonden stad en de groen-blauwe stad. De stadsplannen waarin die drie kwaliteiten gebundeld samenkomen, werden stadsmegeten genoemd. Het zijn de aantrekkingspolen van de stad waarop slim verlicht kan worden en waar de nieuwe toekomst van Kortrijk zich prioritaair kan afspeelen.

Om die stadsmegeten te kunnen realiseren werden mogelijke strategieën benoemd die de drie kwaliteiten op specifieke plaatsen in de stad op een concrete

en ruimtelijke manier aan elkaar weten te koppelen. Deze vijf strategieën (van mogelijk meerdere geïntegreerde strategische projecten) zijn: Fietsspoort, Productief Park, Landschapspouw, Campusstoren, Groene aders.

Een fietsspoort maakt nog geen fietsstad. Een groene ader maakt nog geen groene stad. En één campusstoren doet nog geen nieuwe wind waaien door onze economie. De voorgestelde strategische projecten hebben pas echt impact als ze meer dere kerren herhaald worden op verschillende plaatsen tegelijk, te beginnen in de stadsmegeten. De strategische projecten vragen niet om grote veranderingen of zware investeringen. We kunnen ze vandaag al stap voor stap beginnen realiseren.

De vijf strategieën worden niet om het even waar op dezelfde manier toegepast. De juiste combinaties en de juiste uitwerking zijn sterk afhankelijk van de lokale context. Iedere plek vraagt om een eigen aanpak. Als er bepaald kan worden welke strategieën op welke plek kunnen plaatsvinden, is er een kwalitatief selectieadvies aanwijziging om het overaanbod aan ontwikkelingspotentieel beter te sturen.

90

2 dagen, 33 debatteis, bijna 300 deelnemers, meer dan 130 ingewilde kaarten en nog meer fiches vol keuzes en ideeën... De dynamiek en drive van de deelnemers zorgden voor waardevolle input. Per stadsbeeld kwamen een aantal heldere thema's en inzichten bovendrijven.

Set van drie posters in functie van Stadsdebat 2 in Budfabriek op 16 en 18 mei 2017, A0 posters, ontwerpend onderzoek door Architecture Workroom Brussels, Traciebel en 51N4E, 2017.

91

Architecture Workroom Brussels vertaalde de losstaande inzichten van Stadsdebat 2 naar geïntegreerde en concrete strategieën. Deze werden aan de hand van inzichtelijke animatiefilmpjes gecommuniceerd tijdens een derde participatiemoment.

Vif animaties in functie van Stadsdebat 3 in Depart op 24 oktober 2017, film, een productie van Het Palaton en Architecture Workroom Brussels, 2017.

92

Op veel plaatsen in Kortrijk is de auto de baas. Veel mensen gebruiken de wagen ook voor korte verplaatsingen en de straten staan vol geparkeerde wagens. Er is nog maar weinig plaats voor fietsers en andere zwakke weggebruikers. In een opening in de gewelrij kan een nieuw fietspad komen, een snelle en veilige shortcut naar andere wijken in de stad. Het landschap achter de Imtbeouwing wordt opnieuw toegankelijk. Op de kruising van steerweg en fietspad komt een station voor deelfietsen en een bushalte. Dankzij een nieuwe buurtparking hoeven bewoners niet langer langs de straat te parkeren. Bewoners, bezoekers en pendelaars kunnen hier overstappen van auto op deelfiets, van fiets op bus...

De fietsspoort is een drukbezochte plek. Waarom hier geen kinderdagverblijf bouwen, een co-working space, een café, een fab lab of een fietssterfelpunt? De fietsspoort kan ook plaats bieden aan nieuwe woningen: vlak bij de natuur, de crèche en het werk.

Voor- en nabebeld van een Fietsspoort, collage, Architecture Workroom Brussels, foto door Lavinia Wouters, 2018.

93

Deze publicatie bundelt de resultaten van het onderzoek en de bijbehorende Stadsdebatte. Ze vertelt het verhaal van een gezamenlijke zoektocht naar een gedrags- en toekomsvisie voor Kortrijk. Tegelijk toont ze een vernieuwde methode die ook in andere steden toepasbaar is: een stedenbouw van het alledaagse, die via heel concrete projecten grote veranderingen tot stand brengt.

'Kortrijk 2025. De stad die we kunnen willen', publicatie, Stad Kortrijk en Architecture Workroom Brussels, 2018.

12. Invest Cities prosper when private investm ents serve collective needs.

94-115

Atelier Noord
Op de plaats waar je nu staat, stond vijfde jaar geleden een beschieden rijwoning in een volkse woonwijk. Om

de Noordwijk om te vormen tot inter-nationaal zakencentrum werden meer dan 12.000 mensen uit hun huus gezet. Vandaag staat 10% van de kantoren leeg, is er nauwelijks stedelijke dynamiek en vormen de lege straten 's nachts het decor van een spookstad. De Noordwijk is echter uitermate gunstige gelegen tussen het Noordstation en het stadscentrum, is perfect bereikbaar via de Kleine Ring en het kanaal en heeft bovendien grote hoeveelheden onderbenutte publieke ruimte.

De leegstand in de kantoorwijk, de demografische groei in de omringende wijken (met de bijbehorende vestigingsprojecten) en de komst van honderden transmigranten aan de voet van WTC I zijn een kans om een ontslag te maken voor de Noordwijk. Die kans grijpen we samen in een coalitie met ontwerpers, lokale verenigingen en een vastgoedoperatie. De komende maanden stellen we eerst en vooral een atlas samen.

Die vormt de basis voor een gedeelde agenda en een breed gedragen toekomsvisie voor de Noordwijk.

We zetten belangrijke transitievoor de wijk op de politieke agenda, van het hergebruik van kantoorwoningen voor nieuwe functies zoals huisvesting, zorg en onderwijs, tot het maken van ruimte voor stedelijke economie, biodiversiteit en nieuwe mobiliteitsvormen. Om dit te bereiken moeten we het samenspel tussen publieke en private krachten anders organiseren. Stap voor stap gaan we op zoek naar de voorwaarden voor een draakkrachtige en inclusieve Noordwijk-alliantie. De Noordwijk kan op die manier uitgroeien tot een belangrijke schakel in Brussel. Ze transformeert van een monofunctioneel eiland tot een multifunctioneel stadsdeel dat solidair is met wat rondom gebeurt. WTC I is het epicentrum van die transformatie.

Atelier Noord is een initiatief van Lab North, bestaande uit Up4North vzw, 51N4E, Architecture Workroom Brussels en Vaiment Vaiment, samen met een groeiend netwerk van maatschappelijke actoren uit de wijk en perspectieve.brussels.

94

Bokser Joseph 'Kid' Davidt groeit op in de Brusselse Noordwijk in de jaren dertig. Na zijn Europese zage droocht hij van het wereldkioschenschap. Kid is op dat moment echter niet de enige met een droom in de Noordwijk. Projectontwikkelaar Charly de Pauw en schepen van Openbare Werken Paul Vanden Boeynants hebben namelijk plannen om de volkse buurt van Kid om

te toveren tot het Manhattan van Brussel. 'Manhattan, Brussels Verbeeld' een ongebouwd gelooft in de toekomst en de opofferingen die daarbij horen.

Manhattan, Brussels video, 24 min, Kwinten Gemay (FITCS), 2014.

95

'Multiplicity' is het eerste deel uit een reeks van zes kortfilms over de WTC-toren van onafhankelijk journaliste Karine Dana. De reeks

toort de initiatieven die sinds vorig jaar plaatsvinden in de toren, nadat deze langdurig kampe met leegstand. Beetje bij beetje vallen de verdiepingen zich met nieuwe huurders die elk een eigen dynamiek met zich meebringen, maar die dezelfde ambitie delen: het reacteren van de buurt. De WTC-toren, het pronkstuk van het Manhattanplan, wordt zo een stedelijk laboratorium, dat de Noordwijk kan hervindnen.

WTC : Multiplicity, video, 5 min, Karine Dana, 2018.

96

Eind jaren zestig werden de eerste huizen in de Noordwijk gemadeloos gestloopt. Te midden van dit verwoeste stuk stad verzezen de eerste torens van het Manhattanplan.

Niet veel later moesten de werknemers alweer worden gestaakt door financieringsproblemen. Vijftien jaar lang zouden de werken stiliggen. In deze bizarre context van een half neergehaalde woonwijk en eenzaam rijzende torens ontstond een creatieve revolte die de wijk

letterlijk van kleur voorzag: een groep enthousiastelingen voorzag 22 façades van levensgrote muurbeeldingen. Joris Sieebus, al 40 jaar gids in Brussel, verdiepte zich in de materie en verzamelde beeldmateriaal. Deze reeks wordt geconfronteerd met hedendaags fotomateriaal van de Belgische fotograaf Alexis Gicart, die de nieuwe ingebruikname van WTC I vastlegde. Beide reeksen tonen een tijdsgeest en een collectief toe-eigenen van een stuk stad.

22 muurschilderingen van de Noordwijk, afbeeldingen, 80cm x 120cm, print op horigraat-karton, fotomateriaal verzameld en bewerkt door Joris Sieebus.

Lab North, afbeeldingen, 80cm x 120cm en 80cm x 80cm, print op horigraatkarton, Alexis Gicart in opdracht van STIN4E, 2017.

97-114

We kunnen veel leren over de toekomst van de Noordwijk door te kijken naar het verleden. Het Manhattanplan vaagde een stuk stedelijk leven weg, maar een aantal elementen uit het plan kunnen dankzij de juiste aanpak ook de start betekenen van een nieuwe toekomst. Zo is in de Noordwijk nog enorm veel open ruimte beschikbaar die we op een ander manier zouden kunnen gebruiken. We tonen een greep uit wat de Noordwijk ooit was, nu is en in de toekomst zou kunnen zijn en eigenzinnige mix van architecturaal, foto's van de wijk vandaag, lopende projecten en inspirerend studentenwerk.

97

Het Manhattan project uit de jaren '60 verbeeldt een visionaire toekomst voor de volkse buurt rond het Noordstation.

Panorama van de 'Manhattan' wijk, print, 34,36cm x 42cm (reproductie), blueback, uit het rapport gepresenteerd op de Gewone Algemene Vergadering van 2 juni 1970 gepubliceerd door s a Compagnie de promotion CDP, Coll. AAM/CIVA Brussels.

98

De herrichting van de Noordwijk wordt het speelveld voor een architecturaal onderzoek naar verrassende composities en confrontaties van schalen en programma's.

Productive Vicinity, boeklets, 29,7cm x 21cm, Helen Van de Voet in het kader van masterstudio 'Architecture and Policy Wisperring' begeleid door Nel Janssens en Peter Swinnen, KU Leuven, faculteit architectuur, campus Sint-Lucas Brussel, 2017.

99

Het masterplan als ultieme stedelijke compositie zonder schaal en context illustreert het ongebreidel gelooft in de maakbaarheid van de stad.

Masterplan voor de Noordwijk 'Manhattanplan', print, 60cm x 42,6cm (reproductie), blueback, [Groupe Structures], Coll. AAM/CIVA Brussels.

100

Eind jaren 1970 ontstond een creatieve revolte die de wijk letterlijk van kleur voorzag in 22 muurschilderingen op de façades van huizen. Kort daarna werden de huizen gestloopt.

Inh uidiging van muurschildering Yen a Marie, afbeelding,

40,1cm x 29,7cm (reproductie), blueback, fotomateriaal verzameld en bewerkt door Joris Sieebus.

101

100% Buitenlander – 100% Brusselaar verbeeldt de multiculturele Noordwijk in haar potentie om te bouwen aan het Brussel voor de toekomst.

'BXL, 2008', plaat, 17cm x 24cm, karton, Beat Streuli, in: STIN4E, IAU C en BBS, Brussels 2040. Double Brussels, 2011-2012.

102

Een toekomstvisie voor de ruimtelijke transitie van de Noordwijk van vandaag tot 2040, ingedeeld in drie schaalniveaus: de stedelijke alledaagsheld (S), de schaal van het masterplan (XL) en de uitwerking van vijf pilotprojecten op een stipp van de Aarschotstraat tot aan het kanaal (L).

Living North, films, ca. 15 min per film, flatscreen, in het kader van masterstudio 'BRUSLXL', KU Leuven, Faculteit Architectuur, Campus Sint-Lucas Brussel, studenten Caro Baens, Mathilde Jacobs, Lara Lentzen, Camille Passelaar, Baharsh Sabouri, Joris van Arkel, Sam Vander Elst, Jessica Vercrussee, Elena Verast onder begeleiding van Petra Pledmenges, Christopher Paesbruyghre, Nèle Stragler, 2017.

103

Wat is de rol van de natuur in de stad? Voor welke types bedrijvigheid kunnen we ruimte maken in het stedelijk weefsel? En welke voorzieningen zijn er nodig om de demografische groei te faciliteren? Deze fragmenten van stillevens verbeelden de hefbomen om het stadsleip rond het Vergoedok en het Maximiliaanpark een duurzame toekomst te bieden.

RPA Maximiliaan-Vergoete: naar een Richtplan van Aanleg, postkaarten, 10,5cm x 14,8cm, 1010au, GRUJE, Brat, Osmos, 2018.

Vers un parc écosystémique/Vers un parc productif/Vers un parc habité, drie podcasts, 60 min, 52 min, 44 min, audiospeler, 1010au, GRUJE, Brat, Osmos, 2018.

104

Het oorspronkelijke Manhattanplan voorzag een strikte scheiding tussen auto's op de begane grond en voetgangers op de esplanades tussen de gebouwen.

Gescheiden mobiliteit: Manhattanplan, ongeïdentificeerde presentatielider, 25,3cm x 42cm (reproductie), blueback, [Groupe Structures], fonds C. De Pauw, Coll. AAM/CIVA Brussels.

Circulation pour 75.000 hommes et femmes!!!, ongeïdentificeerde presentatielider, 42cm x 29,7cm (reproductie), blueback, [Groupe Structures], fonds C. De Pauw, Coll. AAM/CIVA Brussels.

105

De Noordwijk is ideaal ontsloten, niet in het minst door de nabijheid van het Noordstation. Het station vormt nu echter een fysieke grens tussen de Noordwijk en Schaarbeek. Studio North onderzoekt hoe het station een katalysator kan zijn voor een wijk in transitie.

Bazaar, axonometrie, 42cm x 59,4cm (verkleind), blueback, in het kader van Studio North, UHasselt, faculteit architectuur, studenten Pieter Vandekerkhof, Jelle Porters, Lorraine Cronje begeleid door Freek Persyn, Dieter Leyssen, Nick Ceulemans, 2017.

106

Studenten architectuur vertkennen via het medium film welke impact de maatschappelijke veranderingen kunnen hebben op het WTC complex.

Shifting Borders, WTC, filmcom-plate, 22 min, in het kader van de electie Cinematic Architecture, KU Leuven, LUCA School of Arts, (interieur) architectuur, Sint-Lucas Gent, studenten Céline Cool, Jehan Goethals, Jørven Rappelet, Fatima Ben Hazem, Eleonore Devolder, Fien Verwck, Christophe Bisschops, Maxim Letebvre, Anno Anandi, Ewy De Bousser, Yasminne Muylle, Stien Verheyre, Alexandre Ghyllebert,

Gaëlle Moens begeleid door Mira Sanders en Michel Helbig, 2017-2018.

107

De toenemende leegstand in de kantoren in de Noordwijk geeft mogelijkheden tot nieuwe vormen van gebruik.

Lab North, afbeelding, 29,7cm x 44,5cm, Alexis Gicart in opdracht van STIN4E, 2017.

108

Een momentopname van de groei-ende dynamiek door tijdelijke gebruikers in de WTC-toren.

23.11.2017 WTC1, schets, 29,7cm x 42cm, Freek Persyn, 2017.

109

De voorbije drie onderzoeksrapporten van JLL Vastgoed tonen de recente vastgoedontwikkelingen in Brussel in cijfers: de stijging en vervolgens stabilisatie van de leegstand, de toename van co-workingspaaisten en het belang van mobiliteit.

De Brusselse kantoormarkt, onderzoeksrapporten, 29,7cm x 21cm, JLL Vastgoed, 2017 (kwartaal 3 en 4), 2018 (kwartaal 1).

110

Transcriptie van de doorgang van mensen die de draaideur betreden van de Koning Albert II Laan 28-30. Een ritmische analyse, een telling die een partituur is geworden, gehinterpreerd door Mattéo Di Leonardo.

5/12/17 WTC1 08:56 – 08:59 3MIN11 en 6/12/17 WTC1 16:02 – 16:05 3MIN03, geluidsinstallatie, 15 min, geluidsbox, Mopsa Marciano, in het kader van transdisciplinaire module 'WTC/Vertigo', ENSAV, La Cambre, begeleid door Toma Mubera Luntumbue, David De Tscherner, Alieror Debroycq, Anne Masson, 2017.

111

Een kritische blik op de onmiddellijke omgeving van het WTC I-gebouw legt de complexiteit en fragiliteit bloot van de dialoog tussen het gebouw en de publieke ruimte.

Springweek 2018, fragmenten uit de presentatie van de studententworkshop

in WTC begeleid door Wim Cuyvers, KU Leuven Faculteit Architectuur Campus Sint-Lucas Brussel, 2018.

112

Een atlas laat het potentieel van bestaande initiatieven in de Noordwijk zien op vlak van energie, mobiliteit, biodiversiteit, landbouw, zorg en circulaire productie in de stad.

Atlas voor een nieuwe toekomst van de Noordwijk, interactieve atlas, 29,7cm x 21cm, ringmap, Architecture Workroom Brussels, 2018.

113

De brede lanen en de grote rest-ruimtes in het Manhattanplan bieden een ideaal decor voor manifestaties. *Morgen betoging non-profit: 'Blijf met de auto weg uit Brussel, artikel, deredactie.be, 23/11/2016.*

Des milliers de manifestants réunis contre la réforme des pensions: "Le gouvernement sera obligé de nous écouter", artikel, Le Soir, 19/12/2017.

2000 jongeren manifesteren in Brussel tegen de GAS-wet, artikel, Buzz 16/5/2018.

114

Een hedendaagse blik op de royale ruimte die het Manhattanplan voorzagt. Het visionaire plan voor de Noordwijk ging uit van grote lanen en open ruimtes die vandaag veelal onderbenut blijven.

Plein voor het Noordstation, afbeelding, 40,4cm x 59,4cm, blueback, Filip Duylardin.

115

De Noordwijk herbergt heel wat boeiende initiatieven. We brengen in kaart welke spelers hier allemaal aanwezig zijn: wie zijn de eigenaren van de grote kantoorcomplexen? Welke organisaties hebben hier hun netwerk? Wie heeft er de beslissingmacht om effectief verandering te brengen in de Noordwijk? Anders gezegd: wie bezit de stad en wie gebruikt ze? We brengen dit geheel van eigenaren en gebruikers in kaart en onderzoeken mogelijke

coalities tussen alle partners in de Noordwijk. Door in kaart te brengen wat vandaag aanwezig is, wordt het potentieel voor de toekomst zichtbaar.

Naar een inclusieve Noordwijk, interactieve kaart, 175cm x 118,5cm, blueback, Architecture Workroom Brussels, 2018.

116–130

Delta Atelier

Het Delta Atelier vormt een experiment in het kader van IABR-2018+2020–The

Missing Link dat het mogelijk maakt een nieuwe vorm van uitwisseling en samenwerking in de Delta van de Lage Landen te testen. Doelstellingen van die uitwisseling zijn enerzijds het bundelen van verspreide expertise, doornalen en methodieken en anderzijds het vermenigvuldigen van veranderings richting de grote transities. Het Atelier bestaat uit een netwerk van Nederlanders, Vlaamse en Brusselse actoren die actief zijn in nationaal of lokaal beleid of die zelf in de praktijk staan. Via kennisuitwisseling en gezamenlijke kennisontwikkeling willen de 45 praktijken in het Delta Atelier bouwen aan een handelingsperspectief om gerichtere actie te ondernemen. Minstens tot 2020 werken ze samen aan verschillende werkpogramma's voor verandering, om op de biënnale in 2020 reële resultaten op tafel te leggen.

Het Delta Atelier is een initiatief van de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam en Architecture Workroom Brussels in samenwerking met Atelier Rijksbouwmeester en Team Vlaams Bouwmeester.

116

De leporello wordt ingezet als tool om inzichten en ambities van het Delta Atelier te bundelen in een bondige geïllustreerde verhalenrij.

Het Delta Atelier, leporello papier, 12 x 29,7 x 42cm, Architecture Workroom Brussels, 2018.

117–123

De Eurodelta Metropool – of het gebied in de rivierdelta van Maas, Schelde en Rijn – behoort tot de welverstande handen en regio's in deze delta delen hun rijke geschiedenis, hun gunstige ligging aan de Noordzee en hun unieke patroon van neederzettingen. Anders dan andere grootsteden zoals Londen, Madrid of Parijs, die veelal bestaan uit één geconcentreerd centrum, is de Eurodelta sinds

de 12de eeuw georganiseerd als een goed verbonden netwerk van vele, nabijgelegen, kleinere en grotere stedelijke kernt. Vandaag lijkt deze 'decentrale metropool' aan tegen een aantal ingrijpende transities op het vlak van klimaat, energie, mobiliteit, landbouw en economie. Ze vormen een bedreiging, maar ook een kans.

Kapitelen van de Lage Landen, zeven vlaggen, 200cm x 200cm, textiel, De Lage Landen 2020-2100, Architecture Workroom Brussels, 2017.

117

Dankzij hun ligging in het stroomgebied van Schelde, Rijn en Maas delen Nederland en Vlaanderen een uitzonderlijk vruchtbare bodem. Aan die bodem hebben we een diversiteit aan landschappen en steden en een bloeiende agrarische sector te danken. De Lage Landen zijn een van de meest productieve landbouwgebieden ter wereld.

Kapitaal 1 – Vruchtbare bodem.

118

De Lage Landen zijn een delta-ecosysteem met water in overvloed, een sterk vervlochten ecologisch netwerk en een groot potentieel voor hernieuwbare energie uit bodem, wind en zon.

Kapitaal 2 – Delta-ecosysteem.

119

De Eurodelta is een verbonden delta. De Lage Landen vormen een polycentrisch stedelijk systeem dat extreem goed verbonden is. Een sterk internationaal netwerk verbindt ons met de rest van de wereld en een fijnmazig en hoogwaardig netwerk van fietspaden, wegen, spoorwegen, metro-, tram- en buslijnen heeft een verbonden stedelijk systeem tot stand gebracht met een grote toegankelijkheid en bewegingsvrijheid.

Kapitaal 3 – Verbonden delta.

120

Als haven van Europa beschikken Nederland en Vlaanderen over een samenhangend logistiek-industrieel systeem met een fijnmazig multimo-daal transportnetwerk en gespecialiseerde en complementaire havens,

waaronder de twee grootste van Europa.

Kapitaal 4 – Haven van Europa.

121

Het stadslandschappelijk complex van de Lage Landen wordt gekenmerkt door diverse habitats: een decentraal netwerk van steden, stadjes en dorpen, landschappen en regio's – elk met een sterke eigen culturele identiteit – met een grote diversiteit aan woonmilieus, sociale structuren en economieën, geworteld in de specifieke ontwikkelingsgeschiedenis van de Lage Landen.

Kapitaal 5 – Diverse habitats.

122

De Eurodelta is een innovatieve delta. De Lage Landen behoren tot een van de meest innovatieve regio's ter wereld, voortbouwend op een geschiedenis met steden als vrijplaatsen voor kennis en onderzoek en als vrijhavens voor vernieuwend denken. Vandaag uit zich dit in een hoogopgeleide bevolking, topuniversiteiten en een hoge concentratie aan innovatiecentra.

Kapitaal 6 – Innovatieve delta.

123

De decentrale metropool van de Lage Landen is een solidaire stad. Ze beschikt niet over de extreme concentratie van mensen en (financieel) kapitaal die andere grote, maar centrale metropool kenmerkt. Toch is er een evenwichtige ruimtelijke distributie van inkomsten en vermogen en een brede toegang tot onderwijs, arbeidsmarkt en voorzieningen.

Kapitaal 7 – Solidaire stad.

124–130

De centrale vraag is: kunnen we er collectief in slagen om onze manier van wonen, werken en bewegen voldoende snel te herkennen zodat de Eurodelta een koploper blijft in een wereld in verandering? Welk toekomstperspectief streven we na en welke uitvoeringsstrategie hebben we hiervoor nodig? Welke actoren kunnen strategische beslissingen nemen die een hefboom zijn voor veel ingrijpendere veranderingen? De linker- en rechterkijken van het ratelabel stellen mogelijke toekomen voor onze steden en landschappen na de Transities. Ze verbeelden een Eurodelta met ruimte voor biodiversiteit en water, een

zorgzame leefomgeving, een hernieuwde energie landschap, een gezonde landbouw, (ve)productieve steden en een nieuw mobiliteitsstroom. Het middelink ontrekt de keuzes die nodig zijn om daar te geraken. Het is een hypothetisch en optimistisch verhaal voor 2020. Het vormt de achtergrond en inspiratie voor een reeks belangrijke gesprekken in 2018.

De Werven van de Delta, retabel, 284cm x 250cm, hout, Architecture Workroom Brussels, 2018.

124

De Eurodelta is een van de best verbonden regio's ter wereld. Tussen de vele grotere en kleinere steden

en kernen bewegen dagelijks 24,5 miljoen mensen om te werken, te ontspannen ofte wonen. Die beweeglijkheid is een belangrijke voorwaarde voor onze welvaart. Daarom kozen de politieke leiders van de verschillende bestuurlijke eenheden in 2018 voor één hoogwaardig, geïntegreerd en grensoverschrijdend mobiliteitsnetwerk. Op een aantal strategische punten bouwden ze nieuwe doorsteken en verbindingen. Eindhoven is nu weer goed verbonden met Antwerpen.

Via één OV-chipkaart reizen we voortaan met bus, trein, gedeelde wagen en deelfiets door de gehele Eurodelta. De nieuwe app maakt het mogelijk om de verschillende modi van openbaar en gedeeld vervoer op elkaar af te stemmen tot een geïntegreerd en complementair netwerk. Daardoor wordt het vanzelfsprekend om onze eigen auto veel vaker achterwege te laten.

Fragment 1 – Een vervoerssysteem.

125

De vele zeehavens in de Eurodelta opereren steeds meer als één enkel logistiek systeem, of als één superhaven met verschillende toegangspoorren. Samen vormen ze de grootste haven ter wereld. Maar de eindigheid van grondstoffen hangt als een donderwolk boven ons

havensysteem, dat vooral gericht is op het verwerken en doorvoeren van bijproducten van de fossiele industrie en op lange, lineaire ketens. Om de omslag niet in onderlinge competitie maar gelijkijdig te maken, namen de Havenbazen samen het heft in handen. In 2018

plaatsten ze collectief een grens op de schaal van de toegeleaten containerschaalvergroting in de zorg, die zich grofing schept nu automatisch ruimte voor: een meer kleinschalige en lokale maakindustrie die haven en stad opnieuw aan elkaar koppelt. Het fijne mazinge binnenvaatnetwerk krijgt een nieuwe functie als logistiek systeem voor de interne circulaire economie. Langs de waterlopen krijgen nieuwe productiecentra en recyclinghubs een plaats.

Fragment 2 – Circulaire Haven van Europa.

126

De vruchtbare gronden van de Eurodelta produceren een diversiteit aan voedsel, maar bieden ook de open ruimte die nodig is om het stedelijk en natuurlijk systeem in balans te houden. De logistiek achter onze landbouw is echter zo professionaalsteed en uitgebreid dat een lange, verknipte voedselketen is ontstaan waarbinnen een beperkt aantal inkoopketoren of

veilingen onder de druk van concurrerende supermarkten de prijs bepalen van wat in de rekken ligt. Dat betekent voor boeren dat ze gemiddeld slechts 15 tot 20% van hun opbrengst overhouden. Om het voortbestaan van onze landbouw, voedselvoorziening en landschappen te garanderen, namen steden en gemeenten in 2018 een nieuwe positie in de voedselketen in. Burgemeesters beslisten gezamenlijk om in en nabij de stad specifieke zones te reserveren voor lokale voedselproductie en daar de toegang tot grond te garanderen voor landbouwers. Die voedsellandschappen bouwen. Die voedsellandschappen worden de nieuwe stadsparken. Alle publieke maatjden in grootkeukens en collectieve restaurants in de zorg en in het onderwijs kopen nu lokaal voedsel aan. Op die manier maken ze de korte keten tussen voedselproductie en -consumptie robuust, versterken ze een gezonde leefomgeving voor stad en natuur en herleeft de landbouw als een onmisbaar deel van het stedelijk systeem.

Fragment 3 – Stedelijke Landbouwparken.

127

De 'vermaatschappelijking' van de zorg legt een enorme verantwoordelijkheid bli de steden en gemeenten. Verwacht wordt dat een breed scala aan voorzieningen opnieuw in de

wijken verweten wordt. De lokale vraag staat in contrast met de schaalvergroting in de zorg, die zich meer en meer specialiseert. En ook in de verzekeringssector geldt: hoe groter het draagvlak, hoe kleiner het risico. In 2018 sloten steden en gemeenten een pact met (zorg)verzekeraars en pensioenfondsen om de zorgopgave in de woonwijken aan te pakken. In plaats van in generieke vastgoedproducten te beleggen, investeren ze nu gericht in plekken van sociale interactie, voorzieningen en eerstelijnszorg.

Dat komt de gezondheid van de bewoners van de stad ten goede, en als gevolg ook de verzekeraar: gezonde mensen geven immers minder zorgkosten aan. De tendens verschuift van onmiddellijke winst naar lange termijnrendement. Er ontstaat ruimte voor lokale netwerken en een evenwichtiger speelveld tussen de grote spelers en de kleine initiatiefnemers.

Fragment 4 – Gezonde Wijken.

128

De Eurodelta is wereldleider als het op wateringenieurschap aankomt. Nederland overleeft dankzij polder-systemen. België staart zich blind op zijn strakke kustlijn. Maar wat we vergeeten terwilf we onze harde grens met het water angstvallig proberen te beschermen, is dat een delta een specifieke consistentie en dynamiek heeft. Het water stopt niet aan de kust, onze bodems zijn ervan doordrongen. Wij wonen op één grote spons. En die houdt geen rekening met administratieve grenzen.

Kennispartijen, economische actoren en overheden verzamelden zich daarom in 2018 in waterschappenn om van het in stand houden van de sponswerking een internationaal strategisch investeringsproject te maken. Zowel langs onze gedeelde kust als landinwaarts werd zo de enorme bufferopgave aangepakt. De spons krijgt voortaan een plaats in ons dagelijks leven. Dat levert niet alleen een veiliger leefomgeving op, maar ook een rijkere, gezondere bodem en biodiversiteit.

Fragment 5 – Waterlandschappen.

129

De verschillende landen en regio's van de Eurodelta – Nederland,

Vlaanderen, Mallonié, Brussel, Noord-Pas-de-Calais en Noordrijn-Westfalen – delen een en hetzelfde decentraal stedelijk systeem. Reden genoeg om te samenwerking concreter te maken en uit te breiden.

In 2018 beslissen de leiders van de Eurodelta-landen om de bilaterale contacten op te tilen naar een structurele coalitie. Ze lieten een plan opmaken om te definiëren wat er nodig zou zijn om de Sustainable Development Goals richting 2020 te realiseren. Het akkoord ging verder dan louter procool: de grote politieke kopstukken van de Eurodelta engageerden zich om van hun ambitieuze visies werkelijkheid te maken. Ze namen nu gezamenlijk posite in op Europees niveau, op het vlak van landbouw-, energie- en waterbeleid, vanuit de gedeelde specificiteit van de eigen delta. Op die manier erfenden ze het pad voor de geforte realisatie van de grote mondiale transitie in de Eurodelta.

Fragment 6 – Delta Partnerschap.

130

Het blijft niet vanzelfsprekend om de doelen op het vlak van klimaat, ecologie en mobiliteit te bereiken. De vele experimenten tellen niet op tot een radicale verandering. We hebben een gedeelde methode nodig om projecten te vernieuwendig. We hebben de ruimte en de tijd nodig om vrij te kunnen denken en elkaar te ontmoeten. We hebben nood aan ondersteuning om gebiedscoalities en beleid op elkaar af te stemmen. In 2018 beslissen de overheden van diverse steden en landen om een nieuw netwerk in het leven te roepen. Ze beseften dat iedereen mee aan boord moest om een cultuuromslag te maken. Ze faciliteerden op verschillende locaties platformen waar ruimte en de grote transities met elkaar in verband worden gebracht. Die kopelden ze aan bestaande en nieuwe culturele manifestaties.

Zo werden moeilijke veranderingen voorstelbaar en ontstond ruimte voor dialoog met een breed publiek. We zien nu hoe de concepten beginnen te werken. Het netwerk van vrije ruimtes in de verschillende landen vormt samen een leer- en ontwikkelplatform. Als een soort incubator bundelt en ontsluit dit platform kennis en inzichten, en ondersteunt het maatschappelijke

actoren bij de stap van agenderen naar actie op het terrein, en van individuele projecten naar vernieuwingsprogramma's. Op die manier vinden overheden de handvaten om op vele plaatsen tegelijk transformaties op gang te brengen die opgeteld leiden tot een reële omslag. Het voorschrijdend inzicht wordt elke twee jaar getoond tijdens een gezamenlijke Biënnale. Deze groeit uit tot een meet- en uitwisselingsinstrument: overheden toetsen tweejaarlijks hun beleid en realisaties aan de collectieve doelstellingen, en aan het maatschappelijk debat.

Fragment 7 – The Possibility Machine.

13. Industry More than a shopping centre, the city is the breeding ground for industries.

131–138

Productieve Brussels
De industrie is de voorbije decennia stelselmatig weggetrokken of weggeluid uit onze steden. Steeds meer ruimte voor bedrijvigheid wordt getransformeerd tot woongebied. Steden worden hierdoor in toenemende mate op consumptie gerichte plekken, waar hoofdzakelijk wonen en de dienstsector nog een plaats vinden. De tentoonstelling A Good City Has Industry in BOMR, georganiseerd in het kader van de IABR-2016–The Next Economy, toonde aan dat het debat over de productieve stad steeds hoger op de publieke en politieke agenda staat. Uit de vele seminars, debatten, rondetafels en workshops die de voorbije jaren rond dit thema zijn opgezet, bleek dat ruimtes en gebouwen voor industrie in de stad een noodzakelijke voorwaarde zijn voor een diverse en inclusieve economie en stad.

Ontwervend onderzoek en moode realisaties op het terrein, onder meer langs het kanaal in Brussel, bewijzen ook dat het mogelijk is. De terugkeer van de maakeconomie en de circulaire economie naar de stad schept kansen om gezonde en veerkrachtige steden te maken. Maar overheid en ontwikkelaars krijgen moeilijk vat op de wensen en noden van de stedelijke economie en industrie van de toekomst. Hiervoor is nood aan een rechtstreeks gesprek met de bedrijven die er al zijn, en vooral met de ondernemers die willen plonderen met nieuwe vormen van stedelijke economie.

Mét kanaalplan heeft het Brussels

Geweest alvast een vernieuwende aanpak naar actie op het terrein, en van individuele projecten naar vernieuwingsprogramma's. Op die manier vinden overheden de handvaten om op vele plaatsen tegelijk transformaties op gang te brengen die opgeteld leiden tot een reële omslag. Het voorschrijdend inzicht wordt elke twee jaar getoond tijdens een gezamenlijke Biënnale. Deze groeit uit tot een meet- en uitwisselingsinstrument: overheden toetsen tweejaarlijks hun beleid en realisaties aan de collectieve doelstellingen, en aan het maatschappelijk debat.

Fragment 7 – The Possibility Machine.
13. Industry More than a shopping centre, the city is the breeding ground for industries.

131

Een belangrijk deel van de economie bevindt zich niet in industriële gebieden maar ligt verspreid in de wijken van de stad. Noodzakelijke voorwaarden voor stadsontwikkeling en economisch beleid zijn enerzijds het in beeld brengen van de diversiteit aan typen en schalen van economische activiteiten en anderzijds het begrijpen van de bijbehorende evoluties en dynamieken. De kaart biedt een gedetailleerde inventaris van de economische bedrijvigheid in Brussel, veel verfinder dan de grove categorisering van klassieke bestemmingsplannen. Ze toont dat er in Brussel, vooral in de kanaalzone, nog heel wat industriële aanwezig is. Ook de diversiteit van activiteiten, sectoren en schalen springt in het oog.

Cartografie stedelijke economie, Departement Omgeving en Architecture Workroom Brussels (Bronnen: Brussels Planning Bureau (BPB), Plan Régional d'Allocatation du sol, Urbis 2, 2015; Brugsbrussels; NGL/IGN, Belgium latest – landuse – roads – railways, 2015; GDI-Vlaanderen, Bedrijventerreinen, 2014).

132–133

Deze maquettes zijn het werk van de studenten van de Urban Design Studio van de VUB Master in Urban Design en Spatial Planning Stet*. Ze werken op een specifieke site binnen een specifieke sector met betrekking tot de productieve activiteiten van Buda, een industriële bedrijvzone in de Noordrand van Brussel. Ze demonstreren via een casestudy hoe meer ruimte gemaakt kan worden voor industriële bedrijven die er haat bij hebben zich in de stad te vestigen.

Maquettes, studenten Ma-Ster Stedenbouw en Ruimtelijke Planning (VUB) onder begeleiding van Fabio Vanin, Griet Juwelen en Diego Luna, 2018.*

132

Hoe optimaliseren we de verschillende sites van (a)bouwbedrijf Dekempenr NV? Dit project stelt voor om voor het bedrijf van de toekomst kosten te drukken en ruimte te winnen door slimme ontwerpoplossingen, zoals compacte stapelingen en het bunkeren van bouwmaterialen. Hierbij wordt het tackelen van hindernissen, zoals de verontreiniging van het terrein of de aanwezigheid van afval, deel van de oplossing.

Dekempenr – Stacking, bunkering, compacting – how to optimise sites of (de)construction companies. Lien Dewit, Katja Claryn.

133

De casestudy test een model voor de herontwikkeling van verlaten industriële infrastructuur gelegen langs woonwijken tot een hybride kennis- en businesscentrum. Geïnspireerd op de gebouwtypologieën van sociale economie bedrijven, siet de Buda Campus een alternatief voor dat reageert op de hoge jeugdwerkloosheidscijfers.

Renaüt – Towards a hybrid education and business centre, Ward Joppen, Younes Rifaad.

134

In het kader van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam IABR 2016 – The Next Economy heeft de IABR samen met Architecture Workroom Brussels een partnerschap opgezet met

Vlaamse en Brusselse actoren.

Het doel van Atelier Brussel – De Productieve Metropool is de organisatie van de ruimte voor productieve activiteiten in het grootstedelijke gebied van de hoofdstad beter af te stemmen op de veranderende economie. In deze video verkent ateliermeester Mark Breatley het Brusselse terrein.

Atelier Brussels Productive Metropolis, video, Storyrunner, 2016.

135

Het Kanaalplan is een instrument van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest om de industriële wijken rond het kanaal nieuw leven in te blazen. Het ondersteunt de bestaande economische en industriële activiteiten, versterkt de publieke ruimten, creëert nieuwe woningen en stimuleert een mix van functies en bevolkingsgroepen. De video benadrukt in het bijzonder het vernieuwende karakter van de aanpak en de aansturing van de stadsontwikkeling, als een samenwerking tussen respectieve wijssels, de Maatschappij voor Stedelijke Inrichting, Brussel Stedenbouw en Erfgoed en het team bouwmeester-architecte brengt lopende en geplande realisaties samen met verkenend ontwerponderzoek, als kwaliteitskader en onderlegger voor onderhandelingen met de projecteigenaren.

Case Study Brussels, video, Ten years Leipzig Charter, EUKN, 2017.

136

De betrocenitrale Inter-Beton ligt in de Brusselse kanaalzone, een van de meest dynamische plekken in de stad als voorbeeld van postindustriële reconvertie, waar residentiële en economische actoren onderhandelen over hun plek in de stad. Om als betrocenitrale in de binnenstad van Brussel te kunnen blijven schreef Inter-Beton samen met bouwmeesterarchitecte een ontwerpedstrijf uit voor een verbeterde stedelijke integratie.

Een grote lufel boven het wervgebied controleert geluid en stof. Ze steunt op stukken muur van betonblokken die zijn geproduceerd met dagelijkse resten van terugkerende

betonvrachtwagens. De lufel is ontworpen met een dikte van één bouwlaag om de grote overspanning mogelijk te maken, maar ook om de bureaufuncties een plaats te geven.

Aan het andere uiteinde zweeft de lufel tot boven de publieke stoep. Een draairap markeert de ingang naar een publieke functie in de lufel.

Inter-Beton, collage en maquette, BC Architects and Studios, 2017.

137

Een stedelijke economie kan niet zonder ruimtes die groter, hoger en breder zijn dan standaard. Omdat stadsprojecten meestal ontworpen zijn op maat van woningen, bieden ze nog maar zelden ruimte voor echte productieve activiteiten. Daarom moeten we de logica omkeren: door stedelijke vernieuwing te ontwerpen op maat van werkruimtes maakt de stad plaats voor wonen én tewerkstelling. De ontwerpers formuleren scenario's die mogelijkheden schappen voor grootchalige productie en maakeconomie, waarrond vervolgens woningen worden geschikt en geschikt. Centraal op de site staat een transparante hal die uitgeeft op het park. The Work Palace biedt gedeelde ruimte voor bewoners, makers en ondernemers. Het geeft de maakindustrie een prominente plaats in het dagelijkse leven van een nieuw stadsdeel.

The Work Palace, Biestebroek Anderlecht, maquette ontwerp onderzoek, Atelier Brussels The Productive Metropolis, plusoffice architects and WRKSHP Collectif, 2016.

138

Ook in de private projectontwikkeling wordt de verticale menging van productieve economie en wonen verkend. Na de architectuurwedstrijd van Urbanites met bouwmeesterarchitecte liggen de plannen klaar voor de bouw van een complex van 62.500 m² woningen en 15.000 m² ruimte voor productieve activiteiten op een perceel langs het Biestebroekdok. Het project ligt in een ondernemingsgebied in stedelijke omgeving (OGSO), dat als belangrijk kenmerk heeft dat verschillende functies er samenkomen. In dit geval gaat het om een sokkel met productieactiviteiten en daarboven verdiepingen voor woningen. De overdekte productiekor wordt

beschouwd als het hart van de activiteiten in het stratienblok. De productieruimtes rond de koer zijn flexibel en modulair en zijn rondom het hele stratienblok toegankelijk voor voetgangers. De binnenstraat is afgezet met bomen en zorgt voor de voetgangersdistractie tussen de woningen en de activiteitruimte aan weerszijden ervan liggen. De kwaliteit van de woningen wordt versterkt doordat ze allemaal een vrij uitzicht hebben, netzij op het kanaal, netzij op het toekomstige park.

Making a/+ Living, Biestebroeck, collages, Blubbacq, MSA, BZNI en plusoffices architects, 2018.

- ↻ 14. Housing
- Generous shared spaces and services define the quality of compact living.

139–143

In Vlaanderen worden de voorbije jaren steeds meer appartementen gebouwd, terwijl het aandele grondprijzen en nieuwbouwwoningen sterk daalt. Die

schaalvergroting van de woningbouw zou op zich een goede zaak kunnen zijn omdat ze leidt tot verlichting. Toch blijft het aanbod op de woonmarkt te eenzijdig, beruht het nauwelijks het potentieel van collectief wonen en laat de kwaliteit van de woningen vaak te wensen over. Bovendien gebeurt de verlichting nog te weinig selectief, zodat er overal een beetje verlicht wordt. Daar komt nog bij dat wonen voor een steeds grotere groep mensen overheerbaar is geworden.

We onderzoeken hoe we de nood aan betaalbaar wonen kunnen aanwenden als hefboom voor een kwalitatieve verlichting op strategische plekken in onze steden en dorpen. Nieuwe instrumenten zijn nodig, meer in het bijzonder om alternatieve vormen van (al dan niet publiek) oprachtgeverschap en eigenaarschap copederaties, Baugruppen, Community Land Trusts, enzovoort. In het teatrageet willen we internationale expertise koppelen aan lokale initiatieven en ambities, bestaande initiatieven samenbrengen en de rol en verantwoordelijkheden scherper stellen van het woonbeleid op Vlaams en lokaal niveau.

Betaalbaar Verlichten is een initiatief van Team Vlaams Bouwmeester, het projectteam 'Slim Wonen en Leven' en Architecture Workroom Brussels.

Voorbereidend onderzoek door Bovenbouw – Labo S – Orientes, De Smet Vermuelen architecten

en Schenk Hattori Architecture Atelier. In opdracht van Team Vlaams Bouwmeester, in het kader van IABR–2018+2020 – THE MISSING LINK.

139

Hoveel kost een nieuwbouwwapartement en welke factoren beïnvloeden de prijs? Is betaalbaar wonen altijd kleiner wonen en toch je beter een woning op maat of toch maar op de groef? Is huren goedkoper dan een leening afbetalen en kan je de voordelen van kopen en huren combineren? Welke kosten kunnen collectief worden gedragen, en spaar je niet het meest door een woning te delen? We tonen rekenvoorbeelden voor woningen van 60, 75, 90, 105 en 120 vierkante meter.

Betaalbaarheid, Raamdisplay, 200cm x 150cm, De Smet Vermuelen architecten, 2018.

140

Tegen 2040 wil Vlaanderen geen open ruimte meer bebouwen. Voor het eerst sinds de jaren 70 stimuleren overheden de bouw van grote flatgebouwen, maar hoe ontwerp je een gebouw met honderd woningen? Versterken woonvorms de cap-sulaire samenleving – met de auto de garage in en dan met de lift omhoog – of liggen er kansen voor collectiviteit? Er kan je een appartement wel voldoende naar je hand zetten? In een repetitief casco tonen we hier de vrijheid van bewoners, en vergelijken we de manier waarop ontwerpers de collectieve ruimtes in een woongebouw verbeelden. Voor de levendigheid van onze straten vertrouwen we haast uitsluitend op winkels, hoewel de winkeloppervlakte terugloopt.

Als we dat dynamische straatleven willen bewaren, hebben gebouwen dus een nieuw soort benedenverdieping nodig. Als er in het ontwerp van de begane grond tuinen voorzien worden, ontstaan er meer mogelijkheden en kan de benedenverdieping ingeschakeld worden voor de diensteneconomie of als collectieve woonruimte.

Collectiviteit en straatleven, maquette, 45cm x 60cm, De Smet Vermuelen architecten, 2018.

141–143

Het ontwerpend onderzoek behandelt het ideale te verlichten dorp in het Vlaamse landschap. Een uitvoerige analyse geeft

inzicht in de typologische kwaliteiten van de Vlaamse dorpsstructuur, zowel op vlak van collectieve ruimte als van wonen. In het verleden waren economie, maatschappij, en milieu steeds nauwelijks-afgekeide tussenruimtes. Dit onderzoek streeft naar zulke momenten van evolutie door typologische puzzelstukken aan te brengen die zorgen voor een nieuw soort openbare ruimte, eigen aan het dorp.

Het ideale te verlichten dorp in het Vlaamse landschap, maquettes en afbeeldingen, Schenk Hattori Architecture Atelier.

141

Het triptiek van maquette, dorpsvedute en plan documenteert de eigenschappen van "ensemblage 1". Een passtuk dat de herkenbare typologie van de Vlaamse verkaveling interpreteert. Zoals alle andere huizen adresseert ook dit gebied de straat. Maar deze hybride figuur ontwikkelt zich naar het braakliggende binnengebied tot een park-huis. De lange figuren zijn objecten maar tegelijk kerfijd ook randen. Hun specifieke dorpspe ambities vragen om een erg inventief plan. Een dragend skelet dat onrechtig verticaal en horizontaal kan groeien, waarin gemeenschaps-, zorg- en woonfuncties co-existeren. Een steg- en richting coöperatief wonen?

Ensemblage 1, Schenk Hattori Architecture Atelier.

142

Het triptiek van maquette, dorpsvedute en plan documenteert de eigenschappen van "ensemblage 2". Een typologisch passtuk dat verder bouwt op de fermette-objecten. De bestaande volumetrie wordt als aanleiding gezien en wordt uitergroot tot een nieuwe, als kwaliteitsvol ervaren, tussenruimte. De woningen zelf zijn in elkaar gekruist opgebouwd zodat de bewoner zowel voldoende privacy als ook het overzicht over alle windrichtingen en het landschap behoudt.

Ensemblage 2, Schenk Hattori Architecture Atelier.

143

Het triptiek van maquette, dorpsvedute en plan documenteert de eigenschappen van "ensemblage 3". Een passtuk dat de herkenbare typologie

van de dorpswoning interpreteert.

Een woonvorm die zijn toegang heeft tot het maaveld en alle zonsrichtingen kan zien. Een structuur die een ensemble kan opzoeken met zowel homogene verkavelingen als ook bruggen, autobanen en spoorwegen. Het herdenkt de andere elementen van een dorp en maakt zo van anonieme infrastructurele fragmenten kwaliteitsvolle collectieve plekken.

Ensemblage 3, Schenk Hattori Architecture Atelier.

- ↻ 15. Fragmentss
- De-handering sprawl makes way for living amidst productive landscapes.

144–149

Ontharden als Ontwikkeling

Een duurzame leefomgeving consumeert niet nog meer open ruimte, maar is gericht op de verlichting van de reeds bebouwde ruimte. Daarnaast is er ook nood aan ontharding: het schrappen, ontsnipperen, ontlinen en afbreken op plekken waar ontwikkeling niet gewenst is, maar waar waterbuitring en energie- of voedselproductie plaats verdient. Ontharding impliceert echter een andere ontwikkelingslogica. Voor verlichting bestaat er maar voor het 'schrappen' is er nog geen duidelijk financieel kader of beleidsvisie. Het verstelt nieuwe economische, juridische en fiscale logica's.

Die kunnen we enkel ontwikkelen door te testen, door al doende te leren. We lanceren een oproep naar lokale actoren om samen dit nieuwe kader te schetsen en de diversiteit van mogelijke winsten in kaart te brengen. Lokale besturen – die de uiteindelijke doelgroep zijn – betrekken we van bij het begin bij de vraagstelling. Na de zomer lanceren we een tweede oproep voor concrete voorstellen, gericht aan steden en gemeenten, maar ook aan grondlegers, verenigingen en burgers. Samen met experts en ontwerpers stellen we in het najaar de ambities van de geselecteerde voorstellen op scherp, zodat de eerste impulsprojecten in 2019 in uitvoering kunnen gaan.

De expertise die we in het traject ophouwen, kan door het 'al doende leren' ook efficiënt terugvoelen naar het beleid, zodat een kader ontstaat voor beteldevolde ontharding op meerdere plekken in Vlaanderen en daarbuiten.

Ontharden als Ontwikkeling (Impulsprojecten Ontharding) is een initiatief van Departement Omgeving

onderstund door de expertenpoule bestaande uit Michel Dehaene (UGent), Freek Persyn (SINAE) en Joachim Declercq (Architecture Workroom Brussels).

144–146

Recollecting Landscapes is een fotografeercollectie waar bij foto's rafen in 1904, 1980, 2004 en 2014 telkens dezelfde locaties in het Vlaamse landschap vastleggen. Wat meer dan een eeuw geleden begon als een didactisch project in plantkunde, is vandaag een schat aan informatie over de stedenhouwkundige groei van Vlaanderen. Het landschap dat we vandaag vanzelfsprekend vinden, is sterk geconstrueerd, zo tonen de foto's.

Recollecting Landscapes, drie fotoreeksen, 84,1cm x 118,9cm, ecoboard, fotografie: 1904 Jean Massart, 1980 Georges Charlier en Plantentuin Meise, 2004 Jan Kempenaers (School of Arts Ghent), 2014 Michiel De Cleene, Universiteitsbibliotheek Gent en Labo S (Vakgroep Architectuur en Stedenbouw) Universiteit Gent, publicatie 2018.

144

In 1904 bracht Jean Massart het landschap van Klemskerke in beeld vanaf de binnenduindrand. Het gebied was op dat moment nog niet beïnvloed door toerisme, maar werd in de loop der jaren steeds meer gedomineerd door verschillende vormen van kustverbliven en recreatie. De laatste foto's zijn genomen vanuit de Royal Ostend Golf Club. De recent aangeplante witte abdelen dienen als visuele buffer tussen de golfspelers en de vakante-infrastructuur.

Klemskerke, Driftweg, 51°50'42"NB, 02°58'37"OL, Recollecting Landscapes.

145

De tweede fotoreeks begint bij een van de laatste oesterbanken van het land, omzoomd door grote populieren. Het Nieuwpoortse landschap werd echter volledig verwoest in de Eerste Wereldoorlog. Later werd het gebied opgehoofd om plaats te maken voor een jachthaven, nog steeds zichtbaar in de foto van Jan Kempenaers in 2004. De havenactiviteiten rukken verder op en maskeren het vergezicht volledig.

Nieuwpoort, 51°08'16"NB, 02°35'08"OL, Recollecting Landscapes.

146

Een lange grindweg biedt zicht op de kerktoren van Weteren en wordt geflankeerd door bomenkwekers. In de loop der jaren groeit de straat uit tot een verrede, rechtgetrokken en gebetonneerde steenweg, deze keer geflankeerd door lindebouwing. Maar de meest drastische verandering vond plaats in het laatste decennium: de boommekkerij werd verkracht en ruimte plaats voor een verkaveling met eengezinswoningen. Vooral de appartementenblokken links vallen op. Ze zijn een goed voorbeeld in de deze vergrifzende regio's aan een opmars bezig is.

Weteren, Oordegemsesteenweg, 50°59'42"NB, 03°53'17"OL, Recollecting Landscapes.

147

Volgens de meest recente cijfers behoort Vlaanderen tot de koplopers van verhanding in Europa. Vlaanderen moet alleen Malta, een rots in de zee met 33% verhanding laten voorgaan. België en Nederland vervolledigen de top drie. Maar als we de 32% van Vlaanderen bij de 40% van Brussel optellen, dan kaapt deze regio de dubbeluze hoofdrijls weg. Vlaanderen dankt deze positie voornamelijk aan zijn verspreid verstedelijngsmodel dat sterk uitlidelde in de tweede helft van de 20ste eeuw en het bijloerend dens mobiliteitsnetwerk.

Vlaanderen, meest verharde oppervlakte van Europa, kaart, 320cm x 180cm, print op canvas, Architecture Workroom Brussels, 2018, Gebaseerd op Hans Lemfelder (Knaack, 03/09/2017), Thomas Verbeke (Knaack, 19/04/2017), Großschalig Referentie Bestand (Agiv), Corine Land Cover (European Environment Agency) en LUCAS, Land Use/Cover Area frame Survey 2012 (Eurostat).

148

Hoewel in het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (BRV) een in populaire termen genoemde 'betonstop' wordt geïnroduceerd, zal die pas in 2040 écht het verder aansnijden van open ruimte aan banden leggen. Experten

zijn er echter van overtuigd dat die lange toekomsthorizon paradoxaal genoeg zal leiden tot meer inname van open ruimte. Binnen de ontwerkelingslogica is de redenering als volgt: laten we nu nog snel bouwen, voor het niet meer kan. Als we echter vanaf vandaag ontharding en vermindering als één geheel zien, scheppen we letterlijk meer ruimte dan voorzien. De ontwerkelingsynamiek wordt niet meer gedomeerd door uitbreiding, maar door evenwicht tussen reconversie, vermindering en ontharding.

Vlaanderen, meest verharde oppervlakte van Europa, schemas, 320cm x 180cm, print op canvas, Architecture Workroom Brussels, 2018. Gebaseerd op Hans Leinelder (Knack, 03/09/2017), Thomas Verbeke (Knack, 19/04/2017), Grootshalg Feleerentie Bestand (Agly), Corine Land Cover (European Environment Agency) en LUCAS, Land Use/Cover Area frame Survey 2012 (Eurostat).

149-156

IABR–Atelier Oost-Vlaams Kerngebied Het Oost-Vlaams Kerngebied is een netwerk van steden en gemeenten in de agglomeratie rond Gent. Voorspeld wordt dat de bevolking er tegen 2050 met 15 tot 25 procent zal groeien. Die demografische groei zet een grote druk op de regio. Maar we kunnen de groei ook aangrijpen als een kans of een opportuniteit om letterlijk en figuurlijk plaats te maken voor de belangrijke uitdagingen op het vlak van ecosystemen, klimaat, energie, water, open ruimte, wonen, economie en mobiliteit. Zo keren we het tij. Bevolkingsgroei leidt niet langer tot meer verspreide bebouwing, met minder open ruimte en toenemende automobiliteit als gevolg. We bouwen en verduideliken rond de haltes van het regionaal vervoersnet van de toekomst en maken plaats voor hernieuwbare energie, voedselproductie en nieuwe circulaire economieën.

Een atlas brengt in kaart hoe het Oost-Vlaams Kerngebied vandaag functioneert. De voorbije maanden maakte Studio 018 Paola Vignaro drie zeer verschillende toekomstscenario's voor de regio. De toekomstverbeeldingen dienen als vertrekpunt voor werksessies en debatten waar in we, samen met bovenlokale besturen, Vlaamse agentschappen, kennisinstellingen en verschillende stakeholders, willen bouwen aan een concrete werkagenda voor de regio. Maar we willen ook metreken testen en doen. Daarom gaan we, naast

de werksessies in WTC 1, ook aan de slag in Felto, Levegem en Merelbeke, waar we in co-creatie met burgers en lokale stakeholders werken aan antwoorden op specifieke uitdagingen voor het Oost-Vlaams Kerngebied.

Het IABR–Atelier Oost-Vlaams Kerngebied is een samenwerkings tussen de provincie Oost-Vlaanderen en de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam.

149

De Ieporello bundelt de inzichten en ambities van het IABR–Atelier Oost-Vlaams Kerngebied in een bondige geïllustreerde verhaallijn.

IABR–Atelier Oost-Vlaams Kerngebied, Ieporello, papier, 12 x 29,7cm x 42cm, geproduceerd in het kader van IABR–2018+2020–THE MISSING LINK, Architecture Workroom Brussels 2018.

150

Deze atlas van het IABR–Atelier Oost-Vlaams Kerngebied brengt in een eerste deel in kaart hoe de regio vandaag functioneert en welke kansen en uitdagingen zich aandienen op basis van drie thematische pijlers. In deel twee komen vier kenmerken die aspecten van de regio aan bod – de bodem, water- en spoorweginfrastructuur, verspreide bebouwing en de traditionele landschappen – en worden uitdagingen en kansen benoemd. Het laatste lijk verbeeldt radicale toekomst en het ontwikkelen van drie scenario's naar een klimaatneutraal 2050 voor de regio. Ze voeden de discussie over welke weg het Atelier wilt inslaan en hoe huidige acties zich verhouden tot deze lange termijn trajecten.

Atlas Oost-Vlaams Kerngebied, Atlas, 45cm x 59,5cm, Studio 018 Paola Vignaro en Architecture Workroom Brussels in het kader van IABR–Atelier Oost-Vlaams-Kerngebied, 2018.

151-153

Drie doorgetreven toekomstscenario's of trajecten naar een klimaatneutraal 2050 voor het Oost-Vlaams Kerngebied zijn in kaart gebracht.

Scenario's kaarten, drie kaarten, 70cm x 70cm, Studio 018 Paola Vignaro en Architecture Workroom

Brussels in het kader van IABR – Atelier Oost-Vlaams-Kerngebied, 2018.

151

De economische groei is voortgezet. Er is meer productie en meer consumptie. Om de huidige levenswijze te behouden en tegelijk klimaatneutraal te bereiken, is maximaal ingezet op technologische ontwikkelingen met als doel zowel op het vlak van energie als materialen de kringlopen te sluiten. Energiestructuren en knooppunten zijn sturend voor de ruimtelijke ontwikkeling. Grote investeringen in een regionaal netwerk van hoogwaardig, elektrisch openbaar vervoer bieden een antwoord op de toename van het aantal verplaatsingen. Ook het grondgebruik is drastisch veranderd en afgesteld op de bodemvruchtbaarheid.

Cradle-to-cradle scenario.

152

Om klimaatneutraliteit te bereiken zijn productie en consumptie bewust gefiniteerd. Dat betekent meer duurzaamheid op vele vlakken. Producten hebben een langere levensduur. Herstellen is opnieuw een belangrijke bron van werk. Het inzetten op korte kringlopen heeft verplaatsingen ingekort en geleid tot recycling van de huidige woonlinten en verkavelingen tot 'new commons', lokale woon- en werkgemeenschappen die minder afhankelijk zijn van bovenlokale en globale processen. Deze nieuwe, kleinschalige dorpen hebben daarom van alles wat: landbouw, bos, kleine maakindustrie, gezondheidszorg

en zo verder. Lokaal samenleven en wederkerigheid zijn kernbegrippen geworden in het dagelijks leven.

Degrowth scenario.

153

Om klimaatneutraliteit te bereiken, is er plaats teruggegeven aan de ecologische structuren in de regio. Deze herstelde, en versterkte structuren, zoals die van de natuurlijke waterlopen en landschappen, vormen de dragers voor ruimtelijke ontwikkeling. Water wordt niet langer gepompt uit de noordelijke polders waardoor er een ecologisch waardewol landschap ontstaat is. Natuurlijke processen en technieken hebben een nieuwe vorm van co-existentie tussen mens en

natuur mogelijk gemaakt. Wandelen en (elektrisch) fietsen sluiten hier het best bij aan, en zijn dan ook sturende modi voor het mobiliteitsstelsysteem. De stad is met groen geperforeerd en ook bij de landbouw is de ecologie van het landschap sturend geworden.

Deep ecology scenario.

154-156

In de Gentse Kanazone ligt vandaag de Ghent Coal Terminal. Op deze plek van 85 ha worden steenkool en petroleumokes voor elektriciteitsproductie behandeld en opgeslagen. In een energieneutraal 2050 zullen deze gruzelementen niet langer aan zet zijn. Dit betekent dat plekken zoals de Ghent Coal Terminal een nieuwe invulling zullen krijgen. Het is daar om een cruciale plek van transformatie voor de haven. Op basis van de drie toekomstscenario's – cradle-to-cradle, degrowth en deep ecology – tonen drie maquettes hoe de Ghent Coal Terminal er in 2050 uit kan zien.

Drie zooms voor drie scenario's, drie maquettes, 45cm x 45cm, Studio 018 Paola Vignaro en Architecture Workroom Brussels in het kader van IABR–Atelier Oost-Vlaams-Kerngebied, 2018.

154

De terminal is een plek voor duurzame energieproductie geworden. Om de energiekringlopen zo kort mogelijk te sluiten zijn ook woningen, voorzieningen en compatibele productie-eenheden georganiseerd op deze plek.

Cradle-to-cradle scenario.

155

Het nabijgelegen gehucht Develdonk breidt uit met een combinatie van wonen, landbouw, lokale productie en voorzieningen, en een station. Het is een volwaardige kern en een knooppunt langs de haven.

Degrowth scenario.

156

De natuurgebieden langs de haven breken door tot aan het water. De nieuwe productievormen in het gebied zijn geënt op natuurlijke, cyclische systemen.

Deep ecology scenario.

157-158

Het Verkevlingsprojecten De Vlaamse Verkevlingsvloer heeft er niet alleen mee voor gezorgd dat wonen in Vlaanderen, anders dan in andere landen, relatief betaalbaar is gebleven. Het heeft ook hoge maatschappelijke kosten met zich meegenomen. Het verspreide wonen versmilt ruimte, vret energie en is een van de belangrijkste oorzaken van onze mobiliteitsproblemen. Toch zijn er heel wat verkevlingsvlijken die wel goed gelegen en goed onstoten zijn, vaak aan de rand of in de 20ste-eeuwse gordel van de stad. We kunnen deze wijken, waar vandaag louter gewoond wordt, omvormen tot volwaardige en goed functionerende stadsdelen waar noodige voorzieningen aanwezig zijn.

De komende maanden brengen we verschillende lokale actoren samen met experts, vastgoedspelers en beleidsmakers. We brengen de diversiteit aan verkevlings in kaart, benoemen mogelijke ruimtelijke scenario's en ontwikkelen nieuwe juridische en financiële instrumenten. Op basis van de werksessies lanceren we in het najaar van 2018 een oproep voor Hervetkevlingsprojecten. Doel is om vanaf 2019 een vijfjarig lokaal bestuur en gedurende enkele jaren te onder steunen om de strategische transformatie en herontwikkeling van verkevlings op gang te brengen.

Hieraan koppelen we een leeromgeving, zodat we de lessen die we trekken uit de teststies ook in andere steden kunnen aanwenden.

De transformatie van verkevlingswijken is een terugkerende opgave waar bijna alle steden en dorpen in Vlaanderen voor staan. Als we de opgedane ervaring en expertise op grote schaal kunnen inzetten, kunnen we een significant verschil maken in de verder verstedelijking en verduurzaming van Vlaanderen.

Hervetkevlingsprojecten is een initiatief van Departement Omgeving, Kenniscentrum Vlaamse Steden, Team Vlaams Bouwmeester en

Architecture Workroom Brussels. Voorbereidend onderzoek door Bovenbouw – Labo S – Orientes, De Smet Vermeulen architecten en Schenk Hattori Architecture. In opdracht van Team Vlaams Bouwmeester, in het kader van IABR–2018+2020–THE MISSING LINK.

157

De afgekoelde betonstop legt druk op reeds bebouwde gebieden. Energieverlende verkevelingen vol babyboomburgalows bezetten het Wondelgemse landschap. Dit

verstedelijkte landschap is verzadigd, want alles is verkeveld, maar de dichtheid is met ten woningen per hectare laag omwille van de grote hoeveelheid niet-kwalitatieve restruimte. Via een systeemkwaliteitsafstandsregels en compacte collectieve woonvormen illustreert dit onderzoek hoe de densiteit van het gebied op een organische manier kan worden vermenigvuldigd. Een fiscale structuur zorgt voor een evenwicht tussen vermindering en omgevingskwaliteit.

Verkevelingen, Maquette-kast, voorzijde, 240cm x 120cm x 50cm, Bovenbouw Architectuur, Labo S, Orientes, 2018.

158

Het huidige Wondelgem heeft een dichtheid van 10 woning per hectare. Het onderzoek licht toe welke ruimtelijke strategieën de transitie mogelijk maken naar een dichtheid van 25 woning per hectare, maar ook hoe deze nieuwe kwaliteiten genereren. Een voorbeeld: het eenvoudigweg splitsen van publieke toegangswegen en private paden laat een aaneenschakeling toe van collectieve tuinen en aant ekkelijke publieke ruimten.

Verkevelingen, Maquette-kast, achterzijde, 240cm x 120cm x 50cm, Bovenbouw Architectuur, Labo S, Orientes, 2018.

159-160

Metropolitaan Landscapes Brussels De bestuurlijke realiteit van Brussel en zijn ommeland is een complex klunven van bevoegdheden, sectoren, schaalniveaus en politieke tegenstellingen. Het ecosystemen van de open ruimte in dit gebied heeft echter geen hoedschap aan administratieve grenzen. De overgang tussen stad en landschap is een diffuus gebied. Het bevindt zich in de zogenaamde 20ste-eeuwse gordel en bestaat uit een verzameling van villa'swijken, bedrijfszones en een overmaatse wegeninfrastructuur zonder ordening, vaak met een overdadig energie-, ruimte- en grondstofverbruik. Niet in dit tussenpartijke nog veel stredelijke en landschappelijke kwaliteiten te winnen. Daar kunnen we aan de hand van stadsprojecten de nood aan nieuwe woningen opranngen, zonder te blijven verkevelen en open ruimte te consumeren. We kunnen er ruimte maken voor voedselproductie, natuur, recreatie, klimaatbeheersing en waterbuffering. We werken de komende maanden samen aan een analyse en een gedeeelde

agenda om minstens drie missings links te adresseren. De eerste is die tussen **grote landschappelijke continuïteiten**, zoals het Zoniënvoud of de Zennevallei, en de kleinere schaal van concrete projecten en investeringen. Ten tweede breken we de sectorale schotten tussen het heifer en de inrichting van de open ruimte: bodem-, water- en natuurbeheer, landbouw en parkaanleg zijn niet vaak genoeg elkaars bondgenoten. Ten slotte werken we aan nieuwe vormen van samenwerking en een nieuw instrumentarium dat ons in staat stelt om de ontwikkeling te sturen.

Metropolitan Landscapes Brussels is een initiatief van respectievelijk *seis*, *bouwmeester* en *atierarchitecte*, *Brussel Leefmilieu*, *Département Omgeving*, *Team Vlaams Bouwmeester* en de *Provincie Vlaams-Brabant*. In samenwerking met *MetroLab* en *Architecture Workroom Brussels*.

159

De kaart geeft een overzicht van potentële Metropolitan Landscapes projectgebieden: landschappelijke aangesloten structuren die potentieel de hedendaagse tegenhangers zijn van het stedelijk plein in de stad.

Niet-initiatief overzicht van de Metropolitan Landscapes van Brussel kaart, Bureau Bas Smets & LUST Architecture & Urbanism, 2016 In het kader van Metropolitan Landscapes. De studie Metropolitan Landscapes werd uitgevoerd in het kader van LABO RIJME, in opdracht van Team Vlaams Bouwmeester, bouwmeester-maîtrearchitecte, de Vlaamse Landmaatschappij, Leefmilieu Brussel, respectievelijk *Brussels en Département Omgeving*, en *Agentschap Natuur en Bos*.

160

In het proces van verstedelijking waaraan de Brusselse Metropool onderhevig is, speelt het landschap een sleutelrol. Door verschillende schalen heen verbindt het landschap natuur, cultuur, ruimte, gebruik, grondstoffen en is het een hefboom voor duurzaamheid. Op de grote schaal, over de gewestgrenzen heen, is een landschappelijke structuur leesbaar. Deze is dan ook sturend voor de organisatie van het gebied. Ook op projectschaal zijn landschappelijke kwaliteiten van

belang en gevat in regelgeving. Maar er ontbreekt een tussenschakel. De casestudy *Bordet-Woluweld* legt dit bloot.

Cartografische exploratie casestudy Bordet-Woluweld, MetroLab en *Architecture Workroom Brussels*, 2018.

↻ 16. Energy The energy transition redesigns our houses, neighbourhoods and cities.

161–166

Het IABR–Atelier Rotterdam zet de energietransitie waar stad en haven voor staan, niet alleen in als hefboom voor ecologische winst maar ook voor een meer inclusieve stadsontwikkeling en dus maatschappelijke winst. De dynamiek van de energietransitie wordt bewust aangegrepen om de stad op de schaal van de wijk en de burger niet alleen in fysieke maar ook in sociale zin weerbaarder te maken: energietransitie als inclusief stadsproject.

Met de energietransitie als specifieke uitdaging test het IABR–Atelier Rotterdam nieuwe werkvormen voor inclusieve stadsontwikkeling en ontwikkelt het tegelijk concrete (ruimtelijke) voorstellen, met als uiteindelijk doel die te realiseren. Op de schaal van het gebouw is onderzoek welke nieuwe typologieën van collectieve woningen mogelijk zijn voor de energietransitie. Om wijkmivaan is het atelier samen met alle spelers en betrokkenen in twee Rotterdamse wijken aan de slag. Daar wordt onderzocht hoe de energietransitie stapsgewijs gerealiseerd kan worden en wat een collectieve strategie met een brede sociaal-maatschappelijke agenda voor een nieuwe energiewijk zou kunnen zijn.

Het platform van de IABR is in 2018 vooral ingezet om expertise en kennis te presenteren en uit te stellen, en om partners en actor en uit stad, regio en daarbuiten actief te betrekken bij geleidelijke kennisontwikkeling. In 2020 worden de eindresultaten gepresenteerd, daarna volgt de implementatie.

Het IABR–Atelier Rotterdam, actief sinds 2013, is een samenwerking van de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam en de gemeente Rotterdam (Stadsontwikkeling en Resilient Rotterdam), onder eindverantwoordelijkheid van IABR–directeur George Brugmans.

Ateliemeester van het energie-transitieproject van het Atelier (2017 – 2020) is Joachim Declercq (Architecture Workroom Brussels en lid Curator Team IABR–2018 +2020–THE MISSING LINK).

161–164

Veel woongebouwen worden nog steeds ontworpen zonder notie van klimaat- en energieprincipes, om vervolgens opeenstapeling van technische ingrepen. De koppeling tussen energie-technische kennis en ontwerp is noodzakelijk om de energietransitie te doen slagen. De door Civic in het kader het IABR–Atelier Rotterdam samen gebrachte kennis is getest en vertaald in ontwerpstrategieën voor twee typevoorbeelden van collectief wonen in Rotterdam, die de energietransitie kunnen versnellen en daar bij opleveren. Zo wordt de energietransitie niet alleen een technische uitdaging, maar ook een sleutel tot een betere stad.

161

De leporello wordt ingezet als tool om inzichten en ambities voor het onderzoek naar nieuwe gebouwtypologieën voor de energietransitie te bundelen in een bondige geïllustreerde verhaallijn.

Nieuwe Gebouwtypologieën voor de Energietransitie, leporello, papier, 8 x 29,7 x 42cm, geproduceerd in het kader van IABR–2018 +2020–THE MISSING LINK, 2018.

162

De kennis om energiezuinige, comfortabele en architectonisch aantrekkelijke woningen te ontwerpen is er al, maar is getragmenteerd onder verschillende experts en kennisdomeinen. Het Lexicon Energie & Architectuur, ontwikkeld door Civic in het kader van het IABR–Atelier Rotterdam, ontsluit deze bestaande kennis met een overzicht van ontwerpvoorstellen die samen zorgen voor hogere energieprestaties, een comfortabel binnenklimaat én betere architectuur. Het lexicon verkent de energietransitie vanuit de context en hoofdvorm van het gebouw, de configuratie van het programma en de plattegrond, het interieur en de gebouwschil. Het lexicon is een bétaverstie. Het is een eerste aanzet, die een uitnodiging vormt aan iedereen om samen kennis op te bouwen.

Lexicon Energie & Architectuur, boek, 132 pagina's, Civic architect's, advies door Christa de Vaan, (Architecture Workroom Brussels en lid Curator Team IABR–2018 +2020–THE MISSING LINK).

Andy van den Dobbelaer (hoogleraar Climate Design & Sustainability), Tim Habraken (Associate Director Sustainability CBRE), Internationale Architectuur Biennale Rotterdam, 2018.

163

Maquette en schema's van drie typologische ontwerpkenmerken voor het energie-efficiënte ontwerp van een nieuwe toren in het Rotterdam Central District. Dit is een hoogstedelijke locatie met veel hoogbouw bij het centraal station van Rotterdam, die een mix van woningen en kantoren bevat.

De nummers in de tekening verwijzen naar de principes in het lexicon.

Nieuwbuwtoeren Rotterdam Central District, print, 59,4 x 84,1cm, Civic architect's, in opdracht van IABR–Atelier Rotterdam, 2018.

Nieuwbuwtoeren Rotterdam Central District, maquette, 1.40. Civic architect's, uitgevoerd door ontwerpstudio Woudstra & Adam Scales, in opdracht van IABR–Atelier Rotterdam, 2018.

164

Maquette en schema's van drie typologische ontwerpkenmerken voor de energie-efficiënte renovatie van een typisch naoorlogs appartementsblok van een woningbouwcorporatie in de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken. In deze wijk zijn meer gevarieerde, collectieve en kwalitatieve leefruimtes nodig. De nummers in de tekening verwijzen naar de principes in het lexicon.

Renovatie appartementsblok Gijssingflats, print, 59,4 x 84,1cm, Civic architect's, in opdracht van IABR–Atelier Rotterdam, 2018.

Renovatie appartementsblok Gijssingflats, maquette, 1.40. Civic architect's, uitgevoerd door ontwerpstudio Woudstra & Adam Scales, in opdracht van IABR–Atelier Rotterdam, 2018.

165

Het IABR–Atelier Rotterdam bouwt via onderzoekstrategieën al doende aan de implementatie van inzichten en het stapsgewijs borgen van opgedane kennis in een breder leer- en werktraject met diverse spelers en beleidsmakers in de stad. Het energietransitie-project van het Atelier is gestart in 2017 en omspant twee biënnale-edities. Het werkt toe naar het implementeren van concrete ruimtelijke voorstellen. Daarnaast wil het een concreet handelingsperspectief en een nieuw instrumentarium ontwikkelen voor een vorm van stadsontwikkeling die de grote transities helpt te realiseren.

De leporello wordt ingezet als tool om inzichten en ambities voor het onderzoek naar een handelingsperspectief voor de energietransitie te bundelen in een bondige geïllustreerde verhaallijn.

Ontwerpen voor een Handelingsperspectief voor de Energietransitie, leporello, papier, 11 x 29,7 x 42cm, geproduceerd in het kader van IABR–2018 +2020–THE MISSING LINK, 2018.

Ontwerpen voor een Handelingsperspectief voor de Energietransitie, maquette, 1.40. Civic architect's, uitgevoerd door ontwerpstudio Woudstra & Adam Scales, in opdracht van IABR–Atelier Rotterdam, 2018.

166

Bospolder-Tussendijken is een complexe wijk met grote sociale opgaven, waaronder hoge werkloosheid. Veel bewoners zijn relatief weinig kapitaalkrachtig en er is sprake van toenemende energiearmoede. Tegelijkertijd bruiset de wijk van maatschappelijke dynamiek en lokaal initiatief. In een alliantie met woningbouwcorporatie Havensteder en de bewoners en belangvereniging Delfshaven Coöperatie ontwikkelt en test het IABR–Atelier hoe de energietransitie ook voor de brede maatschappelijke doelen en concrete uitdagingen in de wijk kan worden ingezet.

De leporello wordt ingezet als tool om inzichten en ambities voor het onderzoek naar Bospolder-Tussendijken als Energiewijk te bundelen in een bondige geïllustreerde verhaallijn.

Bospolder-Tussendijken als Energiewijk, leporello, papier, 11 x 29,7 x 42cm, geproduceerd in het kader van IABR–2018 +2020–THE MISSING LINK, 2018. Foto's: Frank Hanswijk

167–169

Klimaatwijken

Als we de vooropgestelde klimaatdoelen willen halen, kunnen we de grootste winsten boeken door een grootstschalige transitie van de bestaande woonwijken in onze steden en dorpen. Het zijn vaak echte energieweters en waterverzinders. In de Pilotprojecten Klimaatwijken willen we onderzoeken en testen hoe we fit op een collectieve manier en op schaal van een heel woonblok of zelfs een hele woonwijk kunnen doen. Collectief renoveren, collectief energie produceren en collectief verwarmen leiden niet enkel tot een significante kostenbesparing, maar ook en vooral tot een enorme vermindering van de energietoeslagte. Collectiviteit schijnt hopenndien tal van andere mogelijkheden die gunstig zijn voor het klimaat, zoals verdichten, compacte wonen, ruimtes delen, ruimte geven aan water en natuurlijke waterzilvering of alternatieve vervoersmodi faciliteren.

Die complexe totaalaanpak stelt ons voor ruimtelijke en energetische opgaven, maar ook voor juridische, financiële, wettelijke en sociale vraagstukken. We brengen diverse stedelijke actoren (lokale overheden, projectontwikkelaars, energiebedrijven, burgercoöperaties, enzovoort) samen rond de tafel. Eenmaal we een coalition of the willing hebben samengesteld, kunnen we overgaan naar actie op het terrain. Met de Pilotprojecten hopen we de daadwerkelijke realisatie van een reguliere stadioprojecten aan een leertraject voor aanscherping van het reguliere beleidskader voor hernieuwbare energie en ruimtelijke ordening. Als we de Klimaatwijken op grote schaal en op vele op vele plekken tegelijk kunnen realiseren, is dit een enorme hefboom om de omslag te maken naar hernieuwbare energie.

De Pilotprojecten Klimaatwijken zijn een initiatief van de Vlaams Bouwmeester, het Département Omgeving en het Vlaams Energieagentschap.

167–169

De afbeeldingen en schaknodellen tonen een landschap in transitie. Het bestaan de patrimonium wordt duurzaam gemaakt en omgevormd tot Klimaatwijken. De Toekomstverbeelding toont aan dat de energietransitie ters is dat we kunnen omarmen. Heel eigen ruimtelijke kwaliteiten komen naar boven.

Modellen voor Klimaatwijken
Acte I, Acte II, Acte III, drie maquet-tes, 80cm x 80cm, drie collages, 50cm x 30cm, blueback, Joris Kerremans, Stan Auwers
i.s.m. Labo A, Universiteit Gent, Bifaf-architecten, Bureau Bouwtechniek, 2018.

167

Het bestaande 19de en 20ste-eeuwse woonpatrimonium brengen we samen rond een gemeenschap-pelijke parktuin. We geven opnieuw ruimte aan water. Een 'open rooi' zuivert op een natuurlijke manier het huishoudelijk afvalwater. Het onbenutte, ondergrondse rioleringsstelsel kunnen we voor andere zaken gebruiken, zoals bijvoorbeeld energiewinning.

Modellen voor Klimaatwijken, Acte I.

168

Nabijheid van functies maakt uit-wisseling mogelijk. In een stedelijk ensemble met een diverse mix van programma's ontstaat een cascade van energie- en waterverbruik. Woningen, productieplekken, kantoren en zelfs boerderijen (het) gebruiken elkaars restwarmte en afvalwater.

Modellen voor Klimaatwijken, Acte II.

169

Een stedelijk park aan de rand van de stad wordt doorkruist door allenhande zichtbare infrastructu- ren: een brug, buizen en pijpen, een grote watertank. Anders dan fossiele brandstoffen, waarvan de opwek- king grotendeels aan het zicht ont- trokken is, zal hernieuwbare energie opnieuw prominent aanwezig zijn in het landschap. Onze landschappen worden echte energielandschap- pen. De schoorsteen is een relicf uit het fossiele tijdperk.

Modellen voor Klimaatwijken, Acte III.

170

De publicatie Energie & Ruimte vertaalde voor het eerst de impact van de energielandsite op onze steden en ons landschap in een nationaal perspectief. Vereniging Deltametropool ontwikkelde samen met de betrokken ontwerpbureaus

een coherent beeld voor heel Nederland. Hoe kan dat nationale perspectief nu geoperationaliseerd worden? Hoe kunnen energie-regio's die elk individueel hun eigen energiestrategie uitgewekt hebben of aan het uitwerken zijn aan elkaar geschakeld worden? Daarbij heeft niet iedere regio een even grote productiecapaciteit.

Omgekeerd consumeren sommige regio's meer energie dan andere. Door de verschillende energie-regio's aan elkaar te schakelen in een super grid kunnen ze hun overschotten en tekorten effici-ënt herverdelen. Wanneer we die coalities ook op Europese schaal organiseren, kunnen we seizoens-gebonden of klimatologische schommelingen in energievraag en -aanbod opvangen en energie- zekerheid garanderen voor elke Europese energieregio.

Energie en Ruimte: de regionale perspectives, kaart, 84,1 cm x 59,4 cm, Vereniging Deltametropool, 2017.

- 17. Circular city harbours The seeds of a circular economy grow where city meets harbour.

171-180

LABR-Test Site M4H+

In het M4H-gebied en de stedelijke woonwijken daaromtrent spelen vele opgave-voor. Energieër ansitie en sociale vraag-stukken komen er omverruideijk samen met opgaven op het gebied van de cir-culaire economie, de (kleine) maakin-dustrie, voedsel en watermanagement. Het Merwe-Vierhavensgebied was ook een van de gr ootste frutihavens ter wereld. Nu transformeert het gebied stap voor stap tot een heel nieuw woon- en werfgebied, dat een iraanlkamer voor de circulaire economie en de inno-vatieve maakindustrie moet worden. M4H bruiist van de pioniers, creativiteit en beat'vrijheid. De oude industriële panden, de ruimte die M4H biedt en de nieuwe dynamie die er is ontstaan, schepgen veel mogelijkheden voor de ontwikkeling van nieuwe woon-werkty-pologieën, innovatieve makler spaces, testfaciliteiten en kennisplatforms.

Door de koppeling te maken met de omringende wijken (M4H+) dient zich de kans aan om nieuwe werfgelegan-hied te creëren en de 'beroepshoekling van de 21ste eeuw' op te leiden met nieuwe kennis en skills. Dat is nodig om tot een inclusieve stad te komen met een economie die lokaal waarde

toevoegt aan de stad en voor haar inwo-ners. M4H is hij ontstaat een gebied waar de brug kan worden gestekt tussen high-tech en low-tech, tussen denken en maken, wonen en werken.

Samen met lokale stakeholders in het gebied en de omringende wijken worden de komende jaren plannen ontworpen en getest voor circulaire gebiedsontwikkeling. Onder de naam Test Site M4H + wordt dit gebied een proeftuin én etalage voor oplossin-gen die nodig zijn om de ruimte die de oude haveneconomie achterlaat' optimaal te integreren in het weerbare (resilient) Rotterdam van de toekomst.

De IABR-Test Site M4H+ is een samenwerking van de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam, de gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam; het maakt onderdeel uit van het IABR-Atelier Rotterdam. Het ontwerpnd onderzoek voor Test Site M4H+ wordt uitgevoerd door TEAM 1010, bestaande uit 1010 architecture urbanism, Mariska Vogel en Ronald Van Der Heijden.

171

De leporello wordt ingezet als tool om inzicht en ambities voor het onderzoek naar IABR-Test Site M4H+ te bundelen in een bondige geïllustreerde verhaallijn.

IABR-Test Site M4H+, leporello, papier, 11 x 29,7 x 42cm, geproduceerd in het kader van IABR-2018+2020-THE MISSING LINK, 2018.

172

Gemeente en Havenbedrijf Rotterdam staan als eigenaren samen voor de opgave de stads-havens toekomstbestendig te maken. Om tot concrete ontwikkelingsprincies en pilotoprojecten te komen heb-ben IABR, de gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam de Test Site M4H+ opgezet. Het onderzoek vertrekt vanuit een vijfjaarige lezing van het Merwe Vierhavensgebied waarbij de lokale actoren zijn gevraagd om tot een gebied agen wiste, nieuwe coalities en eerste pilotoprojecten te komen.

Test Site M4H+, 3 prints, ecoboard, 84,1 x 118,9cm, foto's door Frank Hanswijk.

173

Welke interventies kunnen er in M4H in het kader van circulaire gebiedsontwikkeling worden geplaatst? Dit kan een gedeelde opslagplaats zijn, een online deel-platform of een specifieke struc-tuur. Concreete ruimtelijke typo-logieën die de circulaire economie als collectief project kunnen aanjagen, worden hier hypothetisch voorge-steld: een materialenbank (waar gerecyclede bouwmaterialen wor-den hersteld en samen met nieuwe bouwproducten verhandeld), een biohub (waar het potentieel van organisch afval als grondstof voor nieuwe producten wordt onder-zocht alvorens het te verwerken als biomassa) en een textielraffinaderij (waar nieuwe mechanische en che-mische recycleagetechnieken kun-nen worden getest en toegepast).

Testprojecten, 5 maquettes, 1010 architecture urbanism, in opdracht van het IABR-Atelier Rotterdam.

174

M4H wordt doorkruist door een onderbenut gas-, warmte- en elek-triciteitsnet. Hoe zou dit netwerk hernieuwbare stromen kunnen integreren – gedecentraliseerd en minder afhankelijk van de aarde – in plaats van de huidige eenrichtings-beweging van elektriciteit uit gecea-traliseerde opwekkingsinstallaties? Hoe kunnen nieuwe toepassingen, zoals microgrids en hernieuwbare productie, lokaal worden ingescha-keld en door lokale afweging van vraag en aanbod ten goede komen aan het hoofdnet?

De energieketen, print, 42 x 59,4cm, 1010 architecture urbanism, Mariska Vogel en Ronald Van Der Heijden, in opdracht van het IABR-Atelier Rotterdam.

175

Wie de stad wil ontginnen als een mijn, moet een beroep doen op verschillende expertises en acties. Dit schept kansen voor nieuwe ambachten en bijbehorende werkgelegenheid. Hoe verloopt deze keten? Welke actoren spelen hier al op in en hoe werken ze samen?

De bouwketen, print, 42 x 59,4cm, 1010 architecture urbanism.

Mariska Vogel en Ronald Van Der Heijden, in opdracht van het IABR-Atelier Rotterdam.

176

Organisch afval vloekt momenteel niet terug als grondstof voor een nieuw proces; het eindigt grotendeels in de verbrandingsoven. Hoe kunnen we deze stroom hoog-waardig valoriseren op een slimme en generatieve manier? Welke actoren maken al gebruik van deze mogelijkheden?

De agrifoodketen, print, 42 x 59,4cm, 1010 architecture urbanism, Mariska Vogel en Ronald Van Der Heijden, in opdracht van het IABR-Atelier Rotterdam.

177

Textiel is een consumentepro-duct dat enorme hoeveelheden hulpbronnen gebruikt, terwijl twee derde ervan uiteindelijk wordt verbrand. Hoe kunnen we textiel hergebruiken? Welke stappen gaan hieraan vooraf en wat zijn de mogelijke toepassingen? Welke actoren zijn hier al mee bezig?

De textielketen, print, 42 x 59,4cm, 1010 architecture urbanism, Mariska Vogel en Ronald Van Der Heijden, in opdracht van het IABR-Atelier Rotterdam.

178

Circulariteit is afhankelijk van een reeks accurate handelingen, die momenteel niet worden gewaar-deerd of zelfs overbodig worden geacht. Deze acties zouden echter als vertrekpunt kunnen dienen om te leiden tot nieuwe, unieke beroe-pen en ambachten in het kader van de transitie van de stedelijke economie.

Acties en nieuwe beroepen, prints en collages, 10,5 x 14,8cm, 1010 architecture urbanism, in opdracht van het IABR-Atelier Rotterdam.

179

Wat is hier aan de hand? Spreken over circulaire gebieds-ontwikkeling begint met feitelijke kennis over wat er speelt, in alle complexiteit en kwetsbaarheid. Het idee is eenvoudig: ga in dialoog

met de ondernemers. Deze pas-poorten geven een glimp van de vele bedrijven in het M4H-gebied en hun specifieke verhalen, ambities en operationele logica.

Paspoorten, print folders, 14,8 x 21cm, 1010 architecture urbanism, Mariska Vogel en Ronald Van Der Heijden, in opdracht van het IABR-Atelier Rotterdam.

180

Het ruimtelijk raamwerk vormt de fysieke basis voor M4H als een florerend Makers District, een innovatieruilieu dat zich ken-merkt door een mix van nieuwe maakindustrie, stedelijke voorzie-ningen, wonen en cultuur. De kaart toont de nieuwe ruimtelijk-program-matische hoofdstructuur voor het gebied. Hoofdgedachte is een heldere ruimtelijke opzet die maximaal inspelt op de ligging aan de Maas en dat het gebied tegelijk goed verbindt met de stad en de haven. Het ruimtelijk raamwerk maakt een rijke variatie aan vestigingsmilieus mogelijk. Het doet uitspraken over verschillende stromen, waaronder hemel- en afvalwater, energie en mobiliteit. Doel is het sluiten van kringlopen op het niveau van de verschillende deelgebieden, vanuit het principe dat collectiviteit de basis vormt van circulariteit.

Het ruimtelijk raamwerk (conceptversie), print, 42 x 59,4cm, Team Delva, in opdracht van het Rotterdam Makers District.

181

Het noordoostelijke deel van het Eilandje en Steenburgerweert in Antwerpen vormen de overgang vormt tussen stad en haven. In dit gebied zit vooral veel bedrijvigheid, die evenwel onder druk staat. De haven schuift op naar het noorden en de stad neemt deze plaats in, vaak met een meer gemengd stedelijk weefsel, met wonen als hoofdbestemming. De innovatieve stadshaven zet echter in op het behouden en versterken van de ruimte voor bedrijven. Hiermee wil de stad inzetten op een duurzame en gemengde stad, waar ook ruimte is voor productie. Door de specifieke ligging van het gebied aan het water

is het de bedoeling om de band van de bedrijven en de stad met het water te versterken. Om dit te realiseren wordt vertrokken van een transitie-aanpak: snel schakelen waar het kan en stap voor stap transformeren waar het nodig is, samen met de bedrijven die zich vandaag al in het gebied bevinden. Vanaf najaar 2018 starten een aantal proefprojecten, waaruit verder kan worden geleerd.

Innovatieve stadshaven

Antwerpen, print, collages en tekening, blueback, 1010 architecture urbanism, Drift, David Dooghe, AG Vespa, Partners: Stad Antwerpen, Havenbedrijf Antwerpen, De Vlaamse Waterweg nv.

182

Een circulair systeem vereist ook het herdenken van nieluwe en bestaande infrastructuren op de grootste schaal: De uitwisseling van warmte, CO2, biogas, elektriciteit, waterstof, biomassa en andere grondstoffen of materialen moet daarom in onderlinge samenhang worden bekeken. Door infrastructuren in bestaande leidingtracés of langs snelwegen te bundelen wordt ruimtelijke inpassing eenvoudiger. Dat circulaire mainframe zal vervolgens als ruimtelijk casco fungeren en voorwaardenscheppend zijn voor de vestiging van biochemische industrie, glaslinbouw, bedrijven en mogelijk zelfs voor verdere verstedelijking. Studio Marco Vermeulen werkt in opdracht van de ministeries van Economische Zaken en van Koninkrijksrelaties het concept van een circulair mainframe in het kader van de Nederlandse Klimaat Tafel Industrie.

Circular Mainframe, print, blueback, 84,1 x 59,4cm, Marco Vermeulen, 2018.

YOU ARE HERE is een expo, programma van stadsdebat en gedeelde werfplek in Brussel, in het kader van IABR-2018+2020 – The Missing Link 15.09 – 11.11.2018

Gratis Toegang
Woensdag 13.00–18.00/
Do 13.00–21.00

WTC 1, Koning Albert II-laan 28–30, 1000 Brussel

www.youarehere.brussels
[@youareherebrussels](https://www.facebook.com/youareherebrussels)
([facebook](https://www.facebook.com/youareherebrussels)/[instagram](https://twitter.com/youareherebrussels)/[twitter](https://twitter.com/youareherebrussels))

IABR-2018+2020–THE MISSING LINK
Voorzitter IABR
George Brugnans

Curatoren
Floris Alkemade
Leo Van Broeck
Joachim Deckerck

YOU ARE HERE

Gerealiseerd door
ARCHITECTURE WOKRROOM BRUSSELS

(Stijn Baets, Jan Beke, Roberto Bonaluti, Chiara Cicchiani, Joachim Deckerck, Roeland Durdal, Federico Giaretta, Alice Haddad, Sylvia van den Hurk, Ruth Kennivé, Hanne Mangelschots, Chloé Nachtergaele, Nik Naudts, Maxime Peeters, Clea Samson, Tine Seeger, Aaron Swartjes, Bram Vandemoortel, Caroine Van Eccelpoel, Carmen Van Maercke, Konstantijn Verhuyge, Ellen Vergult, Heleen Verheyden, Els Verploesem, Lies De Meyer, Lene De Vreze)

In coproductie met
TEAM VLAAMS BODWMEESTER
(Tania Hertveld, Julie Mahilde, Jouri De Pelecijn, Céline Oosterlynck, Cateau Robberechts)

UP4NORTH
(Alain Deneef, Sven Lenaerts)

Scenografie
51N4E, Brussels
(Freek Persyn, Charlotte Lao Schmidt, Dieter Leyssen, Marie Trossat)

LAUC, Paris
(Djamel Klouche, Caroline Poulin, François Decoster, Gaëtan Brunet, Maxime Jaume, Maxime Brissac)

Vormgeving
OK-RM, London
(Rory McGrath, Oliver Knight, Seb McLaughlan, Stef Mischelet, Silvan Possa, Rosalind Hutchings)

Tekstredactie
Joert De Bruyn (Public Space)
Jozefien Van Beek
Mia Verstraete

Audiotijds
Joris Gijzen

Ingeprosken door
Heidi Lenaerts (NL)
Chris Brooker (EN)
Catherine Cornet (FR)

Opbouw expo
Isabelle Pauwelyn
Clare Noonan
Sol Archer
Steven Blum
Thomas Berradet
Art2Work
Vidsquare
LysterInck

Geluidstechnicus
Ludo Engels

Licht
Chris Pyne

Constructie
Christoph Van Damme
Nick Dewilde
Eduard Bartels
Quinten Van Esche

Drukwerk
Imprinta
Lettershop Edegem
Bulle Color
Rofl
Graphius

Dank aan
Ladiv Productions
Streetcasting Brussels
Vrayment Vrayment

YOU ARE HERE is een expo, programma van stadsdebatten en gedeelde werkplek in Brussel, in het kader van IABR-2018+2020- The Missing Link

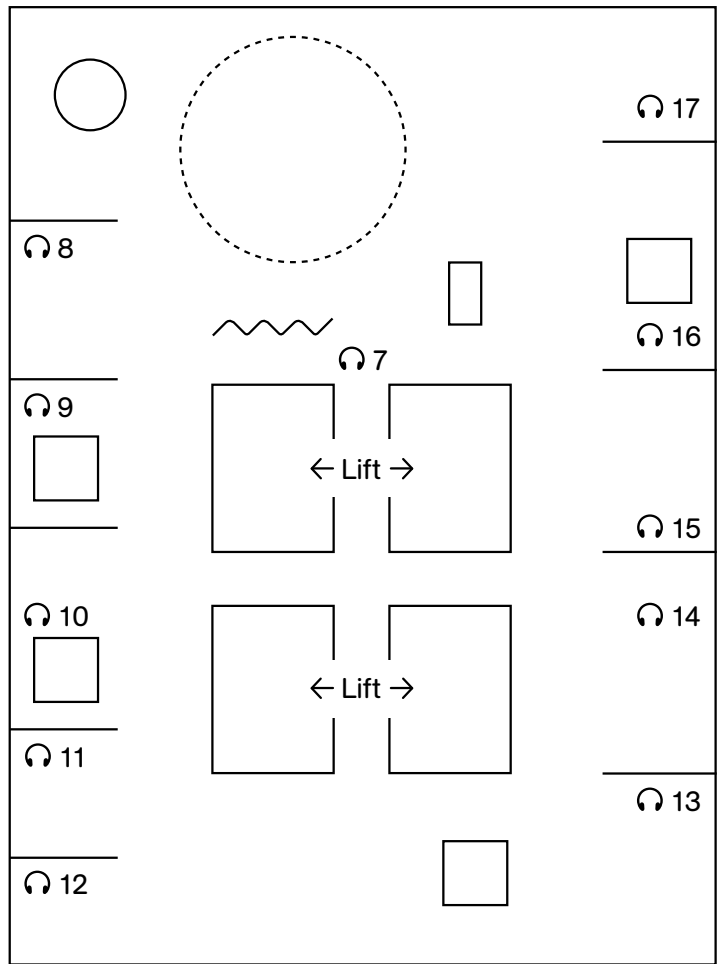
15.09 – 11.11.2018

Gratis Toegang
Woe-Zon 13.00–18.00/
Do 13.00–21.00

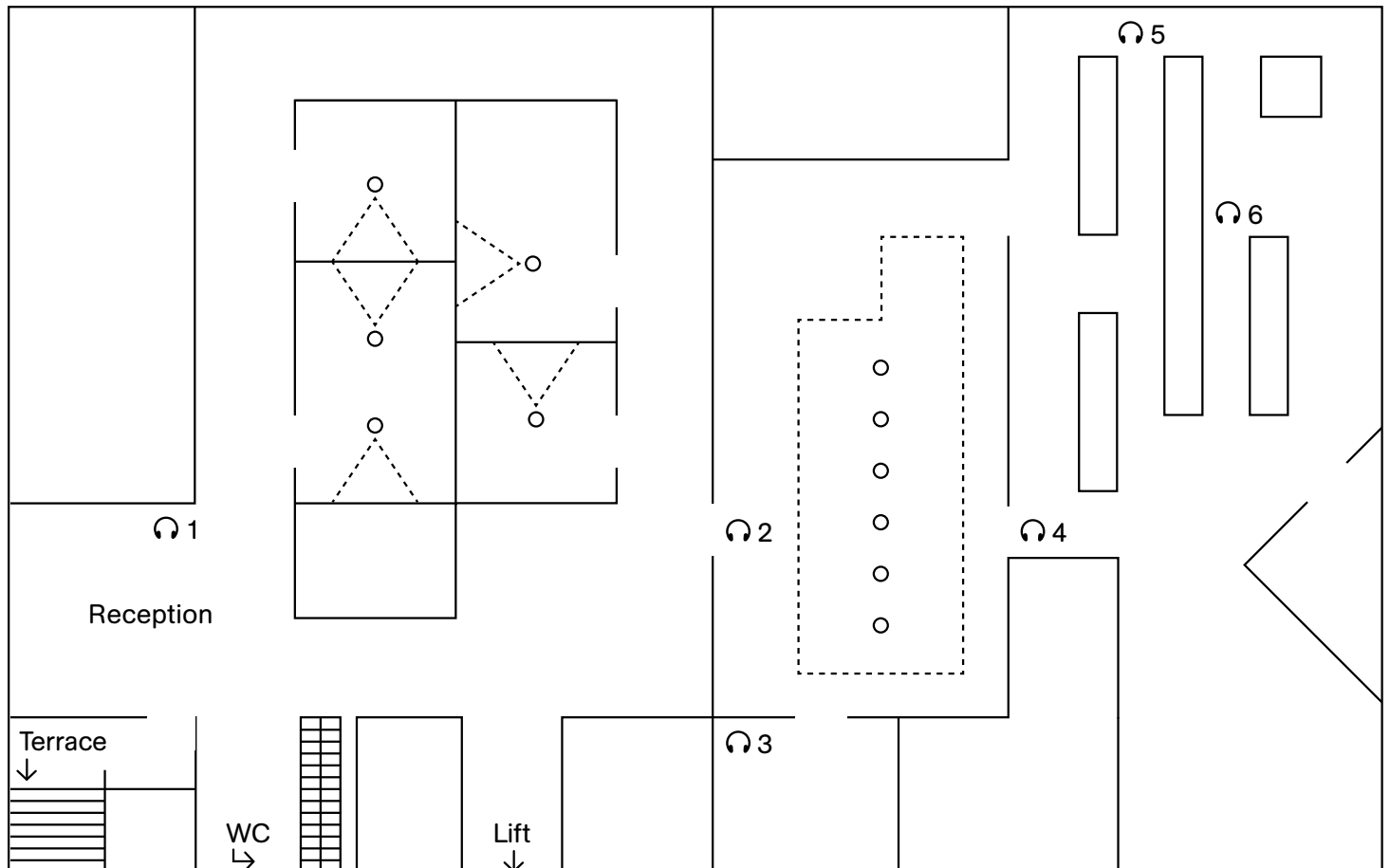
WTC I, Koning Albert II-laan 28–30,
1000 Brussel

www.youarehere.brussels
[@youareherebrussels](https://www.instagram.com/youareherebrussels)
(facebook/instagram/twitter)

Om de audiogids te downloaden, surf naar
www.youarehere.brussels/audioguide

23ste verdieping De Toekomst is Hier

1ste verdieping De Toekomst is niet Realistisch & De Toekomst is een Praktijk

WORLD TRANSFORMATION SESSIONS

- 19.09 *Food-Growers Make City*
Fernando De Mello Franco
(City of São Paulo / Brazil),
Freek Persyn (51N4E / Brussels)
- 01.10 *The Project of De-fragmentation*
Dirk Somers (Bovenbouw / Antwerp)
- 04.10 *The Big Energy Transformation*
Paul Gerretsen (Vereniging
Deltametropool / Rotterdam),
Jan Lebbink (CIVIC / Amsterdam)
- 06.10 *Mobility is an Urban Project*
Emile Revier (POSAD / The Hague),
Barbara Roosen (WegenWerken /
Hasselt), Wout Baert (Fietsberaad /
Brussels), Anniekatrien Verdickt
(Filter-Café-Filtré / Brussels)
- 08.10 *The City as a Sponge*
Florian Boer (Urbanisten / Rotterdam),
Thierry Kandjee (Taktyk / Brussels)
- 11.10 *The Qualities of Affordable
Densification*
Jürg Keller (Baugenossenschaft
Zurlinden / Zürich), Paul Vermeulen
(DeSmetVermeulen / Ghent)
- 16.10 *Architectures of Deconstruction*
Maarten Gielen (ROTOR / Brussels),
Ken De Cooman
(BC architects / Brussels)
- 18.10 *Urban by Nature*
Rudy Luijters (Atelier Veldwerk /
The Hague), Leo Van Broeck (Flemish
Government Architect / Brussels)
- 23.10 *Circular City Harbours*
Nadia Casabella (1010au / Brussels),
Marco Vermeulen (Studio Marco
Vermeulen / Rotterdam)
- 25.10 *Cultivation is Permanent Restoration*
Dirk Sijmons (H+N+S / Amersfoort)
- 30.10 *Spaces of Solidarity*
Mathieu Berger (Metrolab,
CityTools, UCL / Brussels),
Pascal Debruyne & Luce Beeckmans
(HEIM-collectief / Antwerp)
- 06.11 *A Good City has Industry*
Evi Swinnen (Timelab / Ghent),
Holly Lewis (We Made That / London)

YOU ARE HERE is an exhibition,
urban debate programme and shared
workspace in Brussels, part of the
IABR-2018+2020-The Missing Link

Free Entry

Wed-Sun 13.00-18.00 / Thu 13.00-21.00

- 14.09 Exhibition Opening
with films, interviews and drinks
- 11.11 Exhibition Closing
with cake and coffee

Guided Tours every Thursday or Sunday

SYMPOSIA & LECTURES

- 14.09 *Onthardingsforum*
- 18-20.09 *Urbanising in Place conference*
- 24.09 *Open Brooddoos lezing*
- 25.09 *Plannen voor Plaats*
- 01.10 *Open Brooddoos 'Op(en)ruimen'
en 'Luwte-oases'*
- 05.10 *Conversation with Practices*
- 10.10 *Dorpsstedelijkheid*
- 15.10 *Open Brooddoos 'Gewaardeerde
landschappen' en 'Voedselparken*
- 25.10 *Open Space conference*
- 07-09.11 *Delta conference*

TOURS & WALKS

- 16.09 Mobility in the Northern Quarter
- 07.10 Openbedrijvendag BUDA+
- 13.11 Inclusivity in the Northern Quarter
- 04.12 Productivity in the Northern Quarter

EDUCATIONAL PROGRAMME

Ten classes of 10 to 14-year-old schoolchildren
design their city of the future during
ateliers in their school and in the exhibition.

Follow their work at:

www.youarehere.brussels/schools

WORKSHOPS

For events that share the mission of the
World Transformation Center, you are welcome
to make use of the space. Please contact
youarehere@architectureworkroom.eu

www.youarehere.brussels
[youareherebrussels](https://www.facebook.com/youareherebrussels)
(facebook/instagram/twitter)

For updates, registration and reports, check:
www.youarehere.brussels

All sessions are followed by panel discussions